

ИЗВОРНИК
грађа међуопштинског
историјског архива

ИЗВОРНИК
ГРАЂА МЕЂУОПШТИНСКОГ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА
35/2019.

Редакција

Витомир ВАСИЛИЋ, Горан ДАВИДОВИЋ, Зоран МАРИНКОВИЋ, секретар,
др Светислав Љ. МАРКОВИЋ, Зорица МАТИЈЕВИЋ, др Илија ПОПОВИЋ,
др Љубодраг П. РИСТИЋ, председник, Верица ФИЛИПОВИЋ
и др Љубинка ШКОДРИЋ

Одговорни уредник
Лела ПАВЛОВИЋ

Оснивач и први уредник
Милутин ЈАКОВЉЕВИЋ

Редакција првог броја
Др Јарослав ДАШИЋ, Радојко НИКОЛИЋ, Милутин ЈАКОВЉЕВИЋ,
Витомир ВАСИЛИЋ и Радош Ж. МАЏАРЕВИЋ

За издавача
Лела ПАВЛОВИЋ, директор

Издавач
МЕЂУОПШТИНСКИ ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ЧАЧАК

www.arhivcacak.org.rs
E-mail: arhivcacak@mts.rs

МЕЂУОПШТИНСКИ ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ЧАЧАК

ISSN 0352-5902

ИЗВОРНИК

грађа међуопштинског
историјског архива

35 | 2019
ЧАЧАК

САДРЖАЈ

<i>Радојица Калајић</i>	
• ХАРАЧКИ ТЕФТЕР ЧАЧАНСКОГ СРЕЗА ИЗ 1830. ГОДИНЕ (ИЗ ЗАОСТАВШТИНЕ КНЕЗА ПОЖЕШКЕ НАХИЈЕ ВАСИЛИЈА /ВАСЕ/ ПОПОВИЋА)	7
<i>Оливера Р. Милосављевић</i>	
• ПОЛИЦИЈСКИ ИЗВЕШТАЈИ НАЧЕЛСТВА ОКРУГА ЧАЧАНСКОГ ЗА 1852. ГОДИНУ	49
<i>Ковиљка Лејић</i>	
• ДОГРАДЊА ЦРКВЕ У ГУЧИ	79
<i>Мирослав Пурић</i>	
• АУСТРОУГАРСКИ ВОЈНИЦИ ПРЕМИНУЛИ У ЧАЧАНСКОЈ БОЛНИЦИ 1914–1918. ГОДИНЕ ...	101
<i>др Милош Тимоњијевић</i>	
• ДОКУМЕНТА О СТРАДАЊУ ЈЕВРЕЈА У ЧАЧКУ 1941-1942. ГОДИНЕ	155
<i>Зорана Бојовић</i>	
• ДНЕВНИК ЈОВАНА КУШИЋА ИЗ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА	185
<i>Светислав Љ. Марковић</i>	
• НАСТАНАК ФУДБАЛА У ЧАЧКУ ПРЕМА СЕЋАЊИМА ДРАГОСЛАВА БОЈОВИЋА РУНДА	217

РАДОЈИЦА КАЛАЈЦИЋ
Компанија Дунав осигурање а.д.о. Београд

ХАРАЧКИ ТЕФТЕР ЧАЧАНСКОГ СРЕЗА ИЗ 1830. ГОДИНЕ (ИЗ ЗАОСТАВШТИНЕ КНЕЗА ПОЖЕШКЕ НАХИЈЕ ВАСИЛИЈА /ВАСЕ/ ПОПОВИЋА)

АПСТРАКТ: У архиву Српске академије наука и уметности (САНУ) се поред осталог налазе и четири збирке докумената, као посебне целине, свака са посебном сигнатуром. Историјска збирка је садржајем најразноврснија и обимом највећа. У њој се чува и заоставштина Василија – Васе Поповића, који је управљао Пожешком нахијом од 1819. до 1832. Епископ ужички Јоаникије Нешковић је пронађену архивску грађу у Васином конаку у Карановцу предао Српском ученом друштву 1866. Из те грађе је приређен тефтер харачки Чачанског среза из 1830. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: кнез, Василије Поповић, Пожешка нахија, заоставштина, попис, тефтер, харач, срез, Чачак, САНУ.

Заоставштина Василија – Васе Поповића део је Историјске збирке Архива Српске академије наука и уметности. У заоставштини кнеза Василија – Васе Поповића чувају се бројна и садржином различита документа као што су: писма кнеза Васе кнезу Милошу Обреновићу и другим личностима, тефтери, заклетве и друго. Међу њима је и: Заклетва верности кнезова и кметова Пожешке нахије кнезу Милошу (бр.свеске 923), која је приређена у 31-ом броју *Изворника*, Тефтер од десетка еминлука у Драгачеву, из 1818 године (бр. свеске 918) и Тефтер харачки села Пожешке нахије за 1830. годину (бр.свеске 913) са пописом 11 села Драгачевског среза, који су приређени у 32-ом броју *Изворника*. За овај број приређен је део харачког тефтера Пожешке нахије из 1830. године (бр. свеске 913), који је обухватио Чачански срез.

Од друге половине 18. века пописивање становништва постало је један од најважнијих елемената управљања државом у Европи. Први редовни пописи становништва вршени су са циљем сазнавања броја пореских и војних обвезника. Растући интерес модерних држава за добијањем целовитог увида у карактеристике људских ресурса којим су располагале довео је до потребе пописивања целокупног становништва. Поред података о броју пореских и

војних обвезника, држава пописима почиње да прикупља и податке о образовању, професији, здравственом стању, националности, вероисповести и сл.

По завршетку Другог устанка, споразумом између Милоша Обреновића и Марашли паше у јесен 1815, скупљање пореских дажбина је коначно прешло на представнике српских власти.

На првој Народној скупштини, која се по завршетку Другог устанка састала крајем 1815. године, кнежински кнезови су донели спискове који су садржали број харачких лица – мушкараца старијих од 7 година и број пореских лица – ожењених мушкараца, за свако село у својим кнежинама. У пролеће 1818. године, кнез Милош је наредио да се изврши нов попис харачких лица који је требало да садржи и број домова по насељима. Међутим овај попис није садржао сва мушка лица. Број информација о становништву који је прикупљен овим пописом кнез је још увек сматрао недовољним. На Ђурђевској скупштини 1819. године изјавио је да се из последњег уписа пореских лица не види чије су пописане куће и колико у којој кући живи ожењених и харачких лица а то је, како је рекао, „потребно да се зна, на коју се кућу у тражењу данка и кулука може више а на коју мање ослонити“. Стога је издао наредбу да сваки кнез у својој кнежини и сваки кмет у свом селу изврши попис свих старешина домова и мушких лица, без обзира на године старости, са назнаком за свако лице да ли је пореско и харачко. Овај попис који је извршен у лето 1819. године први пут је обухватио целу мушку популацију, која је пописана појединачно, по именима. Из тих разлога он се у делу литературе наводи као први попис становништва у Србији. Следећи попис је извршен 1822. године, а потом је вршен сваке друге, а понекад и сваке године, до 1835. године. Народни (лични) порез и харач представљали су најважније приходе удржавном буџету, из којег су исплаћивана пореска давања османским властима и покривани трошкови државне управе.¹

Неки од ових пописа нису сачувани. Пописи који су сачувани налазе се већим делом у Архиву Србије. За територију Чачанског среза попис из 1830. године, овде приређен, је први који је обухватио сва мушка лица.

Тефтер харачки Чачанског среза из 1830. године је најзначајнији сачувани попис те области у XIX веку до пописа из 1863. године, јер је у односу на друге пописе који су рађени за Пожешку нахију, у периоду од првог пописа 1818. године најдетаљнији. Попис из 1830. је обухватио пуно више становника у односу на друге пописе, што омогућује истраживачима да дођу до нових драгоцених сазнања о фамилијама које су на том подручју живеле, њиховом пореклу, броју становника, носиоцима власти, свештеним лицима и др.

У харачким тефтерима су пописивана сва мушка лица у селу. У првој колони је уписивано „число“, што је представљало редни број домаћинства.

¹ Александра Вулетић - *Од пореских спискова до првог пописа становништва и имовине. Овладавање људским и материјалним ресурсима у ослобођеној Србији (1815-1834)*, Српска револуција и обнова државност Србије, Историјски институт Београд, Међуопштински историјски архив Чачак, Београд 2016, 151-166.

У другој колони уписивано је име и презиме пореског обвезника, као и неке њихове карактеристике (убог, сакат, бесомучан,² стар, кмет и др). У трећој колони су навођене пореске главе. Пореске главе су били сви ожењени мушкарци. Од пореза су биле ослобођене одређене групе мушких лица и то: они које је сам кнез Милош ослободио, свештеници, кметови, очеви који имају у кући по два ожењена сина која плаћају порез, бесомучни, слепи, кљакави, сасвим убоги, дошљаци који су мање од једне године провели у селу. У четвртој колони су пописивани сви порески обвезници који су плаћали харач, односно мушка лица од 7 до 80 година старости.³ Порез је био висок и често се мењао, док је харач био исти 3 гроша на главу. Истина и сакупљач харача (харачлија), узимао је од сваке харачке главе још две паре за себе, као надокнаду за рад.

У Историјској збирци архива САНУ у свесци бр. 913 налази се попис свих села Пожешке нахије. Због обимности грађе овде је обрађен сада само Чачански срез и сумарни преглед насеља Чачанског среза, са бројем пореских и харачких глава..

Табела 1. Сумарни преглед насеља Чачанског среза из 1830. године

Число села	Число домова	Насеље	пореза	арача
Н1	98	Варош Чачак	93	298
Н2	10	Риђаге	10 ½	18
Н3	6	Парменац	6 ½	16
Н4	23	Придворица	24	62
Н5	18	Паковраће	17	38
Н6	34	Јездина	35	82
Н7	35	Лозница	34	72
Н8	26	Кулиновци	27	57
Н9	25	Дрвари	18	57
Н10	39	Атеница	38 ½	98
Н11	23	Видова	25	52
			328 ½	850

2 Бесомучан – избезумљен, распамећен, без памети итд...

3 Димитрије Мита Петровић, *Финансије и услове обновљене Србије до 1842*, књига I, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1897, 154; *Харачки шефшер Кайетаније Мачве из 1831. године*, приредио, предговор написао Радомир Ј. Поповић, Историјски институт, Београд 2014; *Харачки шефшер Кайетаније Мачве из 1832. године*, приредио и предговор написао Радомир Ј. Поповић, Историјски институт, Београд 2018.

Табела 2. Поименични попис пореза и харача Чачанског среза из 1830. године

№ 1 – Варош Чачак⁴

число	име и презиме	порез глава	арача	старост деце
1	Господар Василије Поповић ⁵	0	1	
	Стефан син јего	-	1	
	Милца ⁶ син јего	-	-	х ⁷
	Теодор кафеџија	-	1	
	Гаја берберин у Крагојевцу	-	-	
	Кезун Сеић у Смедереву	-	-	
	Марко Сеић	-	1	
	Сима Ашчија ⁸	-	1	
	Никола Сеић	-	1	
	Шљивић чобанче	-	1	

4 У вароши Чачку пописано је укупно 98 кућа и 401 мушко лице. Пописано је 43 мушка детета млађа од седам година. 18 мештана је умрло и 14 се одселило, што значи да је укупно било настањено 369 мушких становника вароши Чачак. Ако предпоставимо да је приближно толико било и женских особа, можемо закључити да је варош Чачак 1830. године бројала око 738 становника. Из пописа учавамо да је у Чачку радио велики број занатлија, укупно 39 (без шегрта и слуга). Постојале су готово све врсте занатлија и то: ашчија, бардакџија, мутавџија, екмеџија, терџија, калајџија, папуџија, ћурчија, кујунџија, берберин, ковач, сарач, туфегџија, абација и кречар. Радило је 26 механа (кафана). У вароши су седели органи власти: нахијски кнез, варошки кнез, турски муселим (судија) и писар. Радила је школа јер је пописан и учитељ, као и црква јер су наведени поп Антоније и поп Тоша. Презимена до 1851. године нису била устаљена и добијала су се већином према имену оца. У неким случајевима и према карактеристичној особини именованих, занату којим су се бавили, месту одакле су дошли, надимку и др. Пописано је и неколико странаца: Живко Бугарин, Павле Догрилн, Никола Лонго, Стефан Енглез, Јања Грк и Настас Гога.

5 Васа Поповић је рођен 1777. године у селу Бершићима, код данашњег Горњег Милановца. Васа је био брат од ујака кнегињи Љубици, жени кнеза Милоша Обреновића. Кнез Милош га је 1816. године поставио за емина (пописника) мукада Рујно и Чемерно. Васа је имао задатак да у селима ових мукада напише главе, десеткује жита и по потреби кошеве за храну сагради. Већ 9. јуна 1919. кнез Милош је поставио Васу за кнеза Пожешке нахије. Управљао је Пожешком нахијом све до своје смрти 17. јануара 1832. године (Милан Ђ. Милићевић – Поменик, Нови Сад, Матица српска, 1971, 259-261).

6 Кнез Васа је имао четири сина и то: Јована који је преминуо 1827. са својих 10 година, затим Стефана, Мијаила и Ранка. (Википедија – Надгробна плоча кнеза Васе Поповића: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f5/Brezna%2C_porta_Crkve_Svetog_Dimitrija_%288%29.jpg, 26.7.2020.; Милан Ђ. Милићевић – Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба, Београд, Српска краљевска штампарија, 1888, 557). „Милца“ је највероватније надимак од имена Мијаило. Ранко није пописан у овом попису што је нејасно, осим ако је рођен после пописа.

7 Нечитко је, па се не може прочитати број година.

8 Ашчија – кувар (Абдулах Шкаљић – Турцизми у српскохрватском језику, Сарајево, Свјетлост, 1966, 102).

2	Мијаило Глигоријевић ⁹	1	1	
	Алекса синовац	1	1	
	Милоје синму	-	1	
	Панто синовац	-	1	
	Димитрије синовац	-	1	
	Мојсило синму	-	-	5
	Веселин калфа ¹⁰ дао у Сарајеву	-	-	
	Радосав слуга	-	1	
	Радоје говедар	-	1	
3	Радивоје Стефановић ¹¹	1	1	
	Милош слуга	-	1	
4	Јован Клинцо	1	1	
	Петар синму	-	1	
5	Петар Мостарац ¹²	1	1	
6	Ристо Шпиун ¹³ - умро	0	0	
	Петар синму	-	1	
	Милан синму	-	1	
7	Ђока Јовановић	1	1	
	Петар синму	-	-	3
8	Вучић Мировић ¹⁴ - умро	0	0	
9	Мијаило Брајковић	1	1	
	Лука синму у Београду на занату	-	-	
	Милан синму	-	-	1 ½
	Гаја братму	1	1	

9 Налази се у списку трговаца и калауза (прекупаца) од 1831. године који су марвом (стоком) трговали. Такође се налази у списку лица која су држала механу и плаћала порез по 12 гроша од Митровдана 1830. до Митровдана 1831. године (др Бранко Перуничкић – Једно столеће Краљева 1815-1915, Краљево, Историјски архив Краљева, 1966, 51, 56).

10 Калфа – турска и арапска реч за помоћника у занатској радњи.

11 Др Б.Перуничкић, *нав. дело*, 51.

12 Др Бранко Перуничкић, *нав. дело*, 56. Мостарац – означава место одакле се доселио.

13 Нејасно је да ли му је ово занимање или надимак.

14 Бавио се трговином (др Бранко Перуничкић, *Чачак и Горњи Милановац 1815-1865*, прва књига, Чачак, Историјски архив у Чачку, 1968, 114).

10	Петар Нешковић	1	1	
	Никола синму	-	-	1 ½
	Теодор ашчија муселимски ¹⁵	-	1	
	Милан синму у Београду на занату	-	-	
11	Крста Бардакција ¹⁶ - умро	0	0	
	Милан пришупак ¹⁷	1	1	
	Васа слуга	-	1	
	Неша ортакму	-	1	
	Никола ортакму	-	1	
12	Марко Мутавција ¹⁸	1	1	
	Лазар синму	-	1	
	Лазар слуга у Крагојевцу	-	-	
	Паун слуга у Смедереву	-	-	
13	Миша Мутавција	1	1	
	Дмитар слуга у Коњевићи ¹⁹	-	-	
	Никола у чаршији код другог	-	-	
14	Василије Красић ²⁰ дао у Сарајеву	1	-	
	Вуија? [нечитко] синму	-	1	
15	Јевђеније Екмеција ²¹	1	1	
	Петар синму	-	-	2
16	Радоица Тешић ²²	1	1	
	Вуија? [нечитко] синму	-	1	
	Никола слуга	-	1	
17	Јаков Лечић	1	1	
	Стефан синму	-	1	
	Прока синму - умро	0	0	
18	Нешко Мутавција	1	1	
	Продан Никовић	1	1	

15 Муселим – судија у кадилуку (области), заступник паше.

16 Бардакција - мајстор за израду глинених посуда за воду – бардака и лонаца, данашњи грнчар.

17 Пришупак – улез, припуз, домазет.

18 Мутавција – занатлија који се бавио ткањем торбица од козје длаке намењених за ношење хране и пића.

19 Село поред Чачка.

20 Бавио се трговином (др Бранко Перуничкић, *нав. дело*, 114).

21 Екмеција - пекар.

22 Др Бранко Перуничкић, *нав. дело*, 56.

19	Гаја Петровић	1	1	
	Јован шегрт ²³	-	1	
20	Данило Дуловић	1	1	
	Вукашин синму	1	1	
	Радован слуга	-	1	
	Ристо слуга	-	1	
21	Кн. Гача Пржић ²⁴	0	1	
	Рака Рабација ²⁵	-	1	
	Јосиф слуга	-	1	
	Павле слуга	-	1	
	Павле слуга	-	1	
22	Алекса ²⁶ братму дао у Приштини	1	-	
	Ђоко Терзија ²⁷	1	1	
	Панта слуга	-	1	
	Петар слуга	-	1	
23	Илија пасторак ²⁸	-	1	
	Степан Екмеџија	1	1	
	Ника слуга	-	1	
24	Милосав слуга	-	1	
	Филип Бардакџија	1	1	
	Станко Крива Липа	-	1	
	Здравко ортакму	-	1	
	Стојан син Здравков	-	1	
	Сретен слуга	-	1	
	Станиша слуга	-	1	

23 Шегрт – младић који учи занат код мајстора.

24 Кнез Гача Пржић – Гаврло Пржић варошки кнез (*Зборник радова Народни музеја XXXVIII*, Чачак, 2008, Радован М. Маринковић, *Кнез Драгић из Лознице 1766-1826*, 134). Поред тога што је био варошки кнез држао је и механу у Чачку (др Б. Перуничић, *нав. дело*, 56).

25 Рабација – превозник робе запрежним колима (возилом). Запрежна кола су најчешће вукли волови у пару.

26 Бабио се трговином (др Бранко Перуничић – *нав. дело*, 114).

27 Терзија – занатлија који се бави кројењем, шивењем и украшавањем народне ношње.

28 Пасторак – женино дете из њеног предходног брака.

25	Сима Сврачковац ²⁹	1	1	
	Милан ортакму	-	1	
26	Цветко Калајџија ³⁰	1	1	
	Стефан синму	-	1	
	Јован синму	-	1	
	Димитрије ортакму	-	1	
27	Павле Пејовић	1	1	
28	Вукосав Калајџија	1	1	
	Милан слуга	-	1	
	Живко слуга	-	1	
	Марко синму	-	-	5
	Алекса синму	-	-	3
29	Мићо Пријеворац - умро	0	0	
	Сава синму	-	-	6
	Јован синму	-	-	5
30	Живко Бугарин	1	1	
	Стефан синму	-	1	
	Илија синму	-	-	3
31	Александар Гаговић	1	1	
	Милосав синовацму	-	-	2
	Милан синму	-	-	1
	Стефан слуга	-	1	
32	Јоца Вукојевић	1	1	
	Стефан синму	-	1	
	Сима синму	-	1	
33	Иван Преполац - умро	0	0	
	Никола синму	-	1	
	Риста Папуџија ³¹ одселио се у Београд	-	-	

29 Био је трговац и механиџија (др Б. Перуничкић, *нав. дело*, 51 и 56). Поред тога био је и пекар (екмеџија), што сазнајемо из Потврде о куповини плаца 1833. године, од Јована Обреновића за 480 гроша. Јован Обреновић је тај плац раније купио од Мехмеда Терзића „бившег чачанина“ (др Бранко Перуничкић, *Чачак и Горњи Милановац 1815-1865*, прва књига, Чачак, Историјски архив у Чачку, 1968, 197 и 198).

30 Калајџија – занатлија старог заната који се бави ливењем калаја и калајисањем посуђа.

31 Папуџија - занатлија који израђује папуче и другу обућу.

34	Илија Кандић ³²	1	1	
	Марко слуга	-	1	
	Коста Акаић	-	1	
	Вук синму	-	-	2
35	Вучић Ђурчија ³³	1	1	
	Ђоко братму	1	1	
	Јован слуга	-	1	
36	Антоније Коњевић	1	1	
	Ђоко братму	1	1	
	Мијаило слуга	-	1	
37	Сима Максимовић ³⁴ опроштено	0	0	
	Радован синму	1	1	
	Стефан синму	1	1	
	Риста синму дао у Сарајеву	1	-	
	Алемпије синму	-	1	
	Алекса синму	-	-	4
	Степан унукму	-	-	1 ½
Атанасије унукму	-	-	1 ½	
38	Глигорије Марковић	1	1	
39	Стефан Миловић - умро	0	0	
	Јован синму у Брусници	-	-	
	Поп Симеон Велисављевић одселио се у Сирчу ... [нечитко у наставку]	0	0	
	Поп Јефтимие Поповић	0	1	
	Милош синму	-	-	5
40	Гавра Ђорђевић	1	1	
	Коста синму - умрло	0	0	
41	Стефан Чолакуша ³⁵	1	1	
	Димитрије шуракму	-	1	
	Алекса синму	-	1	
	Андрија слуга	-	1	

32 Др Бранко Перуничич, *нав. дело*, 56.

33 Ђурчија –занатлија који израђује одевне предмете од коже.

34 Др Бранко Перуничич, *нав. дело*, 56.

35 Стефан Петровић Чолакуша се налази у списку пренумераната (претплатника) наведеног дела. У том списку је наведен као трговац (Вук Караџић, *Милош Обренович књаз Србији или трајање за српску историју нашег времена*, Будим 1828).

42	Павле Догрилн? [нечитко]	1	1	
	Јевђа синму	-	1	
	Ненад слуга - умро	0	0	
43	Никола Рамадановић	1	1	
	Петар пасторакму	-	-	5
44	Обрен Драгићевић	1	1	
	Димитрије синму	-	-	3
45	Ђоко Рамадан	1	1	
	Степан синму	-	1	
	Миле синму	-	-	3
46	Сима Котлаић	1	1	
	Аксентије синму	-	1	
	Обрад синму	-	1	
47	Лазар Карчан ³⁶	1	1	
	Мића синовац	1	1	
	Степан синму скоро женит	-	1	
	Паун Маслаћ	-	1	
	Лука Седмаковић у Београду на занат	-	-	
	Максим братму	-	1	
48	Тома Томашевић ³⁷	1	1	
	Димитрије синму	-	1	
	Алекса синму	-	-	3
49	Сима Васојевић ³⁸	1	1	
	Стојан синму	-	1	
	Борисав слуга	-	1	
	Милисав брат Борисављев	-	1	
	Велисав брат Борисављев	-	1	
50	Васа Којунџија ³⁹	1	1	
	Јован синму	-	-	5

36 Др Б.Перуничкић, *нав. дело*, 53.

37 Др Б.Перуничкић, *нав. дело*, 51 и 56.

38 Исто.

39 Уписано је којунџија, а треба да стоји кујунџија, што представља данашњег занатлију златара.

51	Миливоје Којунција	1	1	
	Сретен братму	-	1	
	Јанко слуга	-	1	
	Никола слуга	-	1	
	Васа слуга	-	1	
	Илија слуга у Јарменовци	-	-	
52	Стефан Мутавција	1	1	
	Ђорђе слуга	-	1	
	Вукадин слуга	-	1	
	Никола слуга	-	1	
	Василије слуга отишао у Прислоницу	-	-	
	Петар Јевтовић	-	1	
53	Јован братму	-	1	
	Јанко Дугачки	1	1	
	Голуб слуга	-	1	
	Милован слуга	-	1	
	Стефан синму	-	-	2
	Милисав Лендо - умро	0	0	
54	Вуја синму у Београду на занату	-	-	
	Петроније Терзија ⁴⁰	1	1	
55	Ђура Рабација	-	1	
	Радоје Ципор ⁴¹	1	1	
56	Васа Сарач ⁴² дао у Сарајеву	1	-	
	Јевта слуга	-	1	
	Јосиф синовац	-	1	
	Мато слуга	-	1	
	Раде слуга	-	1	
	Милић Сарач	-	1	
57	Петар слуга	-	1	
	Мирко Петковић	1	1	
	Јован слуга	-	1	
	Сима слуга	-	-	
	Коста синму	-	-	3

40 Др Б. Перуничѝ, *нав. дело*, 56.

41 Исто.

42 Сарач – занатлија који израђује предмете од коже: седла за коње, кајасе, опасаче, футроле и др.

58	Јанко Петковић	1	1	
	Ђорђе слуга	-	1	
	Спасоје слуга у Бечњу	-	-	
59	Мирко Гавровић	1	1	
	Никола синму	1	1	
	Алекса синму	-	1	
	Јован синму	-	1	
	Вујо сестрић у Крагојевцу	-	-	
	Акен? [нечитко] отишао незна се куда	-	-	
60	Јован Гавровић	1	1	
	Гача синму	-	1	
61	Петар Никовић	1	1	
	Ђока синму	-	1	
62	Јован Тешић ⁴³	1	1	
	Василије братму	1	1	
	Ђока слуга	-	1	
	Петар синовацму	-	-	6
	Захарија синовацму	-	-	2
	Коста синму	-	-	1/2
63	Мијаило Мајсторовић	-	1	
64	Сима Пријеворац ⁴⁴	1	1	
	Васа синму	-	1	
	Дмитар синму	-	1	
65	Остоја Зуберовић	1	1	
66	Милија Крља - умро	0	0	
67	Никола Мутавџија ⁴⁵	1	1	
	Иван слуга	-	1	
	Риста слуга	-	1	
	Вучић слуга	-	1	

43 Бавио се трговином (др Бранко Перуничкић, *нав. дело*, 114).

44 Исто.

45 Др Б. Перуничкић, *нав. дело*, 56.

68	Милован Кандић	1	1	
	Ђока ортакму	-	1	
	Рака слуга	-	1	
	Вук Видојевић	-	1	
	Гаја Поповић	-	1	
	Павле слуга	-	1	
	Јован слуга	-	1	
	Живко у Београд отишао	-	-	
	Мијат Никовић - умро	0	0	
	Милан Петровић	-	1	
	Коста ортакму	-	1	
	Станоје Петровић	-	1	
	Лазар слуга	-	1	
	69	Цветко Ђурчија	1	1
70	Раде Радојевић	1	1	
71	Иван Механција ⁴⁶	1	1	
	Гаврило Пуваћ	-	1	
	Јован слуга	-	1	
	Глишо слуга у Мрчаевци	-	-	
	Никола Лонго - умро	0	0	
72	Живко Андоровић ⁴⁷	1	1	
	Матко братму дао у Сарајеву	1	-	
	Марко братму	1	1	
73	Стефан братму	1	1	
	Раде синовацму	-	-	6
	Васо синовацму	-	-	3
	Трифун сестрић	-	1	
	Стојан зетму скоро женит	-	1	
	Миша слуга	-	1	
	Стефан слуга	-	1	
	Живко Видојевић	-	1	
74	Стефан Енглез	1	1	
	Јован синму	-	1	
75	Василије Самарција	1	1	
	Петар пасторак му	-	-	4

46 Механција – власник крчме, кафане или гостионице.

47 Др Б.Перуничић, *нав. дело*, 56.

76	Миленко Саввић	1	1	
	Периша Чела - умро	0	0	
77	Петар Милијановић	1	1	
	Мијаило синму	-	1	
	Алексије синму	-	-	1
78	Лука Мутавџија	1	1	
	Јован братму	-	1	
	Никола слуга	-	1	
	Неша слуга и Петар слуга	-	2	
	Никола слуга	-	1	
	Мирко слуга - умро	0	0	
79	Јосиф Аћимбаша	1	1	
	Коста Мунџија	-	1	
	Аћим шуракму	-	1	
	Аћим слуга у Ракови отишао	0	0	
	Василије Ђорђевић Механџија	-	1	
	Јован Екмеџија	-	1	
	Павле слуга	-	1	
80	Јеремија Тешић одсељен у стари вла	-	-	
	Гаја синовацму отишао у стари вла	-	-	
	синму мали	-	-	2
	Филип Берберин	-	1	
	Милован Берберин	-	1	
	Милоје слуга	-	1	
81	Петар Попов дао у Сарајеву	1	-	
	Величко слуга	-	1	
82	Периша Илић	1	1	
	Сима братму	-	1	
	Спасоје слуга	-	1	
83	Станиша Дернко ⁴⁸	1	1	
	дете мало Никола	-	-	5
	Мијаило Шушић	-	1	
	Павле ортакму	-	1	
	Милан слуга	-	1	

48 Др Б. Перуничић, *нав. дело*, 56.

84	Никола Пављанин	-	1	
	Јова синму	-	-	4
	Јевта Симеоновић	-	1	
	Иван слуга	-	1	
85	Тоша Неофитовић дао у Сарајеву	1	-	
	Илија синму	-	-	4
	Стефан синовацму	-	1	
	Милија синовацму	-	-	4
	Поп Антоније – умро	0	0	
	Теодор ⁴⁹ учитељ	-	1	
86	Васа ⁵⁰ Симић Писар	-	1	
	Симеон синму	-	-	6
87	Јован Ђурчија	-	1	
	Филип братучед ⁵¹	-	1	
	Илија Белопавлић	-	1	
	Петар синму	-	1	
	Новак ортакму	-	1	
	Милован ортакму отишао негди у шуму	-	-	
	Милосав Шошић	-	1	
	Ника слуга	-	1	
	Филип Ковач	-	1	
	Благоје Ковач	-	1	
	Риста слуга	-	1	
	Стефан Зеленкапа	-	1	
	Стефан Калуђеровић	-	1	
	Обрад Сјеничанин	-	1	
Милоје синму	-	-	5	
Игњат синму	-	-	2	

49 Презиме му је било Живковић. Био је пренумерант (претплатник) наведеног дела (Вук Караџић, Милош Обреновић књаз Србији или траја за српску историју нашег времена, Будим 1828).

50 Василије Васа Симић је био писар суда Пожешке нахије. Био је пренумерант (претплатник) наведеног дела (Вук Караџић, Милош Обреновић књаз Србији или траја за српску историју нашег времена, Будим 1828).

51 Братучед – стричев или теткин син.

88	Радован Дивљаковић	1	1	
	Милорад слуга - умро	0	0	
	Милосав слуга отишао незна се куд	-	-	
	Јања Грк	-	1	
	Никола синму	-	-	3
	Трифун Томић у Љубићу Н.Рудник	-	-	
	Сима братму у Љубићу	-	-	
	Вучић Ђурчија	-	1	
	Сима Пајовић	-	1	
	Стефан Белопољац отишао у Белопоље	-	-	
	Коста Белопољац отишао у Белопоље	-	-	
89	Јован Пљаковић	-	1	
90	Милинко Сеић	-	1	
91	Ђока Туфекција ⁵²	-	1	
	Ђока Бардагција	-	1	
	Ђока слуга један отишао	-	-	
	Ђока слуга други - умро	-	-	
	Периша Ђурчија	-	1	
	Антоније слуга малог Вучића отишао у Трбушане	-	-	
92	Радивоје Марковић	-	1	
93	Радован Гробљанац	1	-	
	Обрад синму - умро	-	-	
94	Антоније Пржић ⁵³	1	1	
	Аврам Станар	-	1	
	Коста синму	-	1	
	Јован Ивановић	-	1	
	Василије братму	-	1	
	Милинко ортакму	-	1	
95	Илија Николић	1	1	
	Павле синму	-	-	1
	Никола Абација ⁵⁴	-	1	
	Вуксан ортакму	-	1	
	Иван Обрадовић	-	1	

52 Туфекција - пушкар.

53 Др Б. Перуничкић, *нав. дело*, 56.

54 Абација - занатлија који од грубог сукна под називом аба, шије народна одела - народну ношњу.

96	Гавра Туфегџија	1	1	
	Станиша Ашчија	-	1	
	Миладин Васојевић	-	1	
	Вукота Ровинац	-	1	
	Обрад ортакму	-	1	
	Обрад Кутљеша	-	1	
	Петар синму	-	1	
97	Спака Мићановић	1	1	
	Радоица Спакић	-	1	
	Константин синму	-	-	5
	Сима Шипка	-	1	
	Петар братму	-	1	
	Павле слуга	-	1	
	Стефан слуга код Кн.Симе Максимов	-	1	
	Риста слуга код Томе Томашевића	-	1	
	Дамјан Обрадовић	-	1	
	Стефан Кречар	-	1	
	Миленко ортакму	-	1	
	Коле Вујовић	-	1	
	Миливоје братму	-	1	
	Илија Папуџија	-	1	
	Јован слуга	-	1	
	Панта слуга Амета Налбанта ⁵⁵	-	1	
	Јевта слуга Пауна Маслаћа	-	1	
	Настас Гога	-	1	
	Марко ортакму	-	1	
	Петар Маслаћевић	-	1	
	Радоје Петровић код Риста Абације	-	1	
	Јован Тато	-	1	
	Крста синму	-	1	
Јанићије слуга Попа Тошин	-	1		
Радисав код Петра Мосте	-	1		
98	Миле Ђоловић	1	1	
	Никола синму	-	1	
	Антоније синму	-	1	
Укупно		93	298	

55 Налбант - поткивач.

№ 2 – Риђаге⁵⁶

число	име и презиме	порез глава	арача	старост деце
1	Мијаило Петровић кмет	1/2	1	
	Петар синму	-	1	
2	Радован Петровић	1	1	
	Јован синму	-	1	
	Радивоје синму	-	-	3
	Вуја синму	-	-	6
3	Теофило Марковић	1	1	
	Матија братму	1	1	
	Милисав синму	-	-	3
4	Милоје Симеонових стар 80 г.	0	0	
	Тиосав синму	1	1	
	Петроније синму	-	1	
	Радисав синму дао у Чачку	-	-	
	Вучић синму - умро	-	-	
5	Илија Стефановић	1	1	
6	Пантелија Стефановић	1	1	
	Милош братму	-	1	
7	Милисав Новаковић	1	1	
	Јован слуга	-	1	
	Вуја синму	-	-	6
	Вуксан синму	-	-	4
8	Гаврило Илић	1	1	
	Обрад дете синму	-	1	
9	Витор Опурковић	1	1	
	Јован слуга	-	1	
	Стефан синму	-	-	5
10	Вучета Савић	1	1	
	Н. синму	-	-	1/2
Укупно		10 ½	18	

56 У селу Риђаге пописано је укупно 10 кућа и 28 мушких лица. Пописано је седморо мушке деце млађе од седам година. Један мештанин је умро, што значи да је укупно било настањено 27 мушких становника. Ако претпоставимо да је приближно толико било и женских особа, можемо закључити да је село Риђаге 1830. године бројало око 54 становника.

№ 3 – Парменац⁵⁷

число	име и презиме	порез глава	арача	старост деце
1	Радосав Драгиїевиї	1/2	1	
	Илиїа синовац	-	1	
	Јован синовац	-	-	5
	Петрониїе слуга	-	1	
	Милосав слуга у Придворици ⁵⁸	-	-	
	Милутин слуга у Придворици	-	-	
2	Периша Симовиї	1	1	
	Вучиї синму	-	1	
3	Симеон Полуга	1	1	
	Радисав братму	1	1	
	Петар братму	-	1	
	Риста синму	-	1	
	Никифор синму	-	-	6
	Миїаило синму	-	-	5
	Милан слуга у Тиїаїу ⁵⁹	-	-	
	Милинко слуга	-	1	
4	Милован Никетиї	1	1	
5	Петар Зубан	1	1	
	Радисав синму	-	1	
	Радоїе синму у Чачку дао	-	-	
	Милиї слуга	-	1	
6	Јован Полуга	1	1	
	Сретен братму	-	1	
Укупно		6 ½	16	

57 У селу Парменцу пописано је укупно шест куїа и 23 мушка лица. Пописано је троїе мушке деце млаїе од седам година. Ако претпоставимо да је брої мушких и женских особа приближно исти, можемо закїучити да је село Парменац 1830. године броїало око 46 становника.

58 Придворица – село поред Чачка.

59 Тиїаїе – село у Драгачеву.

№ 4 – Придворица⁶⁰

число	име и презиме	порез глава	арача	старост деце
1	Миливоје Митровић кмет	0	1	
	Милан синму	-	1	
	Иван синовацму	-	-	5
	Јован синму	-	-	3
	Груица слуга	-	1	
	Коста слуга	-	1	
	Јовица слуга	-	1	
	Мијаило слуга	-	1	
	Јован слуга	-	1	
	Милосав Топаловић	-	1	
	Милутин синму	-	1	
2	Костадин Миловановић	1	1	
	Живан синму	-	1	
3	Милоје Миловановић стар	0	1	
	Радисав братму	1	1	
	Мијат братму	1	1	
	Василије синму	-	1	
	Савва синовацму	-	-	5
	Сретен синовацму	-	-	3
4	Нешко Мијаиловић	1	1	
	Василије братму	1	1	
	Илија синму	-	1	
	Симеон синму	-	-	4
5	Вучић Велимировић	1	1	
	Стеван синму	-	1	
6	Ракета Јовановић	1	1	
	Милан синму	-	1	
	Милија сестрић	-	1	
7	Петар Ерић нездрав	0	1	
	Радован братму	1	1	
	Јован синму	-	1	

60 У селу Придворици пописано је укупно 23 куће и 82 мушка лица. Пописано је 15 мушке деце млађе од седам година. Пет мештана је умрло, што значи да је укупно било настањено 77 мушких становника. Ако претпоставимо да је приближно толико било и женских особа, можемо закључити да је село Придворица 1830. године бројало око 154 становника.

8	Аћим Поповић неимјејушћи ⁶¹	-	1	
	Радован синму	-	1	
9	Ђока Костић	0	1	
	Боја синму	1	1	
	Јован синму	1	1	
	Вучић синму	-	1	
	Илија унукму	-	-	5
	Милија унукму	-	-	1
	Мина Лазовић – умро	-	-	
10	Стефан Крушка	1	1	
	Јован синму	-	1	
	Дмитар синму	-	-	1
11	Вучић Петронијевић	1	1	
	Груица братму	-	1	
	Петар синму	-	-	3
12	Петар Радовановић	1	1	
	Никола братму	-	1	
13	Лазар Ковачевић	1	1	
	Богић братму	-	1	
	Стефан братму	-	1	
	Никит синму	-	1	
14	Мијаило Кандић	1	1	
	Ђока синовацму	-	1	
	Јован синовацму – умро	-	-	
15	Антоније Марковић	1	1	
	Петар синму	-	-	6
16	Паун Марковић	1	1	
	Мијат синовацму	-	1	
	Петар – умро	-	-	
	Теодор – умро	-	-	
17	Глиша Зекавица	1	1	
	Захарија пасторак	-	1	
	Јован синму	-	1	
	Никола синму	-	-	4
18	Стефан Лазаревић	1	1	
	Илија синму	-	1	

61 Онај који нема, који је сиромашан.

19	Боја Лазаревић неимјејушћи	-	1	
20	Риста Бошковић	1	1	
	Петар пасторакму	-	1	
	Периша пасторакму	-	1	
21	Максим Станковић	1	1	
	Василије синму	-	-	2
22	Милосав Ајдача	0	1	
	Петар синму	1	1	
	Јован синму	1	1	
	Срефан синму	-	1	
	Мијаило унукму	-	-	4
	Милован унукму	-	-	2
23	Марјан Гавриловић	1	1	
	Петар унукму	-	-	2
	Никола зет Марјанов - умро	0	0	
Укупно		24	62	

№ 5 – Паковраће⁶²

число	име и презиме	порез глава	арача	старост деце
1	Маринко Аврамовић	1	1	
	Вукадин братму	1	1	
	Петар синму	-	-	1
2	Коста Раић	0	1	
	Тодор синму	1	1	
	Атанасије синму	1	1	
	Васиљ унукму	-	-	1
3	Вуја Петровић	-	1	
4	Павле Ћосовић	1	1	
	Филип синму	-	-	5 ½
5	Јанко Ћосовић	1	1	

62 У селу Паковраћу пописано је укупно 18 кућа и 52 мушка лица. Пописано је 12 мушке деце млађе од седам година. Два мештанина су умрла, што значи да је укупно било настањено 50 мушких становника. Ако претпоставимо да је приближно толико било и женских особа, можемо закључити да је село Паковраће 1830. године бројало око 100 становника.

6	Марко Ђосовић кмет	0	1	
	Никола братму	1	1	
	Ристивоје синовацму	-	1	
	Максим синму	-	-	6
	Теофило синму	-	-	4
	Аксентије синму	-	1	
	Вучић слуга	-	1	
7	Јован Недовић	1	1	
	Ранко братму	-	1	
	Антоније синму	-	1	
8	Гаврило Недовић	1	1	
	Обрад братму	-	1	
	Василије синму	-	-	3 ½
	Обрад слуга	-	1	
9	Вукота Симоновић	1	1	
	Глигорије синму	1	1	
	Милисав синму	-	1	
	Јаков синму	-	1	
	Сретен синму	-	1	
10	Никола Милосављевић	-	1	
11	Данило Јогурцић - умро	0	0	
	Јеврем синму	-	-	3 ½
	Петроније слуга почившег Данила	-	1	
12	Радован Смиљанић	1	1	
	Василије Приставник ⁶³	-	1	
13	Петар Лисица	1	1	
	Јован синму	-	1	
	Мијаило синму	-	-	2
14	Павле Обрадовић	1	1	
	Богосав синму	-	-	5
15	Јован Златић	1	1	
	Никола синму	-	-	6
16	Марко Лисица - умро	0	0	
	Ђоко синму	-	1	
	Јован синму	-	-	1

63 У црквено-словенском речнику значи економ или надзорник (линк са интернет сајта: <http://www.orthodic.org/word/1391>).

17	Милован Ђумовић	1	1	
	Милан синму	-	1	
18	Нешко Стамболић	1	1	
	Сима синму	-	-	3
	Поп Василије из мира Ваведенија	0	1	
	Милован слуга	-	1	
укупно		17	38	

№ 6 – Јездина⁶⁴

число	име и презиме	порез глава	арача	старост деце
1	Никола Бабић	1	1	
	Петар братму	-	1	
	Дмитар братму	-	1	
2	Јеврем Симеоновић	1	1	
	Вучић синму	1	1	
	Јован синму	-	1	
3	Добросав Гвозденовић	1	1	
	Никола синму	1	1	
	Милисав синму	-	1	
	Тома синму	-	1	
	Јевта синму	-	-	2
4	Илија Ивковић	1	1	
5	Пантелија Пузић стар	0	1	
	Радисав синму	1	1	
	Сретен синму	1	1	
	Атанасије унукму	-	-	1
6	Василије Радосављевић	1	1	
	Паун синму	-	1	
	Панта синму	-	-	3
	Марко синму	-	-	1 ½

64 У селу Јездини пописано је укупно 34 куће и 107 мушких лица. Пописано је 23 мушке деце млађе од седам година. Два мештанина су умрла, што значи да је укупно било настањено 105 мушких становника. Ако претпоставимо да је приближно толико било и женских особа, можемо закључити да је село Јездина 1830. године бројало око 210 становника.

7	Јован Марић	1	1	
	Вучић синму	1	1	
	Марко синму	-	1	
	Јанко синму	-	-	6
8	Вуле Радосављевић	1	1	
	Обрад синму	-	-	6
9	Павле Јелуша	1	1	
	Панта братму	1	1	
	Стефан синму	-	1	
	Милоје синму	-	-	2
10	Миливоје Биорац	1	1	
	Паун синму	-	1	
	Панта синму	-	-	5
11	Тома Милетић	1	1	
	Борисав братму	-	1	
12	Лазар Милетић	1	1	
	Јован синму	-	1	
	Ђока синму	-	1	
13	Павле Арнаутин	1	1	
	Јован синму	-	1	
	Јовко синму	-	1	
14	Марко Обрадовић	1	1	
	Јован синму	-	1	
15	Дмитар Обрадовић	1	1	
	Василије синму	-	1	
	Стеван синму	-	-	6
	Пантелија синму	-	-	4
16	Јован Радојковић	1	1	
	Н. синму	-	-	1
17	Ђорђе Бојовић кмет	0	1	
	Сретен синовацму	1	1	
	Раде синовацму	1	1	
	Никола синму	-	1	
	Боја синму	-	-	5
	Дмитар слуга	-	1	
18	Марко Бојовић	1	1	
	Илија синму	-	1	
	Гаврило синму	-	-	4

19	Јанко Ристовић	1	1	
	Паун синму	-	1	
	Илија синму	-	1	
	Пантелија синму	-	-	1
20	Симеон Ристовић	1	1	
	Јосиф синму	-	-	6
	Милош синму	-	-	3
21	Марко Ботуровић стар	0	1	
	Милета синму	1	1	
	Ђорђе синму	-	1	
	Петар синму	-	1	
22	Стефан Вуковић	1	1	
	Јован братму	-	1	
23	Радован Вуковић	1	1	
	Јеврем синму	-	1	
	Милан синму	-	-	5
24	Милош Теодорић	0	1	
	Милован братму	-	1	
	Стефан слуга	-	1	
25	Вучић Симеуновић	1	1	
	Лазар синму	-	-	5
	Стефан синму	-	-	2
26	Милутин Мајстор	1	1	
	Глигорије синму	-	1	
	Обрад синму	-	1	
	Милан синму	-	-	5
27	Вучић Ђорђевић	1	1	
	Стефан синму	-	-	2
	Јован слуга код Марића	-	1	
28	Јован Кушић неимјејушћи	0	1	
	Милован синму	-	1	
29	Милосав Словић	1	1	
	Јован синму	-	1	
	Радован слуга	-	1	
	Радисав слуга	-	1	

30	Петар Маловић - умро	0	0	
	Станоје синму	-	1	
	Матија синму	-	1	
	Јован синму	-	-	6
31	Радоица Бошковић	1	1	
	Срећко синму	-	1	
32	Теодор Марковић	1	1	
	Марко синму	-	-	5
33	Вучић Бошлија неимјеушћи	-	1	
	Јован синму - умро	-	-	
34	Цветко Цветић неимјеушћи	-	1	
	Станко Дошљак	-	1	
	Сава Кезун	-	1	
	Риста Цветић	-	1	
укупно		35	82	

№ 7 – Лозница⁶⁵

число	име и презиме	порез глава	арача	старост деце
1	Јован Никшић	1	1	
	Никола синму	-	1	
2	Симеон Андрић	1	1	
3	Илија Станић	1	1	
	Радисав отишао у Кулиновце	-	-	
4	Васиљ Лазовић ⁶⁶ нездрав	0	1	
	Милован синму	1	1	
	Милан слуга у Котражу отишао	-	-	
5	Коста Милутиновић	1	1	
	Алексије синму	-	-	4
	Паун Милуновић отишао у Остру	-	-	

65 У селу Лозница пописано је укупно 35 кућа и 87 мушких лица. Пописано је петоро мушке деце млађе од седам година. Пет мештана је умрло и четири се одселило, што значи да је укупно било настањено 78 мушких становника. Ако претпоставимо да је приближно толико било и женских особа, можемо закључити да је село Лозница 1830. године бројало око 156 становника.

66 Др Б. Перуничкић, *нав. дело*, 51.

6	Тимотије Гавриловић	1	1	
	Милован братму	-	1	
	Јанко братму	-	1	
7	Петар Сећија	1	1	
8	Никола Кнежевић - умро	0	0	
	Мијаило братму	1	1	
	Гаврило братму	-	1	
	Милија братму	-	1	
	Матија синму	-	1	
	Милосав братму	-	-	5
9	Илија Лазовић кмет	0	1	
	Петар братму	1	1	
	Ненад братму	1	1	
	Милан синовацму	-	1	
	Јован синму	-	-	6
	Никола синовацму	-	-	5
	Милоје синовацму	-	-	4
	Петар слуга	-	1	
10	Милосав Мијаиловић	1	1	
	Василије синму	-	1	
11	Вучић Милорадовић	1	1	
12	Симеон Милорадовић	0	1	
13	Илија Нешовић	1	1	
14	Тодор Петровић	1	1	
	Јанко братму	-	1	
15	Јован Милијановић	1	1	
	Милутин синму	-	1	
16	Спиридон Павловић	1	1	
	Милован братму	-	1	
17	Јован Поповић	1	1	
	Милија братму	1	1	
	Јосиф синму дао у Чачку	-	-	
18	Симеон Старчевић	1	1	
	Милосав синму	-	1	
19	Милосав Николић	1	1	
	Павле синму	-	1	
	Милорад синму	-	1	

20	Петар Васић	1	1	
	Василије братму	-	1	
21	Лазар Виторовић	1	1	
	Сретен синму	-	1	
22	Добрица Радуловић - умро	0	0	
	Јован синму	-	1	
23	Аксентије Крсмановић	1	1	
	Стефан синму - умро	-	-	
24	Милоје Луковић	1	1	
	Никола братму - умро	-	-	
25	Ђока Филиповић	1	1	
	Сретен синму	-	1	
	Никола синовацму - умро	-	-	
26	Никола Филиповић	1	1	
27	Неда Стефановић	1	1	
	Панта синму	-	1	
	Милоје синму	-	1	
	Милан синму	-	1	
	Лазар Аргатин ⁶⁷	-	1	
28	Симеон Паић	1	1	
	Риста братму	1	1	
	Јован братму	-	1	
	Јаков синовацму	-	1	
29	Тоша Милорадовић	1	1	
	Петроније синму	-	1	
30	Василије Јовановић	1	1	
31	Аврам Мићић	1	1	
	Вуксан синму	-	1	
32	Божа Мићић	1	1	
33	Гаврило Удовичић	-	1	
	Марко братму	-	1	
	Павле Никшић аргат	-	1	
34	Савва Јованић	1	1	
	Петроније братму	-	1	

67 Аргатин, аргат – надничар, који ради у тешким условима.

35	Мијаило Парцо неимјејушћи	0	1	
	Стојко Савић у години отишао	-	-	
	Петар Самарџић аргат	-	1	
	Милија Обрадовић аргат	-	1	
	Сима Кезун аргат	-	1	
укупно		34	72	

№ 8 – Кулиновци⁶⁸

число	име и презиме	порез глава	арача	старост деце
1	Симеон Загорчић	1	1	
	Павле слуга	-	1	
2	Гаврило Загорчић	1	1	
	Никола синму	-	1	
	Веселин синму	-	-	3
3	Петар Загорчић	1	1	
	Милан синму	-	1	
	Милован синму	-	-	3
4	Паун Загорчић	1	1	
5	Панта Бугарчић ⁶⁹	1	1	
	Благоје братму	1	1	
	Раде братму	-	1	
	Стеван синму	-	-	3
6	Тома Бугарчић	1	1	
	Радован синму	-	1	
	Ника синму	-	1	
7	Периша Бугарчић	1	1	
	Тодор синму	-	1	
8	Савва Богићевић	1	1	

68 У селу Кулиновци пописано је укупно 26 кућа и 67 мушких лица. Пописано је седморо мушке деце млађе од седам година. Један мештанин је умро, што значи да је укупно било настањено 66 мушких становника. Ако претпоставимо да је приближно толико било и женских особа, можемо закључити да је село Кулиновци 1830. године бројало око 132 становника.

69 Потомци Панта Бугарчића су Пантовићи (Живорад Р. Јањић, *Кулиновачки родослови*, Чачак, Светлост, 2006, 13).

9	Јанко Никетић	1	1	
	Паун синму	-	1	
	Милисав пасторакму	-	1	
10	Јован Јанковић	1	1	
	Ненад братму	-	1	
11	Милисав Кнежевић	1	1	
	Гаврило синму	-	1	
	Милован синму	-	1	
12	Мијаило Лукић	1	1	
	Стеван братму	-	1	
	Илија братму у Слатини	-	-	
13	Петар Главоња ⁷⁰	1	1	
	Милосав шуракму	-	1	
	Лазар синму	-	1	
14	Мишо Рашић ⁷¹ кмет	0	1	
	Јевта братму	1	1	
	Јован синму	-	1	
	Момчило слуга у Атеници	-	-	
	Ђорђе синму	-	-	3
15	Сима Клашница	1	1	
	Павле синму	-	1	
	Јован синму	-	-	3 ½
16	Стојан Марковић	1	1	
17	Иван Новаковић сакат	0	1	
18	Мирко Марковић	1	1	
	Јован синму	-	1	
19	Мијаило Марковић	1	1	
	Лука синму	-	1	
20	Глишо Лазаревић	1	1	
	Симеон братму	1	1	
	Стеван синму ⁷²	-	1	
	Миленко синму	-	-	3

70 Потомци Петра Главоње су Петровићи (Исто).

71 Потомци Миша Рашића су Мишовићи (Ж. Р. Јањић, *нав. дело*)

72 Умро је 1849. године од колере (Ж. Р. Јањић, *нав. дело*)

21	Савва Јоксимовић	1	1	
	Бранисав братму	-	1	
	Тоша братму - умро	-	-	
22	Милош Павићевић	1	1	
	Радула братму	0	1	
	Миладин братму	-	1	
23	Радован Радоичић	1	1	
24	Радисав Радоичић	1	1	
	Периша братму	-	1	
	Радоје синму	-	-	3
25	Милисав Томовић	1	1	
	Радисав братму	-	1	
	Вукосав слуга	-	1	
26	Милан Вучићевић	1	1	
	Милош братму	-	1	
	Вуко Воденичар Мишо Буљугбаша ⁷³	-	1	
укупно		27	57	

№ 9 – Дрвари⁷⁴

число	име и презиме	порез глава	арача	старост деце
1	Јован Џамадановић	1	1	
	Василије синму	-	1	
	Милош синму	-	1	
	Никола Џамадановић у Чачак одсељен	-	-	
2	Панта Жујевић	1	1	
	Живко синму	-	-	2
3	Јанко Бежанац	1	1	
	Јован синму	-	-	3
4	Никола Маринковић	1	1	
	Илија братму	-	1	

73 Буљугбаша – старешина војничке групе (чете). Нејасно је да ли се овде ради о једној или две особе.

74 Село Дрвари је сада део Атенице. У селу Дрвари пописано је укупно 25 кућа и 88 мушких лица. Пописано је 22 мушке деце млађе од седам година. Четири мештанина је умрло и два се одселило, што значи да је укупно било настањено 82 мушка становника. Ако претпоставимо да је приближно толико било и женских особа, можемо закључити да је село Дрвари 1830. године бројало око 164 становника.

5	Коста Милисављевић стар 80 г.	-	-	
	Јован синму	-	1	
	Тома синму	-	1	
	Димитрије синму	-	-	2
6	Петар Поповић	1	1	
	Стефан синму	-	-	3 ½
7	Мартин Вукадиновић	1	1	
	Јован братму	-	1	
	Никола братму	-	1	
	Милан братму	-	-	5
	Ненад братму	-	-	1
	Стеван слуга	-	1	
	Ђорђе Кезун	-	1	
	Милић Кезун	-	1	
8	Петар Кезун	-	1	
	Јован Шпрловић	1	1	
9	Милован синму	-	1	
	Вуле Пекић	1	1	
	Милован синму	-	-	6
	Радован синму	-	-	3
10	Јован Марковић - умро	-	-	
	Крсман Марковић	1	1	
	Недељко синму	-	1	
11	Игњат синму	-	-	3
	Паја Крловић ⁷⁵	1	1	
12	Илија Крловић	1	1	
	Димитрије синму	-	1	
	Дамјан синму	-	1	
13	Никола синму	-	-	1/2
	Милија Крловић	1	1	
14	Петар синму	-	-	1/2
	Тодор Рафаиловић кмет	0	1	
	Стефан синму	-	-	3
	Вучић слуга	-	1	

15	Ђока Јовановић	-	1	
	Раде братму	-	1	
16	Јован Глигоријевић убожник ⁷⁶	-	1	
	Радосав синму	-	1	
17	Радован Бузић убожник	-	1	
	Милосав синму	-	1	
	Ђока Галоња	-	1	
18	Стојан Галоња	1	1	
	Павле синму	-	-	1
19	Миливоје Крловић	1	1	
	Радован синму - умро	-	-	
	Трифун Дошљак	-	1	
	Мијаило синму	-	-	3
	Миљко Дошљак стар 80 г.	-	-	
	Јаков синму	-	1	
	Станко синму	-	1	
20	Маринко Мирковић	1	1	
	Радосав синму	-	-	5
	Н. синму	-	-	1
21	Илија Марић	1	1	
	Јован синму	-	-	6
	Милан шуракму	-	1	
22	Ђорђе Филимановић	1	1	
	Никола синму	-	1	
	Лука синму	-	1	
	Цветко синму	-	-	5 ½
23	Ђока Васиљевић отишао незна се куд	-	-	
	Петар братму	-	1	
	Симеон братму	-	1	

76 Убожник – несрећник, сиромах, очајник и сл.

24	Ђуро Радосављевић стар	-	1	
	Ракета синму	1	1	
	Сретен синму	-	1	
	Филип синму	-	1	
	Обрад унукму	-	-	3
	Неша Луњевчанин	-	1	
	Здравко братму	-	1	
	Иван у Чачку дао	-	-	
	Милован синму	-	-	1
	Аксентије Пуљко - умро	-	-	
25	Мијаило Веселиновић - умро	-	-	
	Продан Пришупак	-	1	
	Стеван пасторак Проданов	-	-	6
	Стјепан пасторак Проданов	-	-	1
	Милисав Ђерановић воденичар	-	1	
укупно		18	57	

№ 10 – Атеница⁷⁷

число	име и презиме	порез глава	арача	старост деце
1	Борисав Поповић	1	1	
	Вукосав синму	-	1	
	Петар синму	-	-	4
	Маринко слуга	-	1	
2	Стефан Јовичевић ослобођен	-	1	
	Максим синму	-	-	4
3	Вуксан Стефановић	1	1	
	Момчило братму	-	1	
	Радован синму	-	-	5
4	Мијаило Ђирковић ослобођен	0	1	
	Груица братму	1	1	
	Радован синму	-	1	
	Вучић синовацму	-	-	4

⁷⁷ У селу Атеница пописано је укупно 39 кућа и 125 мушких лица. Пописано је 21 мушко дете млађе од седам година. Пет мештана је умрло, што значи да је укупно било настањено 120 мушких становника. Ако претпоставимо да је приближно толико било и женских особа, можемо закључити да је село Атеница 1830. године бројало око 240 становника.

5	Исаило Миловановић	1	1	
	Гаврило синму	-	1	
	Јован синму	-	1	
	Аксентије синму	-	1	
	Милосав синму	-	-	4
6	Дамјан Илић	1	1	
	Вучета братму	-	1	
	Јован братучед	-	1	
7	Радоица Арсенијевић	1	1	
	Мијаило синму	-	1	
	Милован синму	-	1	
	Милоје синму	-	-	5
8	Милосав Добричић	1	1	
	Радосав братму	-	1	
	Гаврило синму	-	-	1 ½
	Петар слуга - умро	0	0	
9	Савва Ненадић	1	1	
	Милован синму	-	1	
	Мијаило синму	-	-	3
10	Павле Ненадић	1	1	
	Паун братму	1	1	
	Илија братму	-	1	
	Стеван синму	-	-	4
11	Василије Капетановић	1	1	
12	Манча Капетановић	1	1	
	Глиша пасторакму	-	1	
13	Радивоје Крља	1	1	
	Иван братму	-	1	
14	Мијаило Крга воденичар	0	1	
	Сретен синму	-	1	
	Милутин синму	-	1	
15	Димитрије Сретенковић	1	1	
	Периша синму	-	1	
	Пера синму	-	1	
	Петар синму	-	1	
	Милован синму	-	-	6

16	Богић Дмитровић	1	1	
	Милован синму	-	1	
	Илија синму	-	1	
	Јован слуга	-	1	
17	Илија Јовановић кмет	0	1	
	Пантелија братму	-	1	
	Јован синму	-	1	
18	Груица Сретеновић	1	1	
	Вучић пасторакму	-	1	
19	Велисав Аврамовић	1	1	
20	Илија Перишић - умро	-	-	
	Борислав братму	1	1	
	Милисав братму	-	1	
	Вуле братму	-	1	
21	Дамјан Радојевић	1	1	
	Вук синму	-	-	6 ½
22	Марко Пуанац	1	1	
	Мијаило синму	-	1	
	Јеврем синму	-	1	
	Милован синму	-	1	
	Милован слуга	-	1	
23	Стефан Николић	1	1	
	Ђока братму	1	1	
	Димитрије братму	1	1	
	Милојко братму	-	1	
	Петар синму	-	-	6
	Петроније синовацму	-	-	1
24	Илија Славковић	1	1	
	Радован синму	-	1	
25	Мијат Мијаиловић убожник	1/2	1	
26	Јован Милошић	1	1	
	Никола синму	-	1	
	Обрад синму	-	1	
	Јован синму	-	1	
27	Обрад Јанковић	1	1	
	Паун синму	-	1	
	Лазар синму	-	1	
	Крсман синму	-	1	

28	Васиљ Средојевић	1	1	
	Митар братму	1	1	
	Глиша синму - умро	-	-	
	Вукадин синму	-	-	5
	Алекса слуга - умро	-	-	
29	Ђорђе Воиновић	1	1	
	Мијаило синму	-	1	
	Милосав синму	-	1	
	Милисав синму	-	1	
	Илија синму	-	1	
30	Василије Крговић	1	1	
	Јован синму	-	1	
	Милан синму	-	-	6 ½
31	Митар Парип	1	1	
	Миливоје синму	-	1	
32	Новица Ђусуп	1	1	
33	Јован Петронијевић	1	1	
	Милан братму	-	1	
	Милован братму	-	1	
34	Стојан Милосављевић - умро	0	0	
	Лазар пасторакму	-	1	
35	Голуб Нововић	1	1	
	Ђелош братму	-	1	
	Максим синму	-	-	5
36	Милисав Јовановић	1	1	
	Милован братму	-	1	
	Марко братучедму	-	-	6
	Филип слуга у Јабланици Н.Руд.	-	-	
37	Милорад Илић	1	1	
	Никола синму	-	1	
	Милан синму	-	-	5
38	Никола Манојловић	1	1	
	Павле синму	-	-	6
	Милован синму	-	-	3

39	Марко Митрић	1	1	
	Милан синму	-	-	1 ½
	Обрад воденичар	-	1	
	Симеон воденичар Јеремића	-	1	
укупно		38 ½	98	

№ 11 – Видова⁷⁸

число	име и презиме	порез глава	арача	старост деце
1	Гаврило Саввић	1	1	
	Аксентије синму	-	1	
	Дмитар синму	-	1	
2	Милосав Врцаловић стар	0	1	
	Лука синму кмет	0	1	
	Филип синму	1	1	
	Савва синму	-	1	
	Јеремија синму	-	1	
	Спасоје синму	-	1	
	Стефан синму	-	1	
	Јован унукму	-	-	4
3	Симеон Ристовић	1	1	
	Анђелко братму	-	1	
4	Паун Ристовић	1	1	
5	Јевта Трифуновић стар 80 г.	0	0	
	Мијаило синму	1	1	
	Милош синму	-	1	
	Гаврило синму	-	1	
	Тимотије синму	-	-	4

78 У селу Видова пописано је укупно 23 куће и 69 мушких лица. Пописано је 15 мушке деце млађе од седам година. Један мештанин је умро, што значи да је укупно било настањено 68 мушких становника. Ако претпоставимо да је приближно толико било и женских особа, можемо закључити да је село Видова 1830. године бројало око 136 становника.

6	Радисав Трифуновић стар	0	1	
	Јовица синму	1	1	
	Василије синму	1	1	
	Јован синму	-	1	
	Аксентије унукму	-	-	5
	Миливоје унукму	-	-	3
	Матија унукму	-	-	2
7	Милутин Сандић	1	1	
	Аћим братму скоро женит	-	1	
	Милић братму	-	1	
	Коста братму	-	1	
	Василије синму	-	-	5
	Петар синовацму	-	-	3
8	Стефан Трифуновић - умро	-	-	
	Живко синму	-	-	4
9	Јанко Богдановић	1	1	
	Вукоман синму	-	1	
	Лазар синму	-	-	5
10	Илија Сандић	1	1	
11	Богосав Ђукић	1	1	
	Трифун братму	-	1	
12	Никола Милутиновић	1	1	
	Алекса синму	-	1	
13	Мијило Лазаревић	1	1	
	Никола братму	1	1	
	Јеврем синму	-	-	5
14	Гаврило Сандић	1	1	
	Мијаило братму	-	1	
	Андрија синму	-	-	2
15	Стефан Пеица	1	1	
	Јаков синму	-	1	
16	Јован Бабић	1	1	
	Јаков синму	-	1	
	Сретен синму	-	-	3
17	Вучић Пеица	1	1	
	Радован синму	1	1	
	Марко синму	-	1	
	Паун синму	-	1	

18	Богих Саввић	1	1	
	Максим слуга	-	1	
19	Глигорије Мунић	1	1	
20	Теодосије Марковић	1	1	
	Н. синму	-	-	1
21	Тимотије Јаковљевић	1	1	
	Коста синму	-	1	
	Илија синму	-	-	5
	Пантелија синму	-	-	3
22	Јанићије Пејчић	1	1	
	Марко братму	-	1	
23	Глигорије Воденичаревић	1	1	
укупно		25	52	

Резиме

У архиву САНУ у Београду чува се вредна заоставштина кнеза Пожешке нахије Василија Поповића, која садржи бројне документе из периода његове управе нахијом. У раду је презентован мањи део те заоставштине. Обрађен и презентован документ у овом раду је Тефтер харачки села Пожешке нахије за 1830. годину (бр. свеске 913).

Из Тефтера харачког села Пожешке нахије издвојен је попис Чачанског среза и објављен поименични попис пореза и харача.

Објављени документи у раду представљају врло значајну грађу за проучавање историје Чачка и околних села, писање хроника села и израду родослова појединих фамилија у чачанском крају. Ова грађа употпуњава празнину која је постојала у до сада објављеним пописима. Сада се лакше може уз одређену анализу све доступне објављене грађе успоставити родбинска веза између најстаријих познатих становника овог среза од 1830. године па на даље.

RADOJICA KALAJDŽIĆ

**THE TAX NOTEBOOK OF THE ČAČAK COUNTY FROM 1830
(FROM THE LEGACY OF THE PRINCE OF POŽEGA DISTRICT – NAHIJA,
VASILJE (VASA) POPOVIĆ)**

Summary

In the Archives of the SANU (Serbian Academy of Sciences and Arts) in Belgrade, there is a worthy legacy of the Prince of Požega Nahija, Vasilje Popović. It contains numerous documents from the period of his rule in the district. In this paper, a smaller part of the legacy is presented. The processed and presented document in this paper is the Tax Notebook of the villages in Požega Nahija for 1830. (no. of the notebook 913)

From the Tax Notebook of the villages in Požega Nahija, the list of Čačak County was separated and the tax list with all the names published.

The published documents in the paper represent a very important material for studying the history of Čačak and surrounding villages, writing chronicles of the villages and executing family trees of some families in Čačak region. This material fills the empty space that has existed in the published lists so far. Now, it is easier, with certain analysis of the available published material, to establish family ties between the oldest known inhabitants of the county since 1830.

ОЛИВЕРА Р. МИЛОСАВЉЕВИЋ
Међуопштински историјски архив за град Чачак
и Општине Горњи Милановац и Лучани, Чачак

ПОЛИЦИЈСКИ ИЗВЕШТАЈИ НАЧЕЛСТВА ОКРУГА ЧАЧАНСКОГ ЗА 1852. ГОДИНУ

АПСТРАКТ: У претходним бројевима *Изворника* објављивани су периодични извештаји које су, почев од 1844. године, Чачанско и Рудничко окружно начелство слали Попечитељству унутрених (унутрашњих) дела. Полицијске власти у Београду су овим путем, најпре петнаестодневно а од 1850. године месечно, редовно обавештаване о битним догађајима у сваком округу Кнежевине Србије. Извештаји полицијских власти Чачанског и Рудничког округа у *Изворнику* су објављивани наизменично и хронолошким редом. Отуда су, у складу са намером да се започети посао настави, предмет овог рада месечни извештаји Начелства Округа чачанског за 1852. годину.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Начелство Округа чачанског, насиља, крађе, убиства, необичне смрти, пожари, временске прилике, цене хране и стоке, земљорадња, сточарство

Чачански округ формиран је на основу одредби Устава из 1838. године. Поред вароши Чачка, све до последње деценије 19. века у његовом саставу налазиле су се територије Трнавског, Драгачевског, Студеничког и Карановачког среза. Седиште Округа било је у Чачку, осим у периоду од 1853. до 1859. године, када се налазило у Карановцу (Краљеву).¹ Своју управу Округ је добио 1839. године образовањем Начелства Округија чачанског.²

О пословима, надлежностима и одговорности окружних начелстава у Србији средином 19. века већ је било речи у 29. броју *Изворника*. Том приликом

1 У последњој деценији 19. века, са доношењем Устава из 1888. и Закона о уређењу округа и срезова из 1890. године, Чачански округ је спојен са Рудничким у нови, Руднички округ, са седиштем у Чачку. Том приликом Карановачки срез је променио име у Жички. До поновног раздвајања два округа долази 1902. године, с тим што је у састав Чачанског ушао Моравички срез, који је најпре био у Ужичком, а од 1899. до 1902. године у Рудничком округу [Витомир Василић, „Водич Међуопштинског историјског архива у Чачку“, *Водич кроз архивску грађу Србије*, VI, Чачак: Међуопштински историјски архив Чачак (даље: МИАЧ), 1988, 36,37].

2 Начелство је формирано „Устројенијем окружни началничества и главним дужностима срезски началника“ из 1839. године [*Сборник закона и уредба и уредбени указа, издани у Књажевству Србском, од времена обнародованој устава земаљској (13. февр. 1839. до ајр. мес. 1840), I*, Београд 1840, 78-83].

описан је и начин на који су начелства о свом раду и догађајима у округу извештавала Попечитељство внутрених дела, своју директно надређену власт. Истакнуто је и колики значај ови извори првог реда, због елемената статистике које поседују, имају за проучавање друштвене и привредне историје читаве Србије.³ Истраживање локалне историје 19. века било би незамисливо без њиховог коришћења, нарочито због чињенице да је архивска грађа из овог периода у чачанском Архиву сачувана само у фрагментима. Томе су још пре оснивања Архивског средишта (1948) допринеле како ратне околности, тако и незнање и немар, па су од архивске грађе Начелства Округа чачанског – Чачак (1839-1922) остале само 3 књиге и 24 кутије спорадично сачуваних списа. Фондови средских начелстава су потпуно уништени, као и већи број фондова општина.⁴ То додатно увећава важност извештаја које објављујемо и још једном подсећа да, поред Архива у Чачку, Архив Србије представља незаобилазну станицу свима који истражују историју чачанског краја у 19. и у прве две деценије 20. века.

Полицијски извештаји које су Чачанско и Рудничко окружно начелство слали у престоницу почев од 1844. године због обимности грађе и чињенице да се она налази у Архиву Србије у Београду нису могли бити објављени као посебна издања. Отуда су, уз повремене прекиде, у *Изворнику* објављивани наизменично и хронолошким редом, при чему се за оба округа стигло закључно са 1851. годином. У складу с тим, предмет овог рада представљају извештаји Начелства Округа чачанског за 1852. годину. Према њиховим наводима, стање у Округу било је редовно. Народ се бавио уобичајеним сеоским активностима: орањем земље, сејањем пролећних и јесењих усева, жетвом и вршидбом жита, кошењем ливада, сакупљањем сена, поправљањем ограда, печењем ракије, спремањем дрва за огрев, надгледањем стоке и сличним домаћим пословима, а у Студеничком срезу и кирицилуком и утврђивањем граничног прелаза. Временске прилике у току ове године нису биле неуобичајене, па су се повремено догађале нежељене ситуације. Тако је у Студеничком срезу у марту и првој половини априла велики број јагањаца угинуо због зиме, док је у Трнавском у току априла од метиља полипсало више од половине оваца. У јулу и августу град је у Трнавском срезу нанео велику штету несабраној летини, виноградима и шљивама. Упркос томе, земљорадња и сточарство добро су напредовали.

У Чачанском округу су за годину дана извршена два самоубиства, док је пет особа, од којих је једно било деветогодишње дете, живот изгубило несрећним случајем. Догодила су се два убиства с предумишљајем (једно од њих чедоморство) и једно из нехата, када је настрадала шестомесечна беба. Три особе су погинуле приликом оружаног сукоба са представницима власти,

3 Оливера Милосављевић, „Полицијски извештаји Начелства Округа чачанског за 1850. годину“, *Изворник. Грађа Међуоштинској историјској архива* (даље: *Изворник*) 29, Чачак: МИАЧ, 2014, 40, 41.

4 В. Васиљевић, *нав. дело*, 18, 36, 37.

док су два смртна случаја наступила под неразјашњеним околностима.

На територији Чачанског округа у току 1852. године извршено је седам крађа и једна похара коју су починиоци, лопови и хајдучки јатаци, покушали да прикажу као дело хајдука.⁵ Новац није био предмет крађе у три од осам случајева, када су стока и ракија били плен. Укупна вредност украдених и отетих ствари износила је 158 дуката цесарских, 770 гроша чаршијских, 80 талира, 85 цванцика и 3 крајцаре, мада велики део плена није ни био процењен, па самим тим ни урачунат у наведени износ (пет коња, по један во, вепар и крмача, 20 ока брашна и две женске мараме). Ухваћени су починиоци три од осам наведених казних дела, као и неколико лопова који су крађе извршили у току претходних година у Драгачевском срезу. Што се пожара тиче, у Чачанском округу их је у току 1852. године било шест. У четири су изгореле куће са стварима (укупна штета је процењена на 2.500 гроша чаршијских и 20 дуката цесарских), док су два била шумска, вероватно изазвана непажњом.

Без пасоша који је представљао неопходну путну исправу за прелазак из једног округа у други, не рачунајући лица из суседних округа која су суботом због пазара долазила у Чачак, није ухваћен нико. Српско-турска граница је била мирна, осим крајем априла када је на караули Борју један српски преступник, бежећи од изрицања пресуде, побегао на турску територију. Сутрадан се вратио и, након неуспелог покушаја да мирно пређе у Рашки карантин, пуцао на стражаре и писара Среза студеничког. Једног стражара је убио, али је том приликом и сам погинуо. Од истакнутијих личности у Чачанском округу су у току јула боравили чланови једне државне комисије, али је неупоредиво значајнији био долазак кнеза Александра Карађорђевића, његове фамилије и свите. Они су 25. августа стигли у Карановац, а два дана касније у манастир Студеницу, где су боравили до 30. августа. Тада су се вратили у Карановац, да би 2. септембра стигли у Чачак, преноћили и наредног дана преко Тополе отишли у Београд. Полицијске власти у Чачку су, као што се може видети у једном од извештаја који следе, са задовољством обавестиле надлежног министра о лепом дочеку који су кнезу и његовој пратњи приредили народ и чиновници њиховог Округа.

Иако су у току претходне године отпочеле припреме за пресељење окружног седишта из Чачка у Карановац, у Чачанском округу 1852. није било значајнијих догађаја нити потреса. О томе сведочи једанаест сачуваних месечних извештаја Окружног начелства (недостаје једино фебруарски) који се налазе у Архиву Србије, у Полицијском одељењу фонда Министарства унутрашњих дела. У тексту који приређујемо извршене су само неопходне интервенције у погледу прилагођавања савременој азбуци и правопису. Исправљене су и очигледне словне грешке уколико нису мењале смисао речи.

⁵ У току претходне године на истој територији извршене су чак тридесет две крађе, четири хајдучка и један разбојнички напад (О. Милосављевић, „Полицијски извештаји Начелства Округа чачанског за 1851. годину“, *Изворник* 33, Чачак: МИАЧ, 2017, 105).

Уједначавање скраћеница које нису коришћене увек на исти начин извршено је дописивањем остатака речи у угластој загради, у коју су уписиване наше интервенције у тексту уопште. Језик и стил писара остали су нетакнути, па смо се тог принципа придржавали и приликом дописивања речи у угластим заградама. Остављена су дуплирана слова (*сааџи* - сат, *Савва* - Сава), као и етимолошки писане речи (*срезски* - срески). Речник мање познатих речи и израза налази се на крају текста.

1.

Чачак, 4. фебруар 1852.

Начелство Окруџа чачанској Пољичиџельству унуџирашњих дела - месечни извештај о раду за јануар 1852.

Високославному
Попечителству внуртении дела

Началничества Окруџија
чачанског месечно известије

Началничество Окруџија чачанског почитујући за дужност своју, у следујућим точкама подноси у понизности своје за прошли месец јануариј известије, по струци Полицајно-економическој, високославном Попечителству внуртении дела, као:

1. Народ овог Окруџија занимао се је за истиј м[есе]ц: набавком дрва за огрев, крчењем земаља, требљењем њива и ливада, претресањем и потврђивањем ограда, надгледањем марве, пецивом ракије, кирајцилуком, зарађивањем и предавањем данка надлежним своим властима.

2. Крађе су се следујуће догодиле:

а) 16. пр.[ошлог] м.[есеца] ноћу дошавшиј некиј лопов у свињац Ђорђа Доловца из Балуге у истом је једног вепра, 1 крмачу овог и 1^г вола Симе Трпутлића из Острушата⁶ код истог свињца заклао, дроб оставио, а кожу и месо од напоменути брва са собом однио. Поара ова строго је изтраживана али се прави лопов изнаћи могао није, но се само тек на чобанина Митра Пајевића из Белеуши Окруџија ужичког подозрева; при чему ће се ипак о изнађенију правога лопова надлежно деиствовати.

б) Вуку Васовићу бакалину и житељу чачанском обијен је катанац кои је доста слаб био, са дућана ноћу између 20. и 21. истог месеца и украдено му је до 150 гроша чар[шискиј] из чекмецета које у крајцарама, које пак у другим разним новцима. Лопов није уваћен, али се о томе настајава.

⁶ Заселак Жежевице у Трнавском срезу

3. Чрезвичайна смрт догодила се је и то: између 26. и 27. т.[екућег] м.[есеца] ноћу, Стана жена Савве Дугалића из Варева Среза студеничког кријући узме малу пушку из куће и у гробље на $\frac{1}{4}$ саата од куће јој удаљено отиде, гди се на гробу сина свога Павла, који се је пре три месеца у вечност преселио, са истом пушком убије, коју су сутрадан њени кућани нашли и укопали.

4. Пожар се нигди за напоменуто време није породило.

5. Без пасоша путници из други окружија у ово не долазе.

6. Кроз Срез⁷ овај никаково знатно отечествено нити пак страном лице пропутовало није.

7. Граница је овог Округа како с наше тако и турске стране на миру била.

8. Чрезвичайно догодило се је то: што се је Николи Мојсиловићу из Балуге 21. т.[екућег] м.[есеца] кад је у згради сељака свог Сретена Маријћа са више људи дошавшиј на свадбу ракију пио, и кад је руком покрај себе макао био, пушка иза појаса оборила и Николу Маријћа који је до њега седио, у леву ногу, кроз коју је куршум на другу страну прошао, ударила. Лекови су за благовременно употребљени и сва је прилика да рањеном много шкодити неће.

9. Јесењи усеви види се да су прилично напредовати почели.

10. Земљеделије и виноделије прилично, а скотоводстводоста добро напредује.

11. Рана се продаје следујућом ценом:

Чарш.[искиј] гроша

а) 100 ока пшенице	55-65
б) " " брашна пшеничног	55-75
в) " " кукуруза	30-35
г) " " кукурузна брашна	-40
д) " " јечма	35-40
е) " " крупника	-30
ж) " " овса	-25
з) " " ражи	30-35
и) " " пасуља	50-60

Марва се продаје и то:

а) Пар волова	500-600
б) " крава	300-400
в) " оваца	40-50
г) " коза	35-40
д) " вепрова	-100

13. Погода времена до 15. пр.[ошлог] м.[есеца] била је промењљива; падало је снега с кишом, но почем је време топло било, нигди се није могао

⁷ Грешка, треба: Округије (Округ)

задржати осим по врло високим планинама. Од 15. до 26. време је лепо и топло било; од 26. до 28. киша са снегом падала је; последња пак три дана истог месеца била су подобна летњим данима.

№ 678
4. фебруарија 1852. год[ине]
У Чачку
Писар
Сретен Борисављевић⁹

За г.[осподина] началника
Казначеј
Димитрије Саввић⁸

[АС МУД П ф I Рн 1/1852]

2.

Чачак, 31. мар̄т 1852.

Начелство Округа чачанског Појечишљестиву унутрашњих дела – месечни извештај о раду за мар̄т 1852.

Високославному
Попечителству внутрении дела

Началничества Округија чачан-
ског месечно известије

По Струци полицајно-економическој за текући месец март подноси Началничество Округија чачанског високославном Попечителству внутрении дела у покорности следујуће своје известије:

1. Народ се занима надгледањем марве, сијањем башча и пролећни усева, треплењем земаља, пецивом ракије, претресањем ограда, чишћењем и копањем бразда за наплављање ливада.

2. Миловану Лазовићу из Лознице Среза трнавског незнано које ноћи између 25. и 28. т.[екућег] м.[есеца] неки непознати лопови дођу с коњма на подрум, овај црталом плужним или ћускијом обију и из једног бурета 350 ока обичне шљивове ракије, 100 ока из другога бурета комове препечене ракије источе, једну дубачку од 8 и другу од 4 оке такођер препечене комове ракије узму, све то на коње потоваре и отиду. Крађа одприлике у вредности је 620 гроша чаршискиј, а за изнађеније лопова учинило је Началничество ово

8 Сретен Борисављевић је до 1855. године био писар I класе Начелства Округа чачанског (Љубодраг Поповић, „Шематизам Округа чачанског од 1852. до 1870. године“, *Зборник радова Народног музеја*, V, Чачак: Народни музеј Чачак, 1974, 218).

9 Димитрије Савић се на месту казначеја Округног начелства у Чачку налазио у току 1852. и 1853. године (*Исто*, 219).

необходни корак.

3. Чрезвичайни смрти догодило се је и то: Станка кћи поч.[ившег] Мијаила Николића из Котраже Среза драгачевског стара 9 година 23. т.[екућег] м.[есеца] пошавши Цркви утопила се је у реку котражку из које је мртва извађена и потом закопана; а Вукомана Ацића из Курилове Среза карановачког лопова, који је онда кад је срезским начелником Начелничеству овоме због лоповлука послат био, побегао и све једнако крио се, и почем се истоме срезском начелнику није хтео предати но се на оружје одупре, 8. т.[екућег] м.[есеца] убио је он и по одобрењу Начелничества овог тело његово на точак дигао.¹⁰ О коме догађају јавило је оно особеним известијем своим високославному Попечителству под 22. т.[екућег] м.[есеца] № 2072.

4. Филипу Чоловићу из Негришора 16. т.[екућег] м.[есеца] увече кућа од налазеће се у њој ватре запалила се је и са свима у њој десившим се стварима изгорела. Штета износи 200 гроша чаршискиј.

5. Из други окружија осим из суседни не долазе људи без пасоша а из ови долазе суботним даном на пазар.

6. Кроз Окружије ово никакovo знатно отечественно или странно лице пропутовало није.

7. Граница овог Окружија како с наше тако и с турске стране била је мирна.

8. Ништа се чрезвичайно догодило није што у полицију спада и што би у овој точки назначити требало.

9. Јесењи усеви засад добро напредују.

10. Што се тиче наредка у земљеделију, виноделију и скотоводству може се за сада то казати: да је скотоводство у Срезу студеничком због полипсани млади јагањаца на уштрбу, а земљеделије и виноделије по досадањем стои.

11. Раана се продаје овом ценом:

Чар.[шискиј] гроша

¹⁰ Подизање тела на точак (коло) било је једна од најсуровијих казни која се практиковала у средњо-вековној Европи, Русији и Турској, а у Србији од првих година Револуције. Осуђенику на смрт на точку најпре су ломљени удови. После тога је његово тело, лицем према небу, везивано за колски точак тако да му поломљене руке и ноге, неприродно савиљаве, падају преко спољних ивица точка. Последњи корак представљало је подизање точка на дугачку мотку. Њен доњи крај укопан је у земљу, док је горњи својим заштиљеним делом пролазио кроз средишњи део точка, пробадајући тело осуђеника кроз леђа и излазећи око 40 центиметара изнад трупа. Осуђеник би неколико дана умирао у највећим мукама, а његово несахрањено тело би месецима трунуло ширећи околином несносан задах. У Србији су, ипак, на точак углавном дизани лешеве већ убијених људи јер је главни циљ власти био застрашујући ефекат који је изазивао приказ раскомаданих тела, развлачених од стране лешинара. Точкови су због тога увек подизани на прометним местима, да би их видео што већи број људи које је на овај начин требало држати у покорности. „Стављање на точак до распадања“ је казна која се у Србији примењивала све до 1858. године, након чега су осуђеници на смрт стрељани из пушака, а њихова тела одмах закопавана (О. Милосављевић, *Горски цареви. Хајдучија у Чачанском и Рудничком округу у другој половини 19. века*, Чачак: МИАЧ, 2016, 102).

За прошли месец април Началничество Окр.[ужија] чачанског у покорности подноси високославног Попечителству внутрени дела своје месечно известије по Струци полицајно-економическој као што доле следује.

1. Народ се је занимао заграђивањем потеса по гди гди, пецивом ракије, орањем и сејањем пролећни усева, одгртањем и орезивањем винограда, кирајцилуком и наплавјавањем ливада.

2. Иступленија у крађи и насилија нису се догодила.

3. Чрезвичајне смрти и убијства догодила су се: Риста Драговић из Рогаче Среза драгачевског 9. пр.[ошлог] м[есе]ца пошавши у село Горачиће да свиње у обору затворене му бивше пусти нађен је сутрадан на путу мртав и по надлежном визитирању сарањен. Димитар Шкипић из Лисица истог Среза идући из Ариља Округија ужичког кући својој утопио се је у Мораву и после једног дана нађен је и сарањен. Ника Суботић из Трнавe Среза трнавског 24. т.[екућег] м[есе]ца бивши на слави код сељака свога Милорада Ружичића из истог места пође кући око три саата ноћи и на једно мочило гди су пређе конопље затопљене биле наиђе и у исто падне, па како је преко мере пијан и сам био, није се могао избавити но се ту удави и пошто је сутрадан мртав нађен сарањен је по обичају. Некиј Димитрије Антонијевић родом из Призрена у Турској, кои се је више година у Бањи Јошаничкој Округија крушевачког меанцилуком занимао, а прошле јесени доселивши се на Рашку кафану држао, као што началник Среза студеничког петнајестодневним известијем своим од 30. пр.[ошлог] м[есе]ца № 275 доставља, учинивши неко полицајно преступленије за које га је местниј Примириетелниј суд¹² по доказаном преступленију осудити хтео, преступи кордон на караули Борју и у турску страну 27. ис[тог] м[есе]ца побегне, одкуда се потом сутрадан врати турском страном низ границу у ђумрук турскиј спровођу Карантина и онде Крсмана гвардијана Карантина рашког¹³, кои је неке људе на капију из ове у турску страну пропустио нађе молећи га да му ствари и коња у Карантин поведе па да ће и он потом за њим у Карантин доћи, но почем речени Крсман није помешан био, то му коња и ствари није хтео пријмити, онда он – Димитрије – потегне на њега пиштољ и убије га у леђа од чега се је овај 30. пр.[ошлог] м[есе]ца у вечност преселио. Чим је поменути убица Димитрије

12 Примириетелни суд је представљао најважнију општинску власт. Сачињавали су га један главни кмет и два помоћника, а вршио је и судску и полицијску власт. Судску је обављао када су у питању биле мање кривиче и мањи спорови и тада је био под надлежношћу Округног суда, а када је вршио полицијску власт надређен му је био срески начелник. Поред тога што се сматрао помоћним органом државног судства и државне полиције, Примириетелни суд се бавио и општинским пословима, попут општинских набавки, подизања општинских грађевина, располагања општинским добрима и слично [Слободан Јовановић, *Друта влада Милоша и Михаила (1858-1868)*, Београд 1923, 117].

13 У Рашкој је 1839. основан погранични Главни састанак, док је Карантин отпочео с радом 1846, две године након кнежевог указа о премештању Карантина из Љубовије у ово место. Путницима из Турске је на тај начин знатно олакшан прелазак у Србију на њеној јужној граници, јер су до тада морали ићи у Мокру Гору или Алексинац. Карантин је укинут 1896. године, а цео његов комплекс - механско одељење, преноћиште, одељење за гостионицу, шталу и одељење за еспап (робу) - 1905. откупила је на лицитацији Општина у Рашки (Бранко Перуничкић, *Једно столеће Краљева 1815-1915*, Краљево 1966, 14, 135-137, 155-156; Тихомир Д. Ђорђевић, *Рашка и околина*, Рашка 1987, 187).

Крсмана на земљу свалио одма је потом на служитеље карантинске и стражаре јуришио који су се за капију склонили, [а стражари у караулу за дуге пушке отрчали]¹⁴ но почем на велику гомилу људи оружани не смедне ударити, засео је за једну велику тополу у правитељственој ливади и оданде једнако из 4 мала пиштоља на свакога кога је год видио пуцао. Г.[осподин] Бранко Душманић¹⁵ срезскиј писар кад је бившиј у канцеларији ову пуцњаву чуо и за погибшег Крсмана разумео и сам отиде тамо, но кад га убица Димитрије опази избаци на њега један и на стражаре три пиштоља, па пошто је ипак сва четири напунио, нагне оданде да опет у турску страну побегне непрестано на гомилу пандура пуцајући, но почем је г.[осподин] Бранко видио да ће у Турску умаћи, наложи стражарима, који су га и пре за тополом гађали, те га на капији дочекају и на место убију, с којим је потом Карантин као с помешаним по санитетском пропису поступио и укопати га дао.

4. Пожар се је догодио 16. пр.[ошлог] месеца увече. Незнано како кућа Милана Чворовића из Турице Среза драгачевског запалила се је и са стварима у њој десившим се у

5. Без пасоша путници из другиј окружија осим из суседни суботним даном у ову варош на пазар не долазе.

6. Никаково знатно отечествено или страно лице кроз Окружије ово није пропутовало.

7. Граница је са ове наше и турске стране мирна била.

8. Остало пак што полицајног примечанија заслужује догодило се је то: што началник Среза драгачевског доставља да се је здрава земља на многим местима сурвала и сасвим пропала. Даље пак три непозната ајдука долазила су 24. пр[ошлог] м[есеца] на два саата пред ноћ кући Луке Томовића у Лазац, и онди у кући истог 24 саата бавила се и пошто су иј сељани тога села опазили и страже како ће иј поватати намештати почели, побегли су у Срез драгачевскиј за које кад се је дознало и кад је Лука на испит предузет изпочетка није признао ни да иј видио а камоли да иј познаје, но пошто је на строжиј испит началником Среза трнавског предузет, признао је да су они јошт једанпут код њега пре неког времена долазили но да иј он никоме није проказао и да су то били Сретен и Илија Нешковићи и Ђока Н.[епознато презиме] из Церове Среза моравичког Окружија ужичког који су овуда ајдучка насилија покушавали чинити, а код свои кућа мирни као и остали земледелци живе. Началничество је ово учинило нуждни корак да се исти злодеи поватају а Луку је до показати се имајући даљи обстојателства под присмотром при себи задржало.

9. Јесењи усеви у Срезу студеничком добро напредују а у осталим

14 Овај део је писар накнадно уметнуо у текст између два реда.

15 Бранко Душманић је још од новембра 1848. године био писар Среза студеничког (Љ. А. Поповић, *Шематизам Кнежевине Србије*, 93). Са тог положаја је у јуну 1851, уместо одсутног окружног начелника Станојла Петровића, постављен на чело потере која је, трагајући за хајдучком дружином Боже Павићевића, дигнута у Студеничком, Карановачком и Драгачевском срезу (О. Милосављевић, *Горски цареви*, 191).

срезовима врло рђаво; пролећни пак тек су ницати почели.

10. Рана се продаје следећућом ценом:

а) 100 ока пшенице	``	``	55-90 гроша
б) 100 ока брашна пшеничног		``	60-95
в) 100 ока кукуруза	``	``	35-50
г) 100 ока брашна кукурузна		``	45-55
д) 100 ока јечма	``	``	30-55
е) 100 ока ражи	``	``	35-40
ж) 100 ока крупника	``	``	-45
з) 100 ока пасуља	``	``	-60

11. Цена је стоке:

а) Пар волова	``	``	650
б) `` крава	``	``	450
в) `` оваца с јагњадима		``	70-85
г) `` овнова	``	``	48-50
д) `` коза	``	``	-45
е) `` мршави свиња	``	``	112-130

12. Земледелије и виноделије прилично напредује, а тако и скотоводство изузимајући оваца јер је у Срезу студеничком до половине прошлог месеца много јагањаца од зиме поцркало, а у Срезу трнавском полипсало је од метиља више од половине оваца.

13. Погода времена била је чрезвичајна, до половине прошлог месеца једнако је снег падао и копнио а време врло ладно трајало, од половине пак наступило је пријатно време но с кишом до излишества.

№ 3189

3. маија 1852. год.[ине]

у Чачку

Писар,

Сретен Борисављевић

Началник окружниј
почест.[ниј] књаж.[ескиј] ађутант

Мајор,

Станојло Петровић

[АС МУД П ф I Рн 4/1852]

4.

Чачак, 31. мај 1852.

Начелство Округа чачанског Појечителству унутрашњих дела – месечни извештај о раду за мај 1852.

Високославному
Попечителству унутрени дела

Началничества Окр.[ужија] чачанског
месечно известије

Подносећи Началничество ово по дужности својој високославному Попечителству внутрени дела по Струци полицајној месечно своје известије, на известијама полицајни власти овога Окружија основано, учтивјејше јавља му:

1. Да се народ овога Окружија заграђивањем ограда, но понајвише орањем и сејањем пролетни усева, а у Срезу студеничком пак поред тога народ се и кирицилуком занима. На упражњавање кирицилука принудило је народ Среза студеничког понајвише то што су земље по већој части у томе Срезу по гудурума¹⁶ каменитим и што су мршаве и неплодне.

2. Крађе и насилија нису се догодила.

3. Смрти чрезвичајне ни убијства нису се догодила.

4. Пожар се није нигде у овом Окружију породило.

5. Људи из други окружија у ово без пасоша не долазе, већ само из суседни срезова другога окружија, кои потребу у куповању или продавању раане, ракије, соли и прочаја имају.

6. Линија погранична мирна је.

7. Никаково знатно странно нити пак отечествено лице за време уречистојеће није кроз Окружије ово пропутовало.

8. Ништа се није прикључило што би у ред Полиције спадало и као таково што би јавити требало.

9. Усеви јесени у Срезу студеничком прилично напредују, а у осталим срезovima доста хрђаво, због тога што су због хрђавога времена сасвим поздно засејани.

10. Земледелије, виноделије и скотоводство прилично напредује.

11. Раане цена је ова, као:

1) Пшеници	``	``	65-100
2) Брашну пшеничном		``	70-110
3) Кукурузу		``	40-60
4) Брашну кукурузном		``	45-65
5) Јечму	``	``	40-60
6) Ражи	``	``	40-45
7) Крупнику	``	``	45-50
8) Пасуљу	``	``	50-60 гр.[оша] Чар[шискиј]
на сто ока			

12. Стока се продаје као:

- 1) Пар волова од 5-6 [стотина] до 700
- 2) Крава од 3 [стотине] до `` 500
- 3) Оваца с јагњадма 75-90

¹⁶ Треба: гудурама

4) Овнова ` ` ` ` 50-56

5) Коза ` ` ` ` 45-50

и 6) Пар мршави свиња 116-130 гроша чар.[шискиј]

Погода времена била је топла и у другој половини овог месеца падала је киша на врло мало.

№ 3944
31. маија 1852. год[ине]
у Чачку
II писар
Мијајло Вељковић¹⁸

За г.[осподина] началника Окр[ужија]
Помоћник мајор
Риста Туцаковић¹⁷

[АС МУД П ф I Рн 5/1852]

5.

Чачак, 2. јул 1852.

Начелство Округа чачанског Појединишљству унутрашњих дела – месечни извештај о раду за јун 1852.

Високославному Попечителству
внутрени дела

Началничества Округија
чачанског месечно
известије

Началничество Округија чачанског на основу добивени петнајестодневниј известија од подчињени му срезкиј старешина своје месечно известије по Струци полицајно-економическој за протекшиј месец јуниј текуће године сочињено подноси високославному Попечителству внутрени дела у понизности као што следује.

1. Народ се је овог Округија за протекшиј месец копањем кукуруза и по неким местима орањем за сејање пасуља и ситне проје занимао.

2. Крађе и насилија нису се догодила.

17 До 1842. старешина Среза гужанског у Крагујевачком округу, Риста Туцаковић је наредне две године био начелник Среза вражогрског у Црноречком округу. Потом је неколико година обављао дужност помоћника начелника Ваљевског, а од 15. маја 1851. помоћника начелника Чачанског округа. На том положају ће се задржати до 1857. године (Љ. Поповић, *Шемашизам Кнежевине Србије*, 62, 69, 91; Исти, *Шемашизам Округа чачанског*, 218).

18 Мијајло Вељковић је од краја 1842. године био писар Среза бањског, а од краја 1848. писар Среза алексиначко-ражањског у истом, Алексиначком округу. Млађи писар Начелства Округа чачанског постаје средином 1850. године (Љ. Поповић, *Шемашизам Кнежевине Србије*, 59, 91).

3. Смртни случајева и убиство какво није се догодило.
4. Пожар се никакови породио није.
5. Из другиј окружија људи у ово без пасоша нису долазили.
6. Граница је Окружија овог од суседне јој државе, Турске, на миру била.
7. Страно нити пак знатно отечествено какво лице кроз Окружије ово за наведено време пропутовало није.
8. Чрезвичајност каквоа за коју се по пропису неотложно високославному Попечителству внутрени дела јавити има није се догодила.
9. Сви без разлике усеви од скоропадавше кише поправили су се и добар плод обећавају дати.
10. Земледелије и скотоводство прилично, а виноделије у одвећ добром стању постои.
11. Цена је раане на овдашњој пијаци следујућа била и то:
а) Пшеница	``	``	од 65-100
б) Пшенична брашна	``	``	70-110
в) Кукуруза	``	``	50-60
г) Кукурузна брашна	``	``	45-65
д) Јечма	``	``	40-60
е) Ражи	``	``	40-45
ж) Крупника	``	``	45-50
з) Пасуља 100 ока	``	``	од 50-60 гр[оша] чаршијскиј.
12. Стока се продавала и то:
а) Пар волова добри од	``	650-700
б) `` крава	``	450-500
в) `` оваца с јагњадима	``	75-90
г) `` овнова	``	50-56
д) `` коза	``	45-50 и
е) пар мршави свиња	од	120-130 гр.[оша] чаршијскиј.
13. Погода је времена за прву половину месеца овог топла била, а у другој половини прилична је киша падала.

№ 5104
2. јулија 1852. год.[ине]
у Чачку
II писар,
Мијајло Вељковић

У одсут.[ствију] г.[осподина] началника
Помоћ.[ник] мајор,
Р.[иста] Туцаковић

[АС МУД П ф I Рн 6/1852]

6.

Чачак, 2. августа 1852.

Начелство Округа чачанског Појединишљству унутрашњих дела – месечни извештај о раду за јул 1852.

Високославному Попечителству
внутрени дела

Началничества Округија
чачанског месечно известије

По Струци полицајно-економическој Началничество Округија чачанског има чест високославному Попечителству внутрени дела за прошли м[есе]ц јулиј своје месечно известије у следујућем поднети.

1. Народ се је занимао истог месеца копањем и огртањем кукуруза, кошењем ливада и сабирањем сена, жетвом, брањем рани шљива и крајдилуком, а по варошима трговином и разним занатима.

2. Случајна смрт догодила се је Милицаву Саарићу из Д.[оњег] Дубца кога је 17. ов.[ог] м[есе]ца у згради једној више Примирителног суда Обштине дубачке гди је јошт много људии седило, гром на место убио.

3. Крађе су почињене следујуће: некиј Милош Весковић из Витковца Среза гужанског Округија крагујевачког 11. т.[екућег] м[есе]ца украо је Милети Дујовићу из Врбе 20 талира, Раденку Драговићу кмету из Заклопаче 20 # цесарскиј, Гилу Чурлићу кмету из Ратине 60 талира и овога комшији Милети Антонијевићу 2 # цесарска сви из Среза карановачког и то све једнога дана као што је казато, па затим побегао, но Началничеством Округија крагујевачког уваћен све је како ове крађе, тако и многе друге које је у истоме и Јагодинском округију починио признао. Даље, Стефану Бугарчићу из Кулиноваца Среза трнавског украдено је из јастука кога је у згради својој на постељи држао 84 цванцика, за коју је крађу пало подозреније на слугу његовог Богосава Илијћа из Трнавце; да је нестало новаца примећено је 20. прошлог месеца но доцније је и сам падшиј у подозреније Богосав крађу признао.

4. Пожар се није догодио.

5. Без попутне исправе нико за ово време у Округију није уваћен.

6. Адјутант Његове књажеске светлости подполковник г.[осподин] Живко Давидовић¹⁹ са членом Суда Округија јагодинског г.[осподином]

19 Живко Давидовић је био књажевски ађутант још 1839, када је имао чин капетана. Исте године постављен је за помоћника начелника Округа црноморског, да би од септембра 1842. до новембра 1844. обављао дужност начелника Крајинског округа. На челу Главног војног штаба се налазио до краја марта 1845. године, да би у току исте године поново постао књажевски ађутант (Љ. А. Поповић, *Шемашизам Кнежевине Србије*, 38, 40, 72, 89, 98).

Борђем Миловановићем²⁰, казначејем Началничества Округија крушевачког г.[осподином] Ристом Миловановићем и канцелистом високославног Попечителства внутрени дела г.[осподином] Александром Васојевићем²¹ 12^{ог} прошлог месеца дошао је комисионим делом на Рашку и свршивши свој посао повратио се је преко Чачка за у Београд 24. истог месеца.

7. 16. прошлог месеца падао је град по вр`у села Придворице, Трнавe и Бањице Среза трнавског и до 60 мотика винограда јако потукао, другим пак усевима није штете начинио, јербо је мало у објатију испод планине Јелице заузео.

8. Јесења и пролећња бела жита прибирају се но са доста слабиm плодом, кукурузи пак од падајући киша поправили су се и добар плод обећавају.

9. Напредак земледелија у садање време не може се точно определити као што се то с пролећа увидити може; скотоводство средње напредује зато што кише из почетка лета па ни траве довољно није имало. Виноделије како напредује то се онда определити може када се виноградима саде, а за сада ови су врло добро родили.

10. Рана се продаје следујућом ценом:

Чар.[шискиј] гроша

а) 100 ока брашна пшеничног		85-110
б) `` `` пшенице	``	80-100
в) `` `` брашна кукурузног	``	45-65
г) `` `` кукуруза	``	40-60
д) `` `` јечма	``	40-70
е) `` `` крупника	``	50-
ж) `` `` ражи	``	50-55
з) `` `` пасуља	``	40-75

11. Цена је марве:

а) Пар волова	``	500-
б) `` крава јалови	``	250-500
в) `` оваца	``	40-50
г) `` коза	``	35-40
д) `` свиња	``	110-

12. До 15. прошлог месеца била је погода времена променљива т.[о] је.[ст] са ведрим и топлим данима и са плодносном кишом, која је на напредак траве, кукуруза и другиј поздниј усева добро дејствовала; од 15. до конца истог месеца било је ведро са жарким данима, но опет је 15. и 16. довољно кише пало.

²⁰ Борђе Миловановић је, такође, био књажевски ађутант пре него што је, фебруара 1844, постављен за члана Суда Округа гургусовачког. Два месеца касније постао је члан Суда Округа јагодинског (*Истио*, 38, 108, 169, 170).

²¹ Александар Васојевић је за канцелисту Попечителства внутрених дела постављен у мају 1851. године (*Истио*, 47).

№ 6298
2. августа 1852. год.[ине]
у Чачку
Писар,
Сретен Борисављевић

Началник окружниј
Почест.[ниј] књаж.[ескиј] адјутант
Подполковник,
Станојло Петровић

[АС МУД П ф I Рн 7/1852]

7.

Чачак, 8. септембар 1852.

Начелство Окрућа чачанског Пољичишљеству унутрашњих дела – месечни извештај о раду за август 1852.

Високославному Попечителству
внутрени дела

Началничества Окружија
чачанског месечно известије

Од остали под ведомством Началничества овог стојећи у своје време, а од началника Среза карановачког тек данас добивши Началничество за прошли месец известије по Струци полицајно-економическој и на основу исти високославному Попечителству внутрени дела у понизности јавља следујуће.

1. Да се народ Окружија овог прошлог месеца занимао кошењем и купљењем сена, жетвом и вршидбом јесењи жита, брањем и почењем шљива, као и у Срезу студеничком кирицилуком.

2. Чрезвичажне смрти ни убиства нису се догодила.

3. Поаре, крађе и насилија није се догодило.

4. Пожар се није нигди у Окружију оване породило.

5. Без пасоша или путне исправе није нико из другога у оване Окружију нађен осим житеља из суседног Рудничког окружија кои овамо нарочито суботом ради пазара долазе.

6. Његова светлост, господар и књаз наш 25^г прошлог месеца из Крагујевца са светлом фамилиом и свитом својом приспео је у Карановац с намером да обштежителниј и велелепниј манастир Студеницу посети; и потоме дакле он је 27^г истога месеца за у Студеницу из Карановца пут предузео и истога дана тамо сретно приспео, гди се је 28. и 29. бавио, а 30. пак пут обратно за у Карановац предузео, гди истога дана приспевши, остао је тамо и сутрадан ради одоховнења; одавде 2. текућ.[ег месеца] дошао је у Чачак, овде преноћио и сутрадан т.[о] је.[ст] 2.²² т.[екућег] м.[есеца] преко Тополе у Београд одпутовао.

22 Треба: 3.

Народ и чиновници овог Округа дочекивали су светлог књаза и његову светлу породицу свуда са одушевљењем и великим задовољством. Он се је свуда гомилама обојега пола стицао видети, дочетати и пропратити обштељубљеног књаза и његову породицу.

7. Погранична линија мирна је била.

8. По доставленију началника Среза трнавског 2. прошлог месеца падао је град и несабрану летину а нарочито винограде и шљиве потукао и то: целога села Рајца, пола Слатине и четврту част села Бањице. Град је био величине као ћуреће јаје и зато куда је год у већем количеству пао онде од летине није ништа остати могло.

9. Усеви јесењи прибрани су и прилично су плодородниј осим усева у Срезу трнавском гди су ове године посве хрђаво напредовали, а усеви пролетњи пак добро напредују.

10. Напредак земледелија не може се сада него с пролећа определително знати, скотоводство средње напредује зато, што кише с почетком лета, и одтуда ни траве није било. Виногради пак добро су ове године родили, али какав је напредак у виноделију то ће се онда кад се исти на годину садити почну, определити моћи.

11. Цена је раане ова, као:

	Гроша:
а) 100 ока брашна пшеничног	75-110
б) 100 ока пшенице	70-100
в) 100 ока брашна кукурузног	50-65
г) 100 ока кукуруза	45-50
д) 100 ока јечма	45-75
е) 100 ока крупника	48-50
ж) 100 ока ражи	50-55
з) 100 ока пасуља	60-75

12. Стока се продаје, као:

	Гроша:
а) Пар волова	500-700
б) Пар јалови крава	250-550
в) Пар оваца	40-50
г) Пар коза	30-40

13. Погода времена била је променљива премда је и у првој и у другој половини прошлог месеца падала киша опет зато време у последњој половини пријатније било по томе, што је мање кише падало и што града није било као у првој.

№ 7148

8. септемвра 1852. год.[ине]

у Чачку

Писар,

Сретен Борисављевић

Началник окруж.[ниј]

Почест.[ниј] књаж.[ескиј] адјут[ант]

Подполковник,

Станојло Петровић

[АС МУД П ф I Рн 8/1852]

8.

Чачак, 7. октобар 1852.

Начелство Округа чачанског Појединишљству унутрашњих дела – месечни извештај о раду за септембар 1852.

Високославному Попечителству
внутрени дела

Началничества Окружија
чачанског месечно известије

Началничество Окружија чачанског за прошли месец септемвриј у покорности подноси високославному Попечителству внутрени дела своје месечно известије по Струци полицајно-економическој као што доле следује.

1. Народ се је занимао кошењем и куплењем сена, вршидбом јесењи жита, брањем и печењем шљива, брањем винограда и кукуруза, као и у Срезу студеничком кирајцилуком.

2. Чрезвичајне смрти и убијства догодила су се и то: 29. пр.[ошлог] месеца нађено је у реци рашкој једно мало мушко удављено од 2-3 дана рођено дете које је потом укопано. Некиј Марко Марковић из Радаљева Среза моравичког Окр.[ужија] ужичког кои је под надницу у селу Бељини код Стевана Вучићевића шљиве брао па некако попевши се да шљиве тресе с једног дрвета падне и после неколико минути издане, а тако исто пао је са шљиве некиј Тодор Мијаиловић из села Балуге кои је код Јанка Зарића у Заблаћу служио 11. истог месеца и потом одма умро.

3. Иступленија у краћи и насилија нису се догодила.

4. Пожар се није нигди у Окружију овоме породиио.

5. Без пасоша путници из другиј окружија, осим из суседни суботним даном у ову варош на пазар, не долазе.

6. Никаково знатно отечествено или страно лице кроз Окружије ово није пропутовало.

7. Граница је са ове наше и турске стране мирна била.

8. Ништа се особито догодило није, што у струку полиције спада и што би у овој точкиј јавити надлежало.

9. Јесењи усеви као и пролетњи свуда су с приличним плодородијем прибрани.

10. Земледелије, скотоводство и виноделије прилично напредује а последње је и добар плод принело.

11. Цена је раане ова, као:

а) 100 ока пшенице	``	Гроша
б) `` `` пшенична брашна	``	70-100
		70-75

в) `` ``	кукурузна брашна	``	50-70
г) `` ``	кукуруза	``	45-50
д) `` ``	јечма	``	45-75
е) `` ``	крупника	``	48-50
ж) `` ``	ражи	``	55-60
з) `` ``	пасуља	``	55-75
12. Стока се продаје, и то:			
а) Пар	волова	``	650
б) ``	крава	``	440
в) ``	оваца с јагњадма	``	48-50
г) ``	коза	``	-45
д) ``	мршави свиња	``	120-140

13. Погода је времена за прву половину месеца овог топла била а у другој половини падало је прилично кише.

№ 8067
7. окто`вра 1852. год.[ине]
у Чачку
Писар,
Сретен Борисављевић

Началник окружниј
Почест.[ниј] књаж.[ескиј] адјутант
Подполковник,
Станојло Петровић

[АС МУД П ф I Рн 9/1852]

9.

Чачак, 4. новембар 1852.

Начелство Округа чачанској Појечинишљству унутрашњих дела – месечни извештај о раду за октобар 1852.

Високославному Попечителству
внутрени дела

Началничества Округија
чачанског месечно известије

По Струци полицајно-економическој Началничество Округија чачанског у покорности високославному Попечителству внутрени дела за прошли месец октомври своје месечно известије као што ниже следује подноси.

1. Народ се је занимао збирањем пролетњи усева, заграђивањем сена, вршидбом јесењи жита, брањем кукуруза и пецивом ракије, а у Срезу студеничком кирајцилуком и сијањем јесењи усева.

2. Чрезвичајни смрти и убиства није се догодило.

3. Марку Четровићу из Адрана Среза карановачког ноћу између 7-8. т.[екућег] месеца под именом ајдука Јакова Руденичанина²³ поарали су Димитрије Борисављевић капелан протојереја карановачког родом из Нове Вароши у Турској, Живко Гвозденовић из Крушевице Среза карановачког, Тимотије Илијћ, Димитрије Крсмановић из Карановца и Глиша Марковић из Ушћа Среза студеничког са 135 # цесарскиј. Лопови су осим у реду другог сви поватани били но нису признали да су више од 126 # цесарскиј оштећеном отели. Од њи дакле свију одузети су новци осим од реченог Живка Гвозденовића кои се је у бегство одао и са собом свој део од 25 # ц.[есарскиј] однио – и оштећеном предати, но доцније и у реду првиј умакао је из апса срезког старешине а остали су Суду предани. Овај је лоповлук открио Началничеству да су поменути поп Димитрије и Тимотије Илијћ а исто тако и неки Вук Симонић из Карановца и Илија Ђорђевић из Мршинаца Среза трнавског јатаци ајдука: Гаје Јовичинца²⁴ и Перише Довијанића²⁵ и да су с овима прошле године некога Катанића у Бечњу Округу рудничком знаменито поарали; предпоменути дакле јатаци као такви оптужени су Округном суду и своје преступленије совршено признају.

4. По известију началника Среза трнавског од 15. прошлог месеца N[^о]1578 узроком небреженија кућни жена 11. прошлог месеца кмету придворичком Илији Кречићу изгорела је кућа у вредности 300 гроша чаршијскиј а друго је све из куће од ватре избављено и по известију началника Среза студеничког од 15. пр.[ошлог] месеца N[^о]708 такође изгорела је 9. пр.[ошлог] м.[есеца] Вуку Пендићу из Бинића кућа са две зграде и свима кућним стварима у којој је 12 врећа кукуруза и 500 ока жита било, све у вредности 2000 гроша чаршијскиј.

5. Без пасоша путници из други округија осим из суседни суботним даном у ову варош на пазар не долазе.

6. Његово високопреосвјаштенство господин епископ шабачкиј Јанићије²⁶ између 5-6. пр.[ошлог] м.[есеца] кроз Срез трнавскиј и карановачкиј за у Срез

23 Јаков Руденичанин, хајдук из Руденице у Крушевачком округу, са браћом Милованом и Милетом Лазаревић зостављао је становништво Чачанског округа средином 19. века. Док је Милован убијен 1848, а Милета наредне године, Јаков је тек 1855. ухваћен, осуђен на смрт и стављен на точак (О. Милосављевић, *Горски цареви*, 120, 123, 137-139, 147).

24 Гаја Мацаревић Јовичинац одметнуо се од власти 1849, због чега су наредне године његова супруга Дуња и двоје мале деце из Жаочана протерани у Ђупријски округ. Кнез им је, на Дуњину молбу, 1852. године ипак дозволио да се врате кући јер Гаја „до сада никоме никаква зла у ајдуковању учинио није“. Ухваћен у Земуну априла 1854, Гаја је наредне године осуђен на смрт, али му је кнез Александар Карађорђевић смртну казну заменио вечитом робијом (*Истио*, 23, 306).

25 Периша Довијанић, хајдук из Церове у Ужичком округу, са својом дружином повремено је упадао у Чачански. Ту је малтретирањем и отмицама својим жртвама изнуђивао новац и ствари, уз повремене крађе коња и њихово пребацивање у Турску. Хајдуковао је са Гајом Јовичинцем и, попут свог друга, ухваћен је и осуђен (*Истио*, 193, 194, 307, 312).

26 Његово преосвештенство Јоаникије (Нешковић) био је од 1849. до 1854. године епископ шабачки, а потом (до 1873) ужичко-крушевачки (Стеван Бугарски, *Азбучни и хронолошки прегледи уз књигу: Сава, епископ шумадиски, Српски јерарси од деветио до двадесетог века*, Нови сад: Прометеј, 2012, 41).

моравичкиј Окружије ужичко к родбини својој пропутовао [је] и одтуда се четврти дан за у Београд повратио.

7. Граница је са ове наше и турске стране мирна била.

8. Особито ништа се догодило није што у струку полиције спада и што би у овој точки јавити надлежало.

9. Јесењи усеви као и пролетњи свуда су с приличним плодородијем прибрани.

10. Земледелије и скотоводство прилично напредује а виноделије је сасма добар плод принело.

11. Цена је раане ова као:		Гроша
а) 100 ока брашна пшеничног	`` ``	65-70
б) `` `` пшенице	`` ``	70-100
в) `` `` брашна кукурузног	`` ``	50-70
г) `` `` кукуруза	`` ``	56-70
д) `` `` јечма	`` ``	45-75
е) `` `` крупника	`` ``	48-50
ж) `` `` ражи	`` ``	50-60
з) `` `` пасуља	`` ``	50-70

12. Стока се продаје као:

а) Пар волова добри	`` ``	600-700
б) `` крава	`` ``	350-450
в) `` оваца	`` ``	46-50
г) `` коза	`` ``	35-45
д) `` мршави свиња	`` ``	110-140

13. Погода је времена за прву половину пр.[ошлог] месеца била променљива т.[о] је.[ст] ладна са сланом, а затим топла са сунцем и напоследку са врло малом кишом.

№ 8913
4. нојемвра 1852. год.[ине]
у Чачку
Писар,
Сретен Борисављевић

За г[осподина] началника Окр[ужија]
Помоћник мајор,
Риста Туцаковић

[АС МУД П ф I Рн 10/1852]

10.

Чачак, 30. децембар 1852.

Начелство Округа чачанског Појечинишељствиу унутрашњих дела – месечни извештај о раду за новембар 1852.

Високославному Попечителству
внутрени дела

Началничества Округија
чачанског месечно известије

Началничество Округија чачанског за прошли месец нојември у покорности подноси високославному Попечителству внутрени дела своје месечно известије по Струци полицајно-економическој као што доле следује:

1. Народ се је занимао са орањем и сејањем бели жита, набавком за огрев дрва и пецивом ракије, а у Срезу студеничком осим овог заграђивањем пограничног кордона који је опао био и кирајцилуком.

2. Чрезвичајне смрти и убијства није се догодило изузимајући то што је Марко Казновац²⁷ друг Јакова Руденичанина ајдука, Алексом Зоговићем²⁸ и овога другом Миладином Жарковићем које је началник Среза карановачког за потајне четнике наместио био, на место из пушака убијен, о коме је догађају Началничество ово с известијем своим од 9. пр.[ошлог] м[есе]ца №9107 високославному Поочителству јавило.

3. Обраду Марјановићу из Синошевца четири и Илији Кушљи из Бањске Среза студеничког један коњ ноћу између 5-6. пр.[ошлог] месеца украдена су и у турску страну незнано ким преведена; тако исто Дмитру Стефановићу из Ртара Среза драгачевског између 8. и 9. прошлог месеца ноћу незнано коим лоповом украдено је из зграде 20 ока брашна, 1 # цесар.[ски], 1 цванцик, 3 крајцаре по од 10 пара и две мараме женске.

4. По свој прилики какови путник у планини куриловској 24. прошлог месеца запалио је један пањ кад је кроз планину ишао и од овог пања помоћу дувајућег преко ноћ ветра упали се гора на више места и тако се простор око три плуга сирове горе пожару преда и утамани; такође незнано киме у Телешници²⁹ Обштини дубачкој гди је гора борова и смрчева 10. т.[екућег]

27 Марко Казновић Казновац је хајдуковао у чети Јакова Руденичанина, не заостајући у суровости за својим далеко чувеним харамбашом (О. Милосављевић, *Горски цареви*, 68).

28 Алекса Зоговић из Рибнице у Карановачком срезу Чачанског округа, један је од најупечатљивијих примера како су се у 19. веку поједини млади људи налазили час међу хајдуцима, час међу четницима који су хајдуке гонили. У пролеће 1849. године одметнуо се због сумње власти да је извршио једну пожару, па је са Саватијем (харамбашом из Студеничког среза) и Јаковом Руденичанином хајдуковао по Чачанском и Крушевачком округу. У јесен исте године предао се након што је сам доказао да није починио пожару за коју је био осумњичен. Карановачки капетан је, и поред тога, од њега тражио да најпре убије Јаковљевог брата, хајдука Милету Руденичанина, што је овај крајем октобра и учинио. Власт му је хајдуковање опростила, па је он у наредним годинама убио неколико хајдука и ухватио неколико јатака. Ускоро ће се, међутим, испоставити са се Алекса све то време одавао крађама и насилничком понашању. Због тога је у септембру 1854. године осуђен на смртну казну, која је убрзо замењена вечитом робијом у тешком гвожђу. Иако подвргнут најстрожим мерама чувања, Зоговић је 1856. године на превару успео да побегне с робије, али је убрзо страдао од руке неверног јатака (*Иши*, 116-118).

29 Треба: Толишници.

м.[есеца] упаљена је ова и доста изгорела.

5. Путници без пасоша из други окружија осим из суседни суботним даном на пазар овдашње вароши не долазе.

6. Никаково страно или отечествено знатно лице за прошли месец кроз Окружије ово пропутовало није.

7. Граница је са ове наше и турске стране мирна била.

8. Особито ништа се догодило није што у Струку полицајну спада и што би јавити надлежало.

9. Усеви јесењи сада се јошт засејавају и о овима се ништа јошт какови ћеду напредак имати, јавити не може.

10. Земледелије, виноделије и скотоводство прилично напредује.

11. Цена је раане ова, као:

Гроша

а) 100 ока брашна пшеничног		100-105
б) `` `` пшенице	``	90-100
в) `` `` брашна кукурузног	``	60-65
г) `` `` кукуруза	``	55-60
д) `` `` јечма	``	60-80
е) `` `` крупника	``	60-65
ж) `` `` ражи	``	55-60
з) `` `` пасуља	``	60-70

12. Стока се продаје, као:

а) Пар волова	``	``	600-750
б) `` крава	``	``	360-420
в) `` оваца	``	``	40-50
г) `` коза	``	``	35-45
д) `` мршави свиња	``	``	120-150

13. Погода је времена за прву половину пр.[ошлог] месеца била променљива т.[о] је.[ст] с тихом кишом и сунцем, а последњи дана на планинама имало је снега.

№ 9704

30. декембра 1852. год.[ине]

у Чачку

Писар,

Сретен Борисављевић

Началник Окруж.[ија]

Подполк.[овник] кавалер,

Данило Стефановић³⁰

[АС МУД П ф I Рн 11/1852]

30 Пре него што је постао начелник Чачанског округа, Данило Стефановић је био помоћник начелника Округа крајинског у два наврата у периоду 1839-1843, начелник Округа црноморског, начелник Среза крајинског у истоименом Округу, помоћник начелника Округа црноморског, а потом и његов окружни начелник. На месту старешине Округа чачанског налазио се од краја 1852. до 1856. године (Љ. Поповић, *Шематизам Кнежевине Србије*, 72, 73, 89; Исти, *Шематизам Округа чачанског*, 218).

11.

Чачак, 3. јануар 1853.

Начелство Округа чачанског Појединишљству унутрашњих дела – месечни извештај о раду за децембар 1852.

Високославному Попечителству
внутрени дела

Началничества Окружија
чачанског месечно известије

По Струци полицајно-економическој Началничество ово у покорности високославному Попечителству внутрени дела известије за месец декемвриј прошле године у следујућем подноси.

1. Народ се је овог Окружија прошлог месеца занимао орањем и сејањем јесењи усева, набављањем дрва за огрев, пецивом ракије и кирајдилуком.

2. Чрезвичајна смрт догодила се је ова: Стеван Петровић из Риђага Среза трнавског увече легао је здрав спавати и око пола ноћи пробудивши се устао је да се воде напије и пошто се је такове напио на истом месту издануо је. Жена Вукашина Н.[епознато презиме] из Паковраћа истог Среза отишла је код комшија свој на славу и пошто се је кући својој повратила а то је било 18. пр.[ошлог] месеца, узме од тежине изаткани губер те га над ватром угреје па са истим дете своје Јелисавку од пола године старо покрије, а напита будући стровали се и сама поред детета и заспи, а после неко доба ноћи кад се пробуди нађе место детета у колевки остатке испеченог тела детињег и горећу колевку у парчадма. Види се дакле да је она јошт онда кад је губер гријала онако несвестна запалити морала и са запаљеним покривачем дете покрила. Такође: Никола Марић из Балуге поменутог Среза ког је срезкиј началник због пронашавшег се меса говеђега у салашу његовome од 4 черека на испит предузео да покаже одкуда му је таково, па пошто није никако признао да је исто месо од краденог говечета, а приметити се довољно могло да је он морао говече украсти и заклати због чега и дао га је уапсити, но како је из необазрителности пандура кои га је уапсио изоставлено да се визитира заостао код њега – Николе – мали ножић, то се он са истим после неколико минути сам у трбу убоде и од тога је после једног дана боловања умрети морао.

3. Иступленија у крађи нису се догодила, осим што су се неке старе и од мале важности крађе у Срезу драгачевском пронашле и преступници ове дати су полицајној власти на осуду.

4. Пожар се није догодио.

5. Без пасoша људи из други у ово Окружије за прошли месец нису долазили осим из суседни – Рудничког и Ужичког окружија – суботним даном

на пазар.

6. Страно нити пак отечествено знатно какво лице кроз Окружије ово није пропутовало.

7. Граница је овог Окружија за наведено теченије мирна била и утолико је узнемирена што је Милутин Трмчић из села Медовина Окружија ужичког кои је из Заведенија економическог³¹ са друштвом своим побегао пронађен у Новој Вароши у Турској сејменима кајмакама новопазарског, којег бегунца послао је кајмакам началнику Среза студеничког, овај пак Началничеству овоме са известијем своим од 29. пр.[ошлог] месеца № 906, а оно Заведенију економическом под 2. т.[екућег] м.[есеца] № 1588 стражарно.

8. Димитрије Борисављевић познати лопов, бив.[шиј] капелан проте карановачког показао се је ово дана у Карановцу и другим селима Карановачког среза, због којег је потеря дигнута која и данас реченог лопова тражи, а о појавленију истога известило је Началничество ово одма Рудничко и Ужичко началничество, како би и ова у једно време на поменутог лопова мотрила.

9. Јесењи усеви какви ћеду напредак имати за сад се не може определити.

10. Земледелије, виноделије и скотоводство прилично напредује.

11. Раана се продаје и то:

		Гроша
а) 100 ока пшенице	``	80-90
б) `` `` пшенична брашна	``	95-100
в) `` `` кукуруза	``	50-55
г) `` `` кукурузна брашна	``	60-65
д) `` `` јечма	``	60-70
е) `` `` крупника	``	60-65
ж) `` `` ражи	``	45-60
з) `` `` пасуља	``	60-65

12. Стока се продаје, и то:

а) Пар волова	``	600-750
б) `` крава	``	350-400
в) `` оваца	``	45-50
г) `` коза	``	35-45
д) `` мршави свиња	``	120-150

13. Погода је времена умерено ладна била и снег је падао само по вровима планина и то врло мало, а по равницама га никако било није.

У осталом за време горе назначеног теченија мир и поредак суштествовао је.

№ 7

3. јануара 1852.³² год.[ине]

Началник окружниј

³¹ Економическо заведеније (Економическо-апсанско заведеније) је Казнени завод у Топчидеру, у којем су се издржавале казне робије и заточења.

³² Треба: 1853.

у Чачку
Писар,
С[ретен] Борисављевић

Подполков.[ник] кавалер,
Д[анило] Стефановић

[АС МУД П ф I Рн 12/1852]

*

РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ И ИЗРАЗА

ведомство - ресор
виноделије - виноградарство
ћвардијан - чувар, стражар
ћрош - стари бакарни новац (порески грош је вредео 40, а чаршијски 20 пара)
дукаћ цесарски (# цесарски) - царски дукат, врста златног новца
ћумрук - царина, грошарина
земљеделије - земљорадња
излишество - претераност, сувишност
казначеј - благајник
кајмакам - турски окружни начелник
канцелиста - писар, чиновник, службеник канцеларије
кирајцилук (кирицилук) - превоз робе под кирију
кордон - граница
крајцара - стари аустријски ситни новац
мочило - преграђени део потока са око пола метра дубоком водом, у који се потапала коноља како би јој се могла одстранити кора и добити влакно кудеље
објашње - загрљај, наручје, обухват
обстојашљивости - прилика, околности
одохновење - предах
ока - стара мера за тежину (1,250-1,280 килограма)
околада - околности, услови
оодобна - слична
оочем - пошто
прочаје - остало, друго
оочишујући - поштујући, уважавајући
ћрикључићи се - догодити се, десити се
сејмени - војник јаничарског пука
скошоводство - сточарство
сироћу - према
сушествоваши - постојати, бити
шалир - стари аустријски сребрни новац
уречисхојеће - наведено

цванцик - аустријски сребрни новац
част - део
чекмеце - фиока
чрезвичайна - необична

Резиме

Према месечним извештајима које је Окружно начелство слало Попечитељству внатрених дела у Београд, стање у Чачанском округу у току 1852. године било је редовно. Народ се бавио уобичајеним сеоским пословима, при чему су му временске прилике углавном ишле наруку. Угинуће већег броја јагањаца од зиме у Студеничком и оваца од метиља у Трнавском срезу, као и јулски и августовски град у Трнавском срезу нису нанели огромну штету, па су земљорадња и сточарство добро напредовали. У Округу су за годину дана извршена два самоубиства, док је пет особа живот изгубило несрећним случајем. Догодила су се два убиства с предумишљајем и једно из нехата, три особе су настрадале приликом оружаног сукоба са представницима власти, а два смртна случаја су наступила под неразјашњеним околностима. У истом периоду у Округу је извршено седам крађа и једна похара коју су починиоци покушали да прикажу као дело хајдука, а догодило се и шест пожара. Мир на српско-турској граници нарушен је једанпут, када је у оружаном обрачуна са једним српским преступником настрадао српски граничар, а затим и сам убица. Најистакнутија личност која је у току 1852. године посетила Чачански округ био је кнез Александар Карађорђевића са својом фамилијом и свитом. Они су у крајем августа и почетком септембра посетили Карановац, манастир Студеницу и Чачак.

За разлику од неких претходних година, 1852. је у Чачанском округу протекла без великих догађаја и потреса. Отуда и месечни извештаји чачанског Окружног начелства настали у овом периоду пружају нешто мање података значајних за проучавање историје чачанског краја. С друге стране, вредност полицијских извештаја као историјског извора првог реда не може се оспорити, нарочито ако се има у виду да је грађа Историјског архива у Чачку за тај период сачувана само у фрагментима. Због тога се само њиховим објављивањем у континуитету и хронолошким редом, без обзира на то колико је свака година понаособ истраживачима интересантна, може стећи потпунији увид у догађаје и процесе који су се у току 19. века одиграли на територији Чачанског округа.

OLIVERA R. MILOSAVLJEVIĆ

POLICE REPORTS OF THE HEAD OF THE ČAČAK DISTRICT FOR YEAR 1852

Summary

According to the monthly reports, which were sent by the Head of the District to the Ministry of Internal Affairs in Belgrade, the situation in the Čačak District was satisfactory during 1852. The people did usual agricultural jobs, whereas the weather circumstances

were mostly favourable. The death of great number of lambs from hypothermia in the Studenica County and a lot of sheep that had died of blood fluke in the Trnava County, as well as a bad hail in July and August in the same places didn't cause a great damage, so that farming and cattle breeding made good progress. Over the year, two suicides were committed, while five people lost their lives in accidents in the District. There were two premeditated murders and there was a manslaughter. Three people lost their lives in armed conflicts with the authorities and two fatal accidents happened in unexplained circumstances. In the same period, in the District there were seven thefts and a robbery, whose participants tried to present it as a crime of outlaws. There were six fires as well. Peace on the Serbian-Turkish border was broken just once, when a Serbian border guard was killed in an armed conflict by a Serbian criminal, who also died. The most significant person who visited the Čačak District in 1852 was Prince Aleksandar Karadjordjević with his family and retinue. They visited Karanovac, the Monastery of Studenica and Čačak at the end of August and at the beginning of September.

Unlike some previous years, the year 1852 in the Čačak District was without any big events and shocks. Therefore, the monthly reports from the Head of the Čačak District, originated in this period, give less information which is important for the study of the history of the Čačak region. On the other hand, the value of the police reports, as the historical primary sources, can't be denied, especially if we have in mind that the materials of the Historical Archives in Čačak have been saved only in fragments. Therefore, if we publish them only continuously and in chronological order, regardless of how much each year is interesting to the researchers, we can gain better insight into the events and processes which were in progress on the territory of the Čačak District in the 19th century.

КОВИЉКА ЛЕТИЋ
Београд

ДОГРАДЊА ЦРКВЕ У ГУЧИ

АПСТРАКТ: Постојећу цркву у Гучи народ гучке општине желео је да догради и њен торањ дозида. Према пројекту одборника Начелства округа чачанског било је боље да се ова црква уопште не дограђује или бар не тако као што је то среско начелство предложило. Међутим, свештеници, тутори и одборници гучке парохије нису желели подизање нове него стара црква да се поправи и нов торањ дозида. Одржана је јавна лицитација и поправка поверена Рисиму Протићу из Гуче. Након седам година на гучкој цркви опет су биле потребне поправке због тога што је на њој више од половине старог црепа полупано. Поправку је прихватио да изврши Марко Ивановић из Гуче за 980 динара. Грађење нове звонаре у Гучи поверена је Васи Боранијашевићу за суму од 3.999 динара. Црква у Гучи ослобођена је плаћања пореза и осталих царинских дажбина при увозу звона обезбеђеног завештањем свештеника Величка Протића из Гуче.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Гуча, црква, доградња, предузимач, торањ, звоно, свештеници, парохија, срез, округ.

На подизању данашње цркве у Гучи почело се са радовима 1828. године а изграђена је 1831. Милош Обреновић подарио је 1.000 гроша да се сазида црква *Свјјатиј Арханџел Гаврил* у Гучи 1830. године. Њен главни ктитор, после Симеона Протића, унука проте Милутина Илића, који је иницијатор подизања ове цркве, био је Јанко, син протојереја Павла Николића, који је сахрањен у њеном окриљу са источне стране до олтара. На подизању цркве трудио се и Милован Недељковић, срески старешина, родом из Вирова. У новосаграђену цркву пренет је иконостас из 1797. године који је постојао у старој цркви у Драгачици. Нови иконостас урадио је Јанко Молер Михаиловић у времену од 1846. до 1848. године и он се чува у црквеном дому. Поред тога што је један од најстаријих у Драгачеву, иако обновљен, иконостас је дивно израђен у строго православном духу и уметничком савршенству. Око изградње цркве у Гучи много се заузимао и новорукположени свештеник Јован Протић, рођен у Гучи 1802.године. Рукоположен је 1830. Пуних 48 година беспорочно је служио народ и цркву. Умро је 21. маја 1878. године и сахрањен на гучком гробљу.

Из писма окружног начелника у Чачку упућеног Конзисторији Епархије

ужичке 27. новембра 1871. године дознајемо да народ гучке општине жели постојећу цркву у Гучи доградити и њен торањ дозидати. С тим у вези шаље јој план доградње са предрачуном као и мишљење народа гучке општине да све то поднесе министру просвете и црквених дела као надлежном за доношење решења о доградњи, или новом грађењу цркве. Међутим, према пројекту одборника Начелства округа чачанског о доградњи старе цркве у селу Гучи видимо да би у сваком погледу било боље да се ова црква уопште не дограђује. Одборници Начелства округа чачанског закључују да би заиста било неумесно и погрешно да се на тој нескладној форми црква дограђује, са тако знатним трошком, као што предрачун показује. Осим тога, и кад би се црква доградила у постојећем обиму, као што је предложено, не би одговарала броју житеља који у њу долазе ни њеној изврсно лепој околини. Када су према предпису Начелства суда чачанског позвани парохијани гучке цркве - свештеници Величко Протић и Веселин Протић, татори Ђоко Бугарин, кметови и одборници парохије којима је прочитан реферат послат од министра грађевина о доградњи старе гучке цркве, они су одговорили да желе стару цркву и нов торањ дозидати. Стога је окружни инжењер сачинио план и предрачун и министру грађевина поднео на технички увиђај и одобрење. Противно жељи народа, да се на овај начин дозида црква и торањ, инжењер Министарства грађевина у своме реферату навео је разлоге да не треба допустити доградњу, особито на онакву цркву која већ и онако не одговара обреду православља источне вероисповести, но да би према суми предрачуна умесније било да се стара црква сруши и нова с торњем подигне, што би истина мало више коштало. Са изнетим разлозима и мишљењем инжењера Министарства грађевина у свему била је сагласна и Конзисторија епархије ужичке.

Из писма председника Конзисторије Епархије ужичке проте Радована Поповића од 30. августа 1873. године достављеног Министарству просвете и црквених дела сазнајемо да према инжењерском предрачуну који је министар Грађевина одобрио нужан је трошак 6.102 гроша чаршијских за поправку гучке цркве и то из њене касе. Зато Конзисторија Епархије ужичке моли Министарство просвете и црквених дела да одобри да се може потрошити предложена сума новца што је одобрено 6. септембра те године. Пошто је поправка гучке цркве била врло потребна учитељ школе у Гучи Глигорије Бело-Павлић и свештеници те цркве Величко Протић и Веселин Протић крајем априла следеће године известили су Министарство просвете и црквених дела да према министровом одобрењу о тој поправци одржана је јавна лицитација и поправка поверена Рисиму Протићу из Гуче. На предлог Конзисторије епархије ужичке министар грађевина ово одобрава 8. маја 1874. године. Потом су учитељ школе у Гучи Глигорије Бело-Павлић и свештеници цркве Величко Протић и Веселин Протић обавестили Министарство просвете и црквених дела да поред одобрене суме од 6.100 гроша чаршијских, потребно је још 80 гроша чаршијских за препокривање гучке цркве (ради куповине црепа, креча и тубли), све то према процени кметова

и одборника парохије гучке цркве (кметови општине гучке Гаврило Бугарин, кмет турички Радивоје Тимотијевић, председник општине рћанске Млађен Перовић и два члана - кметови села Доње Краварице Радосав Томашевић и Лиса Веселин Стевановић и одборници свих ових села), и образложењем да од одобрене суме новца потребно је исплатити око 5.700 гроша чаршијских предузимачу за његов рад са нагласком да је народ ове парохије прибавио сву потребну дрвну грађу. Министарство просвете и црквених дела одобрило је предложену сума новца. Почетком августа следеће године Конзисторија епархије ужичке моли министра просвете и црквених дела да одобри још 80 гроша чаршијских за поправку цркве гучке, што је такође одобрено.

Након седам година опет су биле потребне поправке на гучкој цркви. Њени тутори Вукосав Протић и Ранко Илић из Гуче и свештеници Веселин Протић и Антоније Поповић написали су протојереју округа чачанског 17. јула 1881. године да због тога што је више од половине старог црепа на цркви полупано неопходно ју је препокрити новим црепом, симсове омалтерисати и цркву окречити. Пошто су сводови на њој почели пуцати предложили су да их инжењер прегледа и процени јесу ли потребни гвоздени симсови уместо дотадашњих дрвених по свој прилици иструлелих. Ово писмо упућено је Конзисторији епархије ужичке која обавештава Начелство округа чачанског да што пре пошаље окружног инжењера те да извиди шта на овој цркви треба поправљати и саопшти план и предрачун поправке. Према извештају окружног инжењера који ју је прегледао видимо да је гучка црква у тако лошем стању да на повећу поправку не би вредело трошити новац, због тога предлаже да се том приликом само препокрије и гучкој општини понуди да нову цркву подигне. Из инжењеровог предрачуна за препокривање цркве црепом заједно са додатком недостајућег црепа требало је обезбедити 140 метара и 36 сантиметара црепа по цени 119 динара и 30 пара. Међутим, председник општинског суда Спасоје Ђорђевић обавештава начелника среза драгачевског крајем децембра те године да парохије које припадају овој цркви нису вољне да граде нову цркву у Гучи већ стару да поправе. Потом су свештеници гучке цркве Веселин Протић и Филип С. Мијатовић и њени тутори Драгић Протић и Васо Станојевић написали протојереју округа чачанског да је по прегледању гучке цркве (28. јула 1882) инжењер био мишљења да се *истиа сџеџне, звонара уза истиу ѓризида, да се ѓаџос у св. Олџару ѓаџоше, да се ударе сџакла на један оџворен ѓрозор на св. Олџару*. Али инжењер је дошао, узео *дијурну ѓак и оџишао а од џоџа не би ниџџа*, истицали су они у свом писму, и због тога молили да протојереј округа чачанског подејствује да се одобри *џе да се црква сџеџне, звонара ѓоџиџне уз цркву, да се ѓаџос у св. Олџару измени јер све руѓаче сџоје, као да се и ѓрозор удари ѓоџџо се свеџе од веџра одмах сџлачу на часној џрѓези*. Међутим, према техничкој ревизији Министарства грађевина у вези плана за поправку гучке цркве видимо да се мере у предрачуну не слажу са мерама у плану означеним, а *нарочиџо џџо су ѓоџравке узџе само месџимично, као*

што се види из тачке 3. преграчуна и да је план за подизање нове звонаре нејасно нацртан, јер се из њега не види место где је звонара уцртана, нити пак место где ваља звонару утврдити. По наредби окружног инжењера достављен је комисијски извештај Начелству округа чачанског у коме је написано да према наредби Начелства овој округу од 23. јуна 1882. а по захтеву Конзисторије Епархије Ужичке од 16. јуна те године изашао је подписаши на дан 28. јула 1884. на лице места ради прегледа цркве јучке, где су у присусству били кметш дошћине ошћине, свешћеник и шушор цркве и нашао: 1.во, Да је црква досћа рабаћна и са сћране на више места показују се јукоћине а које долазе услед недоброј везивања камена при самој изради, но да ипак може служиши неколико година ако се ударају сћете /илисне/ са сћране. 2.го, Звонара јосћојећа од дрвенарије не може се више јојравиши већ треба се изнова јодићи. Па како је ошћина јучка јоднела свој закључак да жели нови шорањ дозидати уз цркву јосћојећу и звонару уметнуши, што јодписашоми не је мојуће ништа јредузети до даље наредбе од веће власти ради састава јлана и преграчуна за исто, већ учшиво досћавља да је овај захтев сасвим неумесан и да ја треба избејавати, јер би сам шорањ више кошћао но што цела црква, а друго што исто и не може као што је јоре већ казати друго служиши, сћога сам мишљења да се за сада ове ојравке по јриложеном јлану и преграчуну изврше, а кроз неколико година нова јодиге, ради чега би требао већ сада новац јрирезом куйиши.

Из писма председника Конзисторије епархије жичке протојереја Мијата Радосављевића министру просвете и црквених послова од 16. августа 1888. године видимо да је истина то што се наводи у достави староца гучке цркве, да је од сћране њихове јодношене молбе Конзисторији овој 1882. године за ојравку цркве њихове и јрављења нове звонаре. Још истиче да је по молби старалаца и гучких свештеника Конзисторија чинила све што треба по закону за извршење оваквих радова, да се звонара споји са црквом и подигне од тврдог материјала, а не од дрвета, како је то раније било предложено, да је Конзисторија последњи пут 1886. године написала Начелству округа чачанског, да нареди окружном инжењеру, да састави нов преграчун о поправци цркве као и о грађењу торња од тврдог материјала, пошто претходно начелство упита и црквену општину да ли и она усваја предлог свештенства те цркве и њених старалаца. Међутим, Начелство округа чачанског није им ништа одговорило.

Тек крајем децембра 1889. председник Конзисторије епархије жичке протојереј Тимотије Поповић пише Министарству просвете и црквених послова да доставља министру акћа ојравке цркве Гучке и најраве звонаре за исту цркву, с учшивом молбом да би Министар изволео јлан и преграчун ојравке ове цркве јредати на шехничку ревизију Министарству грађевина, а по прегледу јлана и преграчуна одобрити издатишак из каишћала црквеној оне суме, која по ревизији буде јошребна за извршење ојравке ове цркве и најраве звонаре њене. Потом је министар грађевина прегледао преграчун за поправку цркве и звонаре у селу Гучи и Министарству просвете и црквених послова

одговорио да овако прегледан и исправљен рачун, заједно са планом, у прилогу доставља *на даљу уйошребу*. Потом је председник Конзисторије епархије жичке протојереј Тимотије Поповић обавестио министра просвете и црквених послова (25. маја 1890) да је начелник среза драгачевског, према министровом одобрењу, одржао јавну лицитацију за поправку цркве и звонаре у селу Гучи, да је поправку прихватио да изврши Марко Ивановић из Гуче за 980 динара. Та цена поправке у односу на предрачунску суму од 1.554.53 динара била је нижа за 574,53 динара. Пошто је на лицитацији Марко Ивановић из Гуче понудио да поправку цркве и звонаре изврши према понуђеном плану и предрачуну, министар просвете и црквених послова известио је о томе Конзисторију епархије жичке.

Из писма министра грађевина П.Велимировића министру просвете и црквених послова од 20. марта 1892. године видимо да му је послат прегледан и исправљен план и предрачун за грађење звонаре *код Гучке цркве у окрују Рудничком на даљу уйошребу*. Из извештавања министра просвете и црквених послова Жичком духовном суду дознајемо да није одобрио лицитацију одржану на дан првог јуна те године на којој је грађење звонаре при цркви гучкој уступљена Бошку Николићу из Чачка за 4.955 динара. Због тога предлаже да суд одреди другу лицитацију на којој ће *нагметиање ойшоцети* од 4.500 динара, *на колику је присиао Васа Боранијашевић предузимач из Ужица*. Из протокола јавне усмене лицитације која је одржана 25. јула те године за грађење нове звонаре у Гучи сазнајемо да је градња поверена Васи Боранијашевићу за суму од 3.999 динара.

Председник црквеног одбора цркве у Гучи јереј Филип С. Мијатовић молио је министра просвете и црквених послова *да кад му истиа лицитација на одобрење дође, да истиа изволи одобрити и предузимачу је саопштиити надлежним пушем, ше како би се траћа довршила до 1. октобра ове године, јер је врло нужно да се стара од дрветиа звонара диће, која сваког часа својим пагом прети ойасношћу цркви*. Духовни суд епархије жичке пише министру просвете и црквених послова да је ова цена од 3.999 динара повољна и одобрава да поправку цркве изврши предузимач Васа Боранијашевић.

Крајем новембра 1895. године свештеник Филип С. Мијатовић и тутори гучке цркве Јован Пајовић и Глишо Броћић пишу Министарству просвете и црквених послова да су поднели Министарству финансија захтев да се ослободе од плаћања царине за црквено звоно, *које је куљено завештањем њок. Величка Прошита свештеника из Гуче, и који је звоно још пре 2 месеца из Вршца дошло у Крајујевац. Саг смо извештени да је Г. Министар финансија тражио од вас да та известити о кайишалу цркве гучке, ше да се види да ли је истиа ово у стиању илаштити. Ми Вас извештавамо да црква гучка нема никаквог кайишала, јер све што је имало, то је ушрошено за траћу шорња, и још се дује преко 500 динара за исилашу истио, а ни порез за неколико година није илаћен*. У писму

министру просвете и црквених послова од 12. децембра те године Духовни суд епархије жичке каже да не би жеља завештача Величка остала сасвим неиспуњена и црква остала без новој звона, за које је он завештао 80 # а која је сума са интересом нарасла до 1.636 динара и сва ушрошена за тражење шорња – свештенство и шушори поручили су звоно за 270 # и у ошлаци испој положили су до сад 621 динар, коју су суму скупили од најлађених подужица црквених и поклона Јована Прошића шушора црквеној у 180 динара, а још им се тражи свећа 120 динара у злату и шо на име царине, обршној пореза и подвоза, - што они немају да положе, но су молили Г. Министра финансија, да их ослободи плаћања пореза и царине. Духовни суд епархије жичке учинио је корак код Министра финансија и дао мишљење и присјанак да се црква гучка као посве сиромашна ослободи плаћања пореза и осталих царинских дајбина при увозу свога звона.

У одговору на писмо министра просвете и црквених послова од 26. новембра 1899. године министар грађевина Јован Атанацковић извештава да је одобрио да се по прегледаном окончаном рачуну и осталим поодбеним документима може исплатити 3.299.96 динара предузимачу тражења нове звонаре у Гучи. Он уједно моли министра, да са своје стране нареди шта треба да се предузимачу исплати ова зарада, ако до сад у овоме није измирен. Половином децембра те године министар просвете и црквених послова тражио је од Духовног суда епархије жичке да по овој ствари поднесе Министарству исцрпан извештај и објасни зашто је с прегледом ове трађевине до сада заостао? Председник Жичког духовног суда протојереј Тимотије Поповић поднео је министру просвете и црквених послова 26. јануара 1902. године следећи извештај: да је лицитацију за подизање нове звонаре цркве у Гучи одобрио Госјодин Министар пог 8. августом 1892. год. бр 1038 и испу испунио Васи Боранијашевићу предузимачу из Ужица за 3.999 динара. О овоме одобрењу Суд је одмах, а пог 12. августом исте године бр. 4671 известио Начелство округа рудничкој и умолио ја, кад звонара буде тошова, да извештај колаудирајуће комисије пошаље овом Суду. Образлаже да услед тога што предузимач није извршио подизање звонаре по плану и предрачуну, да су биле три колаудирајуће комисије за преглед и пријем ове грађевине од предузимача и да по трећој колаудирајућој комисији, која је била 28. јула 1898. год, а чији је рад одобрио Госјодин Министар грађевина, да је по акту црквене општине пог бр. 28 од 31. марта 1897. године исплаћено предузимачу 3.500 динара, да према овоме, изузео је предузимач преко окончаној рачуна суму од 300.04 динара више... На крају овог извештавања Духовни суд саопштава да колаудирајућа комисија свој извештај са осталим техничким документима о прегледу и пријему ове грађевине није поднела овом суду него Начелству округа рудничког, није му познато због чега се тако дуго ту задржао.

Министарству просвете и црквених дела

Реферат о доградњеу старе цркве у селу Гучи По налогу од 17. марта 1871. године прегледао је подписати (нечитко) одборник пројект Начелничества округа чачанског за доградак торња к старој цркви у селу Гучи па налази, да би у сваком обзиру пробитачније било да се ова црква уопште не дограђује или бар не овако, као што је од стране горе поменутог Начелства предложено и то зато: Прво, што стара црква гучка већ по њеном основу не одговара обреду православног восточног вероисповеда јер нити има певница нити удесног места за просколитују и кадионицу а и спољашност њена не одговара ни којем стилу хијерарских грађевина па ни византиском; стога би заиста неуместно и погрешно било кад би се на оваквој нескладној форми црква дограђивала, са тако знатним трошком, као што за предтачун показује. Друго, што и црква и кад би се доградила у овом обиму, као што се предлаже, бар у скором времену посве могла била према броју житеља што тој цркви припадаје нити би личила месту на коме постоји, и ког је околина изврсно лепа. Треће, Да би стара част цркве унутра- врло танушна била, кад би се још без неколико прозора оставила, о томе подписати одборник уверен је, јер је приликом у цркву гучку долазио па видио, да се виђелом јако оскудева. Четврто, А према самој суми коштања овог доградка, која је у предрачуноу у 43266 гроша чар. изложена подписати одборник држи да би штета била оволики трошак чинити, па опет не имати цркву, која би по унутрашњем распореду одговарала потреби и цели, и по спољшности укусу и духу времена: а то би све по нахођењу подписатог постићи могло кад би се нуријати цркве гучке склонили, да своју цркву, која никакве монументалне значајности нема, наруше па са отуд добивеним материјалом и додатком новог - подигну нову цркву према потреби својој на истом месту, или гди се са најсходније нађе, па да новом у лепој форми подигнутом црквом украсе село Гучу коме лепа будућност предстоји, јер се ту има установити среска власт Драгачевска са новим здањем, за грађење кога се већ, као што је познато, припреме чине, а иначе насељене на овом месту јако напредује. Да у хатару села Гуче и то близу садашње цркве одприлике 200-300 хвати од исте има доброг камена за зидање, и да се у Гучи може и добра цигла направити такође познато је подписном одборнику. Пето, Напоследку, што се тиче пројектираног доградка, о њој се према постојећим црквеним судити не може што нема плана фундамента нити просека, а да је спајање нових зидова са старима врло тугаљива и сумњива ствар, особито кад су што високи, као што би овде случај био, изван је сваке сумње.

Нечитко име одборника Начелничества округа чачанског 12. априла 1871.

Министарству просвете и црквених дела

Према предпису Начелства суда чачанског позвати су данас 28. априла ове године парохијани цркве гучке свештеници Вељко (нечитко) Протић и Веселин Радоњић и тутори Ђоко Бугарин и кметови парохије, одборници парохије и остали парохијани и којима је прочитан реферат послат од Министра грађевина о доградњу старе цркве гучке, они одговорише на то: да желе стару цркву дозидати и торањ нов дозидати, ради тога инжењер је план и предрачун начинио и Министру грађевина на технички увиђај и одобрење поднет. Противу ове жеље народа, на овај начин дозиђивање цркве и торња, инжењер је Министарства грађевина своје противу разлоге у своме реферату дао да не треба допустити дограђивање, особито на онакву цркву која већ и онако не одговара обреду православља источног вероисповеда; но да би према суми предрачуна умесније било да се стара црква сруши па изнова црква и торњом подигне што би мало више коштало. Но пошто према овоме дотични нуријани саслушани, ипак су остали при своме да цркву и торањ дозида, а не изнова да цркву граде. К овом разлогу и мјенију инжењера Министарства грађевина и Архијереја и Конзисторија је сагласна у свему. Па зато овај предмет подноси Министру на решење.

За председника Конзисторије протојереј а члан јеромонах Максим 28. децембра 1871. у Карановцу.

Конзисторији Епархије ужичке

Налазим да према извешатају инжењера, да би било штета трошити новце на дограђивање старе цркве у Гучи. Зато нека Конзисторија објасни то парохијанима дотичне цркве у смислу оног што вели окружни инжењер.

Министарство просвете и црквених дела 25. јануара 1872. у Београду

Конзисторији Епархије ужичке

Народ општине Гучке жели постојећу цркву доградити и торањ дозидати. Начелство ово извештава Конзисторију Епархије ужичке о томе с тим да би од надлежног места дозвољење за исту циљ издејствовала. Шаље јој се план са предрачуном и саслушање народа гучке општине те да ове прилоге поднесе министру просвете и црквених дела као надлежном за предходно решење о оваквом дограђењу, или изнова грађењу цркве.

Окружни начелник у Чачку 27. новембра 1871.

Архив Србије, Министарство просвете и црквених дела, црквено, 1872, I, 23 (у даљем тексту АС,МПС,црквено)

Министарству просвете и црквених дела

По инжењерском предрачуноу који је Министар Грађевина одобрио нужно је да се потроши 6.102 гроша чар.за оправку цркве гучке у окр.чачанском из касе исте цркве. Зато Конзисторија Епархије ужичке моли Мин.просвете и црквених дела да он одобри да се може потрошити горња сума. Одобрава Министарство просвете и црквених дела 6. сеп. 1873.

Министарству просвете и црквених дела

Према одобрењу вашем да се црква гучка препокрије и оправи, пошто је оправка врло потребна, држана је јавна лицитација 28. овог месеца и иста оправка теслимљена Рисиму Протићу из Гуче, за 94 # ћесарских и 55 гроша чар. који је на најнижу цену пристао под условима који су у уговору изложени. А Рисим је после узео себи за ортака у овој оправци Спасоја Ђорђевића из Карановца предузимача, који је на уговор са Рисимом потписан. Молимо да министар све ово одобри под условима у уговору означеним.

Учитељ у Гучи Глигорије Бело-Павлић и свештеници Вељко Протић и Веселин Протић 29. априла 1874.

На предлог Конзисторије Епархије ужичке Министар грађевина је ово одобрио 8. маја 1874. године.

Министарству просвете и црквених дела

Поред суме од 6.100 гроша чар. коју је Министар одобрио, на покривање и друге оправке цркве гучке потребна је још сума од 80 гроша чар.да се за те новце купи цреп, креч и тубла, као што је приложено решење кметова и одборника парохије цркве гучке (кметови општине гучке Гаврило Бугарин, кмет турички Радивоје Тимотијевић, председник општине рћанске Млађен Перовић и два члана, кмет села Д. Краварице Радосав Томашевић, кмет села Лиса Веселин Стевановић, и одборници свих ових села), јер од горе означене одобрене суме мора се издати предузимачу ове оправке за саму руку 5700 гроша чар. Народ ове парохије сам набавља сву дрвену грађу.

Учитељ у Гучи Глигорије Бело-Павлић и свештеници Вељко Протић и Веселин Протић 10. маја 1874. Одобрено 14. маја 1874.

Министарству просвете и црквених дела

Против уговора онаквог какав је закључен не би се имало шта стварног и стручног приметити, до једино то, што се по њему не зна, ко ће одредити кад је половина оправке извршена те да би се половина цене погођене могла и смела издати мајсторима, и што се не зна до кад ће предузимачи уговорено лично јемство морати дати, и ако га не узмогну дати, шта ће онда бити.

Министар грађевина 24. маја 1874.

Министарству просвете и црквених дела

Молимо да одобрите још 80 гроша чар. за оправку цркве гучке.

Конзисторија Епархије ужичке 8. августа 1874. Одобрено 19. августа 1874.

АС, МПС, црквено, 1874, XI, 711

Конзисторији Епархије ужичке протојереју округа чачанског

Потребна је оправка цркве и то прво да се црепом покрије са дометком новог, јер је стари цреп више од пола полупан, да се симсови омалтеришу те преглед учини и сва црква окречи. Сводови на цркви почели су пуцати, услед чега добро би било да иинжињер изађе те преглед учини, према чему могло би се оценити: јесу ли потребни да се гвоздени симсови уместо досадашњих дрвених који су по свој прилици трули – наместе.

Тутори цркве гучке Вукосав Протић и Ранко Илић из Гуче и свештеници Веселин Протић и Антоније Поповић 17. јула 1881.

Министарству просвете и црквених дела

Конзисторија Епархије ужичке обавештава начелство чачанско да што пре изашаље окр.инжињера код ове цркве, те да извиди шта на њој поправљати треба и да саопшти план и предрачун оправке. По извештају окружног

инжињера црква гучка веома је слаба а повећа оправка не би вредела да се на њу утроши. За сада треба да се само препокрије и да се општини понуди нову цркву подигнути. Из предрачуна за препокривање цркве у црепу заједно са додатком недостајућег црепа износи 140 м и 36 цм по цени укупној 119 динара и 30 пара.

Начелнику среза драгачевског

На основу извештаја ове парохије које припадају овој цркви нису вољни да граде нову цркву у Гучи већ стару да поправе.

Председник опш.суда Спасоје Ђорђевић 31. децембра 1881.

Конзисторији Епархије ужичке протојереју округа чачанског

Дана 28. јула 1882. долазио инжињер и прегледао цркву гучку дао је мњење да се иста стегне да се звонара уза исту призида, да се патос у св. Олтару патосе, да се ударе стакла на један отворен прозор на св. Олтару, он дође узе дијурну пак и оде а од тога не би ништа. Стога вас молимо да ви подејствујете да се одобри те да се црква стегне, звонара подигне уз цркву, да се патос у св.Олтару измени јер све рупаче стоје, као да се и прозор удари пошто се свеће од ветра одмах сплачу на часној трпези.

Свештеници гучке цркве Веселин Протић и Филип С. Мијатовић и татори Драгић Протић и Васо Станојевић 28. августа 1883.

Техничка ревизија Министарства Грађевина учинила је следеће примедбе на план за оправку цркве Гучке: Мере у предрачуну не слажу се са мерама у плану означеним, а нарочито што су оправке узете само местимично, као што се види из тачке 3.предрачуна. План за подизање нове звонаре нејасно је нацртан, јер се из истог не види место где је столица звонаре уцртана, нити пак место где ваља звонару утврдити.

По наредби окр. инг. 28. јула 1884.комисијски извештај начелству окр. чачанског

Према наредби Начелства чачанског округа од 23. јуна 1882. а по захтеву Конзисторије Епархије Ужичке од 16. јуна те године изашао је подписати на дан 28. јула 1884. на лице места ради прегледа цркве гучке, где су у присуству били кмет дотичне општине, свештеник и татор цркве и нашао: 1.во, Да је црква доста рабатна и са стране на више места показују се пукотине а које долазе

услед недоброг везивања камена при самој изради, но да ипак може служити неколико година ако се ударају стеге /шлисне/ са стране. 2.го, Звонара постојећа од дрвенарије не може се више поправити већ треба се изнова подићи. Па како је општина гучка поднела свој закључак да жели нови торањ дозидати уз цркву постојећу и звонару уметнути, то подписатоме није могуће ништа предузети до даље наредбе од веће власти ради састава плана и предрачуна за исто, већ учтиво доставља да је овај захтев сасвим неумесан и да га треба избегавати, јер би сам торањ више коштао но што цела црква, а друго што иста и не може као што је горе већ казато дуго служити, стога сам мишљења да се за сада ове оправке по приложеном плану и предрачуну изврше, а кроз неколико година нова подиже, ради чега би требало већ сада новац прирезом купити.

Министарству просвете и црквених послова

Још у 1882. свештенство и стараоци гучке цркве тражили су надлежно преко Конзисторије жичке да се иста црква која је препрела „шлисовима“ стегне, препокрије, окречи и патоше у Св. олтару.

У истој години инжињер је долазио и цркву прегледао и дијурну од цркве наплатио и у исто време тражио је да се и звонара, која је сасвим трошна и која прети опасности не само звону него исто и на цркву може пасти, те да се и звонара изнова подигне, и за ово је инжињер више пута излазио планове правио, дијурне наплаћивао а овамо се ништа не врши.

Господине министре жалосно је да оволико се у дугом времену не дође одобрење, да се бар црква стегне препокрије и окречи, иако је свештеник ове цркве Филип Мијатовић поради овог ишао неколико пута лично Конзисторији чак у Краљево а стараоци су тражили опет све ово оста глас вапијућег у пустињи.

Његово преосвештенство Господин Епископ Жички пребацује свештенству и стараоцима што је црква у оваквом стању сигурно мислећи да на овоме ништа није рађено.

Стога вас Господине Министре покорно молимо да изволите наредити коме треба, да се једном ова црква оправи, јер ће гротно бити ако црква у оваквом стању и даље остане, па се и падежу склона, јер на сигурно ако се она у најкраћем времену неоправи пропашће сасвим. Да би свештенство и стараоци предузели мере да сами без одобрења ово изврше њих би постигла законска одговорност.

Услед свега наведеног, ми стараоци јављамо Вама, те да изволите наредити шта треба, а уједно извршујемо нашу најсветију дужност, те да неби навукли на себе грех и код Бога и народа, јер је велика греота да се и даље чека на милост нечију те да се црква ова оправља, да овако мислимо то нас доводи то што за пуни шест година тражења ништа неби док на другом месту у оволико би се времену и сасвим нова црква подигнула.

Ако би од сад црква ма у чему фалила ми са наше и свештеничке стране скидамо сваку одговорност.

Понизни стараоци цркве гучке Драгић Протић и Јанко Броћић 31. јула 1888.

Господину Министру просвете и црквених послова

По наредби Министра од 6. тек. месеца услед доставе стараоца цркве гучке о неизвршеној до сада оправци њихове цркве и направе звонаре, част је Конзисторији у понизности одговорити Министру:

Истина је, као што се наводи у достави стараоца цркве гучке, да је од стране њихова подношена молба Конзисторији овој 1882. године за оправку цркве њихове и прављења нове звонаре. По молби старалаца и свештеника Конзисторија је чинила у току времена све што треба по закону да се уради за извршење оваквих радова, и последњи пут 1886. године услед позива изјављене жеље свештеника и старалаца исте цркве: да се звонара споји са црквом и подигне од тврдог материјала, а не од дрвета, како је то било раније предложено, Конзисторија је по предложеној молби свештенства и старалаца писала била под 26. септембром 1886. године бр. 2.586 начелству чачанском, да оно нареди окружном инжињеру, да састави нов предрачун, како о оправци цркве тако и о грађи торња од тврдог материјала, пошто претходно начелство упита и црквену општину: да ли и она усваја предлог свештенства и старалаца. – Наредби Конзисторијској Начелство није ни до данас ништа одговорило; према таквом стању ствари сваки даљи рад по овом предмету од стране Конзисторије спречен је био неизвршењем наредбе њене од стране поменутог начелства, коме је данас у горњем смислу поново писано; и по извршењу исте наредбе од стране начелства, Конзисторија ће учинити даље шта треба, да се изврши оправка ове цркве и направа звонаре њене.

Председник Конзисторији Епархије жичке протојереј М. Радосављевић 16. августа 1888. год.

АС, МПС, црквено, 1888, III, 41

Министарству просвете и црквених послова

Конзисторија шаље Министру акта оправке цркве Гучке и направе звонаре за исту цркву, с учтивом молбом да би Министар изволео план и предрачун оправке ове цркве предати на техничку ревизију Министарству грађевина, а по прегледу плана и предрачуна одобрити издатак из капитала црквеног оне

суме, која по ревизији буде потребна за извршење оправке ове цркве и направе звонаре њене.

Председник Конзисторији Епархије жичке протојереј Т. Поповић 27. децембра 1889.

Министарству просвете и црквених послова

Прегледан предрачун за оправку цркве и звонаре у селу Гучи окр. чачанског. Овако прегледани и исправљени рачун, заједно са планом, част ми је у прилогу послати вам на даљу вашу употребу.

Министар грађевина 19. марта 1890.

Министарству просвете и црквених послова

Према одобрењу Г. Министровом од 28. марта тек. године бр. 322 начелник среза драгачевског одржао је јавну лицитацију за оправку цркве и звонаре у селу Гучи, и на истој лицитацији оправку ову примио се да изврши према плану, предрачуну и условима Марко Ивановић из Гуче за 980 динара предрачунска је сума 1554.53 динара; дакле за 574,53 динара оправка је ниже уступљена од предрачунске суме. Подносећи ова акта о оправци Г. Министру, Конзисторија га моли учтиво да изволи одобрити ову лицитацију, и о своме решењу уз повратак акта извести је.

Председник Конзисторији Епархије жичке протојереј Т. Поповић 25. маја 1890.

Конзисторији Епархије жичке

Пошто је на лицитацији од 22. маја тек.године Марко Ивановић из Гуче понудио да оправку цркве и звонаре изврши према плану и предрачуну за 980 динара, то према тачки 3 члана 97 Закона о црквеним властима у вези са чланом 239 истог закона тој Конзисторији пада у надлежност да реши: хоће ли се ова лицитација одобрити и за ову оправку потребан издатак, који не прелази 1080 динара, учинити из црквене касе.

Министарство просвете и црквених послова 6. јуна 1890.

АС, МПС, црквено 1890, II, 102

Господину Министру просвете и црквених послова

Конзисторија шаље Министру акта оправке цркве Гучке у окр. чачанском и направе звонаре за исту цркву, с учтивом молбом, да би Министар изволео план и предрачун оправке ове цркве предати на техничку ревизију Министарству Грађевина, а по прегледу и одобрењу плана и предрачуна одобрити издатак из капитала црквеног оне суме, која по ревизији буде потребна за извршење оправке ове цркве и направе звонаре њене. О своме решењу изволеће Министар известити Конзисторију.

Председавајући протојереј Тимотије Поповић 27. 12. 1889. Чачак

Министарству просвете и црквених послова

Господине Према писму вашем од 8. јануара ове год. Бр. 18 ја сам наредио те је прегледан предрачун за оправку цркве и звонаре у селу Гучи окр. чачанског. Овако прегледани и исправљени предрачун заједно са планом, част ми је у прилогу послати вам на даљу употребу.

Министар грађевина 19. марта 1890.

Министарству просвете и црквених послова

Према одобрењу Г. Министровом од 28. марта тек. године бр. 322. Начелник Среза Драгачевског, држао је јавну лицитацију за оправку цркве и звонаре у селу Гучи, и на истој лицитацији оправку ову примио се да изврши према плану и предрачуну и условима Марко Ивановић из Гуче за 980 динара предрачунска је сума 1554.53 динара; дакле за 574,53 динара оправка је ниже уступљена од предрачунске суме.

Конзисторија Епархије жичке председавајући протојереј Тимотије Поповић 25. маја. 1890. Чачак

Подносећи сва акта о овој оправци Г. Министру Конзисторија га моли учтиво, да изволи одобрити ову лицитацију; и о своме решењу уз повратак акта известити је.

Конзисторији Епархије жичке

Пошто је на лицитацији од 22. маја тек.год. Марко Ивановић из Гуче понудио да оправку цркве и звонаре изврши према плану и предрачуна за 980 динара; то према тачци 3. члана 97. Закона о црквеним властима у вези са чланом 239. истог Закона тој Конзисторији пада у надлежност да реши: хоће ли се ова лицитација одобрити и за ову оправку потребан издатак учинити из црквене касе, који не прелази 1080 динара. Стога враћам тој Конзисторији на даљи њен поступак све акте овог предмета, које ми је она послала на размотрење актом својим од 25 прошлог месеца.

Министар просвете и црквених послова 6. јуна 1890. Београд

АС, МПС, црквено 1890, II, 102

Министарству просвете и црквених послова

Поднели смо Министру финансија да нас ослободи од плаћања царине за звоно за цркву гучку, које је купљено завештањем пок. Величка Протића свештеника из Гуче, и који је звоно још пре 2 месеца из Вршца дошло у Крагујевац. Сад смо извештени да је Г. Министар финансија тражио од вас да га известите о капиталу цркве гучке, те да се види да ли је ово у стању платити. Ми Вас извештавамо да црква гучка нема никаквог капитала, јер све што је имало, то је утрошено за грађу торња, и још се дугује преко 500 динара за исплату истог, а ни порез за неколико година није плаћен. Стога Вас молимо да изволите решити, да се ово звоно ослободи царине и осталог.

Свештеник цркве у Гучи Филип С. Мијатовић и татори Јован Пајовић и Глишо Броћић 26. новембра 1895.

Министарству просвете и црквених послова

Према прибављеном извештају свештенства и татора гучка црква нема готовог капитала, но је још и дужна: порез за неколико година, порез за плате намесничке и 500 динара за исплату грађења црквеног торња, зашта је издата сва сума, коју је завештао цркви за куповину звона пок. Величко Протић бив. свештеник ове цркве. Но, да неби жеља завештача Величка остала сасвим неиспуњена и црква остала без новог звона, за које је он завештао 80 # а која је сума са интересом нарасла до 1.636 динара и сва утрошена за грађење торња – свештенство и татори поручили су звоно за 270 # и у отплату истог положили

су до сад 621 динар, коју су суму скупили од наплаћених подужица црквених и поклона Јована Протића турса црквеног у 180 динара, а још им се тражи свега 120 динара у злату и то на име царине, обртног пореза и подвоза, - што они немају да положе, но су молили Г. Министра финансија, да их ослободи плаћања пореза и царине. Према овоме Суд је учтиво мишљења, да се црква ослободи од плаћања пореза и царине. Још 16. децембра те 1895. Духовни суд Епархије жичке учинио је корак код Министра финансија и дао мишљење и пристанак да се црква гучка као посве сиромашна ослободи плаћања пореза и осталих царинских дажбина при увозу свога звона. Зато нека суд учини даље што треба и ово саопшти турсима и свештеницима те цркве ради знања и управљања.

Духовни суд Епархије жичке 12. децембра 1895.

АС, МПС, црквено 1896, II, 80

Министарству просвете и црквених послова

Господине По писму Вашем од 4. овог месеца бр. 288, част имам послати Вам прегледани и исправљени план и предрачун за грађење звонаре код Гучке цркве у округу Рудничком на даљу употребу.

Министар грађевина П. Велимировић 20. марта 1892.

Г. Министру просвете и црквених послова

У прилогу Суд Епархије жичке учтиво шаље Министру услове, протокол лицитације, план и предрачун за оправку звонаре при цркви Гучкој заједно са мишљењем одбора црквеног и понудом Васе Боранијашевића, - с молбом да Г. Министар изволи одобрити понуду Васину, као најјевтинију и без поновне лицитације, због тога што са овом грађевином треба похитати. У исто време моли се Г. Министар да изволи за ову грађевину одобрити издатак у 4.500 динара из касе црквене, и са решењем својим о овом, суду вратити и шиљуће се акте.

Духовни суд Епархије жичке 25. јуна 1892.

Духовном суду Епархије жичке

Браћајући у прилогу предрачун и остали акти, који се односе на грађење звонаре при цркви Гучкој с извештајем да нисам одобрио лицитацију одржану на дан 1. јуна тек.године на којој је ова грађевина уступљена Бошку Николићу из Чачка за 4955. дин, па стога нека суд одреди другу лицитацију на којој ће се надметање отпочети од 4.500 динара, на колику је пристао Васа Боранијашевић предузимач из Ужица.

Министар просвете и црквених послова 9. јула 1892.

Протокол Јавне усмене лицитације одржате на дан 25. јула 1892. за грађење нове звонаре у Гучи. 1. Васа Боранијашевић 3.999 теслим 2. Бошко Николић 4000- нећу више. Да је ова лицитација у нашем присуству одржата, и да су потписи лицитаната на условима и на овом протоколу истинити тврде чланови комисије окр.инжињер М. Боди, свештеник и председник црквеног одбора Цркве Гучке јереј Филип С. Мијатовић и чланови Димитрије Бугарчић и Драгић Протић.

Министарству просвете и црквених послова

Према наредби Г. Министра одржана је друга лицитација за оправку звонаре цркве Гучке која је остала на Васи Боранијашевићу за суму од 3.999 динара. Зато суд шаље Министру план, предрачун, услове и протокол ове друге лицитације, с молбом, да Г. Министар понуду Васину, као најјевтинију, изволи одобрити и у повратку прилога Суд известити. У исто време моли се Г. Министар да изволи за ову грађевину одобрити издатак из касе црквене касе у 3.999 динара изволи одобрити.

Духовни суд Епархије жичке 27. јула 1892.

Начелнику округа рудничког

Како пак на лицитацији није било најмање три лицитаната, као што закон захтева, већ само њих двоје, поменути Васа и Бошко Николић из Чачка, то Вам препоручујем да ми одмах одговорите, да ли би у интересу саме цркве требало остати на овој лицитацији, или би требало наредити другу лицитацију, на којој би можда било више лицитаната.

Министар просвете и црквених послова 29. јула 1892.

Министарству просвете и црквених послова

Молим Господина Министра просвете и црквених послова да кад му иста лицитација на одобрење дође, да исту изволи одобрити и предузимачу је саопштити надлежним путем, те како би се грађа довршила до 1. октобра ове године, јер је врло нужно да се стара од дрвета звонара дигне, која сваког часа својим падом прети опасношћу цркви.

Председник црквеног одбора Цркве Гучке јереј Филип С. Мијатовић 26. јула 1892.

Министарству просвете и црквених послова

Узевши у обзир мишљење Начелства окр. чачанског, да је ова цена у 3.999 динара врло повољна и да се ова лицитација треба да одобри, јер нема изгледа да би се ко други примио за овакву цену, одобравам да поменута лицитација за оправку звонаре цркве Гучке остане на Васи Боранијашевићу предузимачу за суму од 3.999 динара о чему извештава овај суд.

Духовни суд епархије 8. августа 1892.

Господину Министру просвете и црквених послова

У одговору на писмо од 26. прошлог месеца бр. 1391 част ми је известити Вас, да сам одобрио да се по прегледаном окончаном рачуну и осталим погодбеним документима може исплатити 3.299.96 динара предузимачу грађења нове звонаре у Гучи. Извештавајући Вас о овоме, - молим Вас, Господине Министре, да би ме и Ви са своје стране изволели наредити шта треба те да се предузимачу исплати ова зарада, ако до сад у овоме није измирен.

Министар грађевина Јов.Атанацковић 8. децембра 1899.

Духовном суду Епархије жичке

Нека суд по овој ствари поднесе Министарству исцрпан извештај и објасни зашто је с прегледом ове грађевине до сада застао?

Министар просв. и цркв. послова 14. децембра 1899.

Господину Министру просвете и црквених послова

У повратку акта бр. 1507 од 14. децембра 1899. част је Духовном суду поднети Господину Министру следећи извештај:

Лицитацију за подизање нове звонаре цркве гучке одобио је Господин Министар под 8. августом 1892. год. бр1038 и исту уступио Васи Боранијашевићу предузимачу из Ужица за 3.999 динара. О овоме одобрењу Суд је одмах, а под 12. августом исте године бр. 4671 известио Начелство округа рудничког и умолио га, кад звонара буде готова, да извештај колаудирајуће комисије пошаље овом Суду. И услед тога што предузимач није извршио подизање звонаре по плану и предрачуну, биле су три колаудирајуће комисије за преглед и пријем ове грађевине од предузимача; и по трећој колаудирајућој комисији, која је била 28. јула 1898. год, а чији је рад одобрио Господин Министар грађевина, ствар по окончаном рачуну колаудирајуће комисије стоји овако:

1. Грађевина ова уступљена је горе именованом предузимачу, по попуштеном проценту на лицитацији: 31.265 за 3.999 динара,
2. Вишак износи по рачуну 148.72 динара,
3. Мањак износи по рачуну 847.76 динара,
4. Разлика вишка и мањка дају мањка 699.04 динара,
5. Укупно примање предузимачево износи 3.299 динара.

По акту црквене општине под бр. 28 од 31. марта 1897. године исплаћено је предузимачу свега 3.500 динара. Према овоме, изузео је предузимач преко окончаног рачуна суму од 300.04 динара више.

Кауција предузимачева налази се при благајни начелничества среза драгачевског у износу од 4 српска 2% државна лоза и 14 дуванских лозова у ефективном садањем износу од прилике 540.50 динара, према чему има црквена општина довољно обезбеђења. У исто време Духовни суд извешћује Господина Министра, да колаудирајућа комисија свој извештај са осталим техничким документима о прегледу и пријему ове грађевине, није поднела овом Суду, но Начелству округа рудничког; а због чега се овај предмет тако дуго задржао код њега, Суду овом није познато.

Бр. 4417/901 26. јануара 1902. Чачак Председник Жичког духовног суда протојереј Т. Поповић 26. јануара 1902.

АС, МПС, црквено, 1902, I , 59.

Резиме

Из писма окружног начелника у Чачку упућеног Конзисторији Епархије ужичке 27. новембра 1871. године дознајемо да постојећу цркву у Гучи, подигнуту пре четрдесет година, народ гучке општине жели доградити и њен торањ дозидати. Према пројекту одборника Начелства округа чачанског о доградњи старе цркве у селу Гучи видимо да би у сваком погледу било боље да се ова црква уопште не дограђује. Међутим, свештеници, тутори, кметови и одборници гучке парохије били су мишљења да се постојећа црква поправи и нов торањ дозида. Одржана је јавна лицитација и поправка поверена Рисиму Протићу из Гуче. Након седам година црква у Гучи била је у веома лошем стању и поновно ју је требало поправити. Међутим, с нужним поправкама годинама се отезало. Тек 25. маја 1890. године одржана је јавна лицитација за поправку цркве и подизање звонаре у селу Гучи. Поправку је прихватио да изврши Марко Ивановић из Гуче. Градња звонаре поверена је предузимачу Васи Боранијашевићу. Услед тога што предузимач није благовремено извршио подизање звонаре по плану и предрачуну, тек трећи пут комисија је одобрила њен пријем 28. јула 1898. године. Црква у Гучи као посве сиромашна ослобођена је плаћања пореза и осталих царинских дажбина при увозу звона обезбеђеног завештањем покојног свештеника Величка Протића из Гуче. Дакле, после скоро три деценије преписки и одуговлачења извршена је поправка цркве у Гучи, изграђена звонара и обезбеђено звоно завештањем покојног свештеника Величка Протића из Гуче.

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ: дијурна – дневна плата, дневница; тубле – цестава окаменотина; колаудација – званичан преглед грађевине ради проверавања да ли њихова израда одговара уговору.

KOVILJKA LETIĆ

RECONSTRUCTION OF THE CHURCH IN GUČA

Summary

From the letter of the District Authority in Čačak, addressed to the Consistory of Užice Diocese on November 27, 1871, we learn that the people of Guča municipality want to reconstruct the existing church in Guča, having been built forty years earlier, and to add up its tower. According to the project of the members of the District Prefecture of Čačak about the reconstruction of the church in the village of Guča, we can see that it would be better not to extend the church in every way. However, the priests, tutors, serfs and the members of the Guča parish thought that the existing church should be reconstructed and a new tower added up. The auction took place and the reconstruction was entrusted to Risim Protić from Guča. After seven years, the church was in a very bad condition, so that it had to be reconstructed again. However, it took a long time with the reconstructions.

Not until May 25, 1890, the auction for the reconstruction of the church and putting up the Bell Tower in the village of Guča took place. The executor of the reconstruction was Marko Ivanović from Guča. The construction of the Bell Tower was entrusted to the contractor Vasa Boranijašević. Due to the fact that the contractor didn't erect the Bell

Tower opportunely according to the plan and invoice, it was only for the third time that the commission approved of its acceptance on July 28, 1898. The Church in Guča, being rather poor, was freed from payment of the tax and other customs imposts when importing the bell, which had been bequeathed by the late priest Veličko Protić from Guča. Well, after almost three decades of correspondence and protraction, the reconstruction of the church in Guča was executed, the Bell Tower was built and the bell was supplied from the legacy of the late priest Veličko Protić from Guča.

МИРОСЛАВ ПУРИЋ

Међуопштински историјски архив за град Чачак
и општине Горњи Милановац и Лучани, Чачак

АУСТРОУГАРСКИ ВОЈНИЦИ ПРЕМИНУЛИ У ЧАЧАНСКОЈ БОЛНИЦИ 1914–1918. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: У овом раду поред пописа војника аустроугарске војске који су преминули у чачанској болници именом и презименом, изнети су и подаци о узроцима њихове смрти, дану и у неким случајевима сату када су умрли, дану када су и месту где су сахрањени, делу Аустроугарске монархије из ког су дошли и војној јединици у којој су служили. Графицима је приказан број умрлих војника по месецима као и однос броја умрлих према узроку смрти.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Први светски рат, Краљевина Србија, преминули аустроугарски војници, Резервна војна болница Чачак, протокол умрлих, попис, графички прикази.

Чачанска болница своју наменску зграду добила је 1910. године. Међутим, само две године касније она је принуђена да промени своју намену и да лечење цивилног становништва замени бригом о рањеним војницима у време Првог и Другог балканског рата. То су били тешки дани за чачанско здравство. Иако је уочи балканских ратова здравствена служба у Чачку појачана лекарским кадром и смештајним капацитетима, најшира мобилизација, која је извршена током трајања балканских ратова и која није мимоишла ни здравствене раднике, довела је до тога да чачанска болница 1913. године остане без иједног лекара и болничара. Уместо болничара негу о рањеницима преузеле су Чачанке, претходно прошавши курс за болничарке.¹ Чачанска болница била је смештена у, за то време, великој згради, што опет, није спречило да поред особља дође и до недостатка простора за смештај рањеника. Због тога су као привремене болнице послужиле и неке новије и веће зграде у Чачку.²

1 Мирослав Миле Мојсиловић, Радован М. Маринковић, *Здравство чачанског краја* (Чачак: Чачански глас, 1979), 86, 90-91.

2 У другој половини септембра 1912. године у зграду Женске занатске школе (данас зграда Уметничке галерије „Надежда Петровић“) смештена је војска и школа није радила све до 1. октобра. Начелник војне станице је у разговору са госпођом Гавровић, председницом Женске подружине, тражио да се школска зграда уступи војсци за смештај војне болнице. Али, госпођа Гавровић је успела да измоли

Пред идентичним, а можда и већим, искушењима наћи ће се чачанска здравствена служба по избијању Првог светског рата. Убрзо по почетку рата чачанска Окружна болница претворена је у Резервну војну болницу.³ У време ратова здравствени системи нису били оптерећивани само рањеницима који су долазили са фронтана, већ и појавама разних заразних болести. У време Великог рата у Србији су харале велике богиње, пегави и трбушни тифус, колера и тд. Посебно је била смртоносна епидемија пегавог тифуса крајем 1914. и почетком 1915. године. Ова пошаст односила је животе не само цивилног становништва и војника, већ и великог броја здравствених радника. Поред тога, доста лекара и медицинског особља је било мобилисано, што је довело до тога да је у Чачку остао само један лекар.⁴ Такође, капацитети чачанске болнице били су недовољни за смештај свих рањених и болесних, па су болесници, као у време балканских ратова, смештани по другим зградама у Чачку.⁵

Први српски војник преминуо је у, још увек Окружној болници, од последица рањавања пушчаним метком, 12. августа 1914. године, а сахрањен је

начелника да се војна болница не усељава у школску зграду све док то не буде преко потребно. За узврат, ученице школе ће израђивати у школи све што рањеницима буде потребно. Ипак, школа је претворена у болницу већ истог месеца. На седници Женске подружине чланице су подељење на секције и одређена су задужења свакој од њих. Њих 18 су обављале задужења болничарки, 12 су било нудиље, њих 10 су биле шваље, а неке су упућене кућама где су шиле разне ствари потребне војној болници. Такође, у договору са лекаром, утврђен је редослед дежурстава у болници. Међутим, тада школа није примила ни једног рањеника, јер за то није било потребе, али су зато чланице Подружине израдиле велики број кошуља, доњег веша, навлака за јастуке, чаршафа, марама, чарапа и других ствари за војнике и рањенике. Почетком 1913. године школска зграда је поново реквирирана за потребе војне болнице. Међутим, како рањеници нису пристизали у болницу читавих месец дана, госпођа Гавровић је уложила протест Окружној команди у Горњем Милановцу, због заузимања школске зграде и ометања редовне наставе у њој без крајње потребе. Али, током фебруара и марта месеца 1913. године стижу и први рањеници који се смештају у школску зграду. Свој рад једино није прекидало одељење рубља, које је шило ствари за рањеника и војнике. Поред тога што су шиле разне ствари за рањенике, чланице Подружине су за њих скупљале и новчану помоћ (Међуопштински историјски архив Чачак (у даљем тексту МИАЧ), Фонд Женске занатске школе, Књига записника са седница 1909-1920, записници са седница од: 7. октобра и 12. децембара 1912, 7. марта 1913. године).

3 Богдан Трифуновић, *Живот под окупаацијом* (Чачак: Међуопштински историјски архив, Градска библиотека „Владислав Петровић Дис“, 2010), 152. Први војник који је преминуо у Резервној војној болници у Чачку примљен је 11. септембра 1914. године, а преминуо је сутрадан по пријему (Протокол за упис умрлих Чачанске окупационе болнице I реда 1911–1918, 38, упис бр. 56).

4 Био је то доктор Венцеслав Стејскал, који се као рековалесцент после прележаног тифуса и тромбозе леве ноге вратио са фронта. Чак је и стари доктор Јарослав Кужељ мобилисан и постављен за управника војне болнице у Крагујевцу, где ће остати до повлачења српске војске 1915. године. Потом ће се, оронати и болестан, вратити у Чачак где ће са својим колегом и сународником Стејскалом, једини водити бригу о болесницима и рањеницима у чачанској болници (М. М. Мојсиловић, Р. М. Маринковић, *нав. дело*, 91-92).

5 Рањени и болесни смештани су у згради касарне, у згради чачанске Гимназије, Основне школе (данас зграда Економске школе), већ помињаној згради Женске занатске школе, у већим кафанама и тд. Рањеници су умирали и на пољани на Авлациници (М. М. Мојсиловић, Р. М. Маринковић, *нав. дело*, 91; Милутин Јаковљевић, *Белешка о фонду Женске подружине и Женске занатске школе* (Чачак: Међуопштински историјски архив, 1976), 2).

два дана касније.⁶ Што се тиче војника Аустроугарска монархије, први војници преминули су овој болници септембра месеца 1914. године, и то тројица. Први, по народности Србин родом из Шибеника, преминуо је 16. септембра ноћу, пре поноћи од последица рањавања у десно колена.⁷ Само неколико сати касније преминуо је и други аустроугарски војник, по народности Мађар, који је такође преминуо од последица рањавања, највероватније у кичму, јер је као узрок смрти наведена и парализа.⁸ Трећи војник Монархије је преминуо 22. септембра, по народности био је Србин из Босне, а као узрок смрти наведена је последице рањавања у руку.⁹ Наредног месеца преминула су два војника, 2. и 4. октобра. Први је преминуо од сепсе која је наступила услед рањавања пушчаним метком¹⁰, а други од трбушног тифуса.¹¹ Сви до сада наведени аустроугарски војници сахрањени су у спомен-костурници на чачанском гробљу.¹²

Већи прилив војника аустроугарске војске у Чачанску болницу десио се у време Колубарске битке и приближавања фронта Чачку.¹³ Током новембра у чачанској болници преминуло је 25 војника почев од 7. новембра. Највише преминулих било је 27. новембра, њих осморица, а затим следећег дана петорица. Од њих 25, 19 је сахрањено у спомен-костурници на чачанском гробљу, док за њих шесторицу није било могуће идентификовање па се воде као непознти. Од укупног броја преминулих у овом месецу, 23 војника су умрла од последица рањавања ватреним оружјем, један је умро од тетануса,

6 Протокол за упис умрлих Чачанске окружне болнице I реда 1911–1918, 36, упис бр. 45. Било је преминулих српских војника и пре овог датума, али су они умрли природном смрћу (п.п. аутор).

7 Исто, 39, упис бр. 66. У списку налази се под ред. бр. 119 (п.п. аутор).

8 Исто, 39, упис бр. 65. У списку налази се под ред. бр. 239 (п.п. аутор).

9 Исто, 39, упис бр. 71. У списку налази се под ред. бр. 204 (п.п. аутор).

10 Исто, 41, упис бр. 81. У списку налази се под ред. бр. 202 (п.п. аутор).

11 Исто, 41, упис бр. 83. У списку налази се под ред. бр. 229 (п.п. аутор).

12 Видети: Лела Павловић, *Споменик рајницима 1912–1918: 100. година од почетка Великој раји, 80. година од подизања спомен-костурнице у Чачку*, каталог изложбе (Чачак: Међуопштински историјски архив, 2014), 24-35.

13 Као почетак Колубарске битке узима се 16. новембар, дан када су се српске групе повукле на десну обалу Колубаре, препуштајући непријатељу Ваљево, Лајковац и Обреновац. Покушај да се фронт учврсти на Колубари није уродио плодом, па је српска војска и наредних дана, и поред очајничког отпора, била принуђена да се повлачи и да непријатељу препушта територију. Генерал Мишић наредио је 29. новембра повлачење I армије ка Горњем Милановцу и заузела положај западно од града. Непријатељ је заузео Лазаревац, Мионицу, Косјерић и Ужичку Пожегу. У том тренутку фронт је био најближи Чачку, на свега тридесетак километара. Али, ближе од тога непријатељ није пришао, јер је 3. децембра уследио контранапад српске војске који је изненађеног и измореног непријатеља натерао на панично повлачење (Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, 2. издање (Београд: Службени гласник, 2015), 93, 94; Бранко Богдановић, Саша Ружесковић, прир., *Србија и Срби у Првом светском рату 1914 – 1916: фотомонографија* (Београд: Архив Србије, 2016), 14-19.

а за једног је узрок смрти нечитко написан.¹⁴ У децембру је број преминулих више него утростручен. Овога месеца у чачанској болници преминуло је 89 аустроугарских војника. Највише преминулих било је 2. децембра деветорица, а затим 14. њих осморица. За 13 војника није било могуће утврдити идентитет, док је у спомен-костурници на чачанском гробљу сахрањено њих 67. Четворица војника били су Срби, православне вероисповести. Од укупног броја преминулих у овом месецу 65 је умрло услед рањавања ватреним оружјем, по петорица од трбушног тифуса и од дизентерије, деветорица од упале плућа, двојица су умрла од последица рововског стопала, а за двојицу није написан узрок смрти. За једног војника пише само да је мртав довежен у болницу.¹⁵

Велики број војника аустроугарске војске преминуло је и у првом месецу 1915. године. Тог месеца, у чачанској болници, преминуло је 76 аустроугарских војника. Највише преминулих било је 26. јануара њих шесторица, па затим 12, 18, 24. и 31. јануара по пет војника. Њих 73 сахрањено је у спомен-костурници на чачанском гробљу.¹⁶ Један војник био је Србин из Клина у Далмацији.¹⁷ Од укупног броја умрлих у овом месецу, њих 17 је умрло искључиво од последица рањавања ватреним оружјем, Међутим, у фебруару долази до смањивања смртности међу аустроугарским војницима који су лечени у чачанској Резервној војној болници. Тог месеца преминула су 32 војника и сви су сахрањени у спомен-костурници на чачанском гробљу, осим једног војника чији идентитет није било могуће утврдити. Од њих 32, само су четворица преминули од последица рањавања, док су остали умирали од упале плућа, пегавог тифуса, стомачног тифуса, дизентерије и тд. Пошто није уписивана националност и верска припадност преминулих војника, не може се утврдити које су нације и вере били. Један војник био је са простора садашње Србије, тачније из Сурчина.¹⁸

Приметно је да је у прва два месеца 1915. године много већи број преминулих војника од заразних болести у односу на последице рањавања. То се свакако може објаснити и тиме што већих ратних дејстава у овом периоду на подручју Србије више није било, али и великом епидемијом пегавог тифуса која је харала Србијом током 1915. године. Тачан број оболелих и мртвих никада није утврђен. Према неким проценама оболело је око 400.000 људи, а умрло око 100.000 грађана, 30.000–35.000 војника и око 30.000 ратних заробљеника, док је према другим оболело око 1.000.000 становника, тј. око ¼ становништва Србије. Од тога је умрло између 100.000 и 150.000 људи. Такође

14 Протокол за упис умрлих Чачанске окружне болнице I реда 1911–1918, 45-46, 55, 58, 60, 66-70, 73-75. По двојица преминулих 27, 28. и 29. новембра (п.п. аутор).

15 Исто, 75-104, 107-108.

16 Исто, 109-111, 113-130.

17 Исто, 113, упис бр. 33. У списку налази се под ред. бр. 89 (п.п. аутор).

18 Исто, 131-146. Овај војник уписан је у протокол умрлих Резервне војне болнице у Чачку на страни 141, упис бр. 256. У списку на крају рада уписан је под бр. 82 (п.п. аутор).

од ове болести умрло је и 126 лекара од 360 колико их је Србија тада имала.¹⁹ Појави и ширењу разних заразних болести, погодовало је и опште здравствено стање становништва Србије, које је било исцрпљено и слабо храњено, па самим тим и изузетно подложно разбољевању. Министарство народног здравља је због здравствене ситуације у Србији 5. фебруара 1919. године, свим окрузима и срезовима издало наређење, да се извештаји о здравственом стању становништва, заразним болестима, а нарочито пегавом тифусу, достављају једном седмично.²⁰ Исто министарство ће у јуну упутити на исте адресе и *Упутство за оснивање и рад месних одбора за сузбијање заразних болести*. То упутство предвиђало је оснивање месних одбора, по свим општинама, за сузбијање заразних болести. Њихов задатак био је да одржавају комуникацију између лекара и становништва Општине, да пружају помоћ лекарима при спровођењу мера за сузбијање заразних болести, као и појашњавање мера, које су се спроводиле, грађанима и указивање на оправданост њиховог предузимања.²¹

Број преминулих војника наставио је да опада и у марту месецу 1915. године. Овог месеца преминуло је 25 војника и сву су сахрањени у спомен-костурници на чачанском гробљу. Тренд неуписивања националности и верске припадности преминулих војника наставио се и у овом месецу, тако да нема података колико је преминулих војника било српске националности, односно православне вероисповести. Познато је само да су петорица војника била са територије данашње Републике Хрватске. Само два војника умрла су искључиво од последица рањавања, док су остали умрли од неке заразне болести (стомачни тифус, пегави тифус, дизентерија).²² У априлу су преминула још осморица војника, а у мају двојица. Од осморице преминулих у априлу тројица су умрла од последица рањавања, док су остали умрли од неке заразне болести. Сви су сахрањени у спомен-костурници на чачанском гробљу.²³ Један преминули војник је био Србин православне вероисповести.²⁴ Оба војника преминула у мају сахрањена су у спомен-костурници. Они нису преминули од последица рањавања, већ од сепсе настале услед упале паротидних жлезда односно пегавог тифуса.²⁵

У јуну месецу преминуо је још један аустроугарски војник који је сахрањен у спомен-костурници на чачанском гробљу, а преминуо је од пегавог

19 Божица Младеновић, *Породица у Србији у Првом светском рату* (Београд: Историјски институт, 2006), 18.

20 МИАЧ, Општина атеничка 1919–1922, К-2, док. бр. 189/19.

21 Исто, док. бр. 1511/19.

22 Протокол за упис умрлих Чачанске окружне болнице I реда 1911 – 1918, 146-158.

23 Исто, 158-163.

24 Исто, 158, упис бр. 397. У списку налази се под ред. бр. 92 (п.п. аутор).

25 Исто, 158-165.

тифуса.²⁶ После овог преминулог војника настаје пауза све до септембра, када је преминуо још један аустроугарски војник. Он је преминуо од упале изазване инфекцијом и сахрањен је такође у спомен-костурници.²⁷

Последњи војник, који је преминуо у Резервној војној болници у Чачку, и уписан је у протокол умрлих, умро је 17. октобра 1915. године и био је припадник српске војске. Већ следећи уписани српски војник, који је преминуо два дана касније, умро је у Окружној болници у Чачку.²⁸ Аустроугарска окупациона војска ушла је у Чачак 1. новембра 1915. године. Окупационе власти организовале су функционисање здравственог система према своје нахођењу. Прво су организоване војне болнице за потребе војске и чиновничког апарата у Војном генералном гуверману Србија. То је учињено проглашавањем српских цивилних болница војним, што се десило и Окружној болници у Чачку. Ова болница служила је као главна болница за чачански округ. Одмах по доласку у Чачак, чачанска болница је подељена на „српску” и „швапску”. Предају чачанске болнице окупаторској војсци извршио је доктор Венцеслав Стејскал, према одредбама *Женевске конвенције* из 1908. године.²⁹ У „швапској” су радили аустроугарски лекари чији је управник био доктор Балдини, док је управник српског дела болнице био доктор Крста Драгомировић. Доктор Стејскал био је шеф „колеричног одељења” те болнице. Поред ове двојице лекара у „српској болници” радио је и доктор Јарослав Кужељ. Сви српски лекари у Гуверману радили су под контролом својих аустроугарских колега. Српске војнике и цивиле лечило је и шест француских часних сестара, које је ангажовало Српско посланство у Паризу. Аустроугари су их након окупације оставили да раде у „српској болници”, плаћајући их једну круну дневно, док су свом особљу плаћали пет круна. Оне ће Чачак и Србију напустити почетком фебруара 1916. године.³⁰

Након уписа од 19. октобра 1915. године, настаје пауза у завођењу у овај протокол, која траје све до 22. марта 1916. године. Након тога уписано је још 18 преминулих, али су сви преминули били цивили, Срби и воде се као преминули Окружне болнице у Чачку. Последњи уписани преминуо је 12. јуна

26 Исто, 168, упис бр. 476. У списку налази се под ред. бр. 216 (п.п. аутор).

27 Исто, 171, упис бр. 495. У списку налази се под ред. бр. 271 (п.п. аутор).

28 Исто, 172, уписи бр. 504. и 505.

29 М. М. Мојсиловић, Р. М. Маринковић, *нав. дело*, 92; Б. Трифуновић, *нав. дело*, 153-154. Стари доктор Стејскал био је мајор српске војске. Поносит и горд, не зазирући од опасности, он је за све време аустроугарске окупације носио униформу српског официра, пркосећи окупатору. Са болесном ногом долазио је свакога дана пешке на своје радно место, јер му патриотски понос није дозвољавао да седне у фијакер са аустроугарским официрима иако су га позивали. У редовима аустроугарске војске налазили су се мобилисани и припадници других југословенских народа. Међу њима је било и лекара који су штитили старог доктора и помагали болесном српском становништву (М. М. Мојсиловић, Р. М. Маринковић, *нав. дело*, 92).

30 Б. Трифуновић, *нав. дело*, 154

1916. године.³¹ Након овог уписа настаје пауза у вођењу протокола, која траје све до октобра 1918. године.

У зору, око 5 часова, 12/25. октобра 1918. године аустроугарска војска напушта Чачак. Пет сати касније у Чачак улази први српски војник, наредник Милан Гавровић.³² Приближавање ослободилачке српске војске Чачку, проузроковало је и већи прилив рањених војника у чачанску болницу. Први војник који је преминуо у чачанској болници био је аустроугарски војник који је умро 4. октобра, од последица рањавања пушчаним метком и бајонетом.³³ Чачанска болница се тада водила као Окружна болница, а према овом протоколу у Резервну војну болницу прећи ће 20. октобра.³⁴ Укупно ће за последња три месеца 1918. године у чачанској болници преминути седам аустроугарских војника, шесторица у октобру и један у новембру. Од њих шесторице који су преминули у октобру, четворица су преминула од последица рањавања, а двојица од упале плућа. По двојица су умрла 4, односно 5. октобра, а по један 15, односно 27. октобра. Петорица су сахрањена у спомен-костурници на чачанском гробљу, док се за једног не може утврдити где је сахрањен.³⁵ Један од њих био је Србин православац, из Зенице.³⁶ Последњи аустроугарски војник који је преминуо у чачанској болници умро је 17. новембра од упале плућа и био је српске народности из Удбина у Хрватској. Овај војник није сахрањен у спомен-костурници на чачанском гробљу.³⁷

Сви аустроугарски војници који су преминули у чачанској болници сахрањивани су на аустроугарском војном гробљу, које се налазило преко пута болнице, на месту где се данас налази касарна. Било је то доста велико и лепо уређено гробље, имало је централни споменик изграђен од белог мермера, са натписом на немачком: „Умро је сваки за своју отаџбину” (Es starb ein jeder für sein Vaterland). Српски војници су сахрањивани у посебном делу Градског гробља, које се звало још и *Мало или Болничко гробље*. Међутим, постоје сведочанства да су неки српски војници и официри сахрањивани и на аустроугарском војном гробљу. Иницијатива за измештање овог гробља започета је 1932. године, како због његове запуштености, тако и због захтева 19. артиљеријског пука да се гробље измести због градње касарне. Од тада креће убрзано пописивање свих сахрањених без обзира на националност или

31 Протокол за упис умрлих Чачанске окружне болнице I реда 1911–1918, 173–175.

32 Горан Давидовић, Лела Павловић, *Историја Чачка: хронологија од праисторије до 2000. године* (Чачак: Међуопштински историјски архив, 2009), 261.

33 Протокол за упис умрлих Чачанске окружне болнице I реда 1911 – 1918, 79, упис бр. 1. Овај војник уписан је у списак под редним бројем 250 (п.п. аутор).

34 Исто, 79, упис бр. 8.

35 Исто, 79, 192.

36 Исто, 192, упис бр. 105. Уписан је у списак под редним бројем 27 (п.п. аутор).

37 Исто, 195, упис бр. 135. Овај војник уписан је у списак под редним бројем 248 (п.п. аутор).

верску припадност. Марта 1932. године на редовној скупштини пододбора Удружења резервних официра и ратника и Помоћне женске секције ФИДАК-а решено је да се подигне општи споменик на костурници изгнулим и погинулим ратницима 1912-1918. године, без обзира на верску и националну припадност. Споменик је пројектовао инжењер Исидор Јањић, а израдио га је чачански каменорезац Франческо Бербела. Споменик је коначно освештан 23. септембра 1934. године. Пројектован је у виду пирамиде, која почива на костурници. Значај споменика је у амблемима, православном и католичком крсту, исламском полумесецу и јеврејској Давидовој звезди. У овој костурници налазе се посмртни остаци око 1000 ратника, именом и презименом пописано је 920 војника. Највише је било Срба из свих пукова српске војске, а затим војника Централних сила. Укупно је сахрањено 262 припадника аустроугарске војске и то: 65 из Чешке, 61 из Мађарске, 33 из Аустрије, 14 из Словеније, 20 из Хрватске, 19 из Босне и Херцеговине, девет са територије Војводине, 26 из Немачке, Бугарске, Италије, Галиције и Буковине, док за 15 нема трага о пореклу. То су били аустроугарски војници из преко 50 регименти. Највише их је из 91. регименте у којој је било највише Чеха и 28. регименте у којој је поред Чеха и Аустријанаца било много људи из бивших југословенских република које су се налазиле у оквиру Аустроугарске монархије.³⁸

Укупно је су у чачанској болници преминула 273 аустроугарска војника, од којих је 238 сахрањено у поменутој спомен-костурници на чачанском гробљу. Од 35 војника који нису сахрањени у спомен-костурници за њих 20 није било могуће утврдити идентитет, па је врло вероватно да се и они налазе покопани на овом месту. Тиме број аустроугарских војника који су преминули у чачанској болници, а сахрањени су у спомен-костурници, износи 258. За преосталих 15 не може се утврдити где почивају. Само шест аустроугарских војника који се налазе на чачанском гробљу није преминуло у чачанској болници.

Ти војници, који су преминули у болници у Чачку, били су у саставу 48 различитих регименти аустроугарске војске.³⁹ Као што се види из претходне фусноте, највећи број преминулих војника био је из 91. регименте, па затим 1, 22. и 72. регименте.

38 Лела Павловић, *нав. дело*, 14-15; Теодосије Вукосављевић, „Споменик ратницима Првог светског рата на гробљу у Чачку”, *Зборник радова Народної музеја у Чачку VI* (1975), 233.

39 Вероватно је овај број регименти већи, јер за неке преминуле војнике немамо податке којој су регименти припадали. На основу *Пројкола умрлих Чачанске болнице*, преминули аустроугарски војници налазили су се у саставу следећих регименти: 1. р. (5), 2. р. (1), 3. р. (1), 4. р. (2), 6. р. (3), 7. р. (1), 8. р. (3), 11. р. (1), 12. р. (1), 13. р. (1), 16. р. (1), 17. р. (1), 19. р. (2), 20. р. (1), 22. р. (4), 23. р. (2), 25. р. (1), 27. р. (3), 28. р. (2), 31. р. (1), 35. р. (1), 37. р. (3), 38. р. (1), 42. р. (1), 43. р. (1), 48. р. (2), 52. р. (1), 58. р. (1), 59. (1), 60. р. (1), 61. р. (1), 63. р. (1), 64. р. (1), 69. р. (1), 72. р. (4), 73. р. (1), 76. р. (2), 77. р. (1), 79. р. (1), 80. р. (3), 81. р. (2), 85. р. (2), 86. р. (2), 89. р. (1), 91. р. (12), 93. р. (1), 96. р. (1) и 100. р. (1). Бројеви у загради представљају број војника из сваке регименте који су преминули у Чачанској болници (п.п. аутор).

Гледајући поменути *Пројокол*, може се закључити да су се српски лекари, али и српски војници, добро упознали са медицинском етиком, *Женевском конвенцијом* и хришћанским човекољубљем, и са фронтова довозили и пружали помоћ не само својим рањеницима већ и рањеним и болесним непријатељским војницима. Ти, непријатељски војници, нису се само лечили и умирали поред српских војника, већ су поред њих и сахрањени, у заједничкој гробници, уз све војне почасте, онако како част и достојанство налажу. У заједничкој гробници, на Градском гробљу у Чачку, леже један поред другог браниоци и агресори, хришћани католици и православци, муслимани и Јевреји. Без икакве разлике, јер за, по моралу и части, велике народе, какав је српски, та разлика никада не постоји. За такве народе они су исти, војници који су у једном тренутку ратовали и пали за своју државу. Без обзира да ли су се бранили или су нападали.

Резиме

Као и за време балканских ратова, тако и за време Првог светског рата, чачанска болница мењала је своју намену и из цивилне прелазила у војну болницу, све у циљу збрињавања великог броја рањеника који су долазили са фронтова. Убрзо по отпочињању ратних операција војски Централних сила против Србије, Окружна болница у Чачку постаје Резервна војна болница и почиње примати рањене војнике са Церског фронта. Прилив тих војника бивао је све већи како се линија фронта приближавала Чачку, а највећи у новембру и децембру 1914. године у време и после Колубарске битке. Нажалост, протокол пријема болесника и рањеника чачанске болнице није сачуван па се тако ни број рањеника који је кроз њу прошао никада неће сазнати. Остао је „само“ протокол умрлих пацијената чачанске болнице. Према њему, у чачанској болници преминула су 273 аустроугарска војника из готово свих делова великог Царства и из, претпостављамо, више од 50 јединица аустроугарске војске. Највише је било Чеха и Мађара, али је било и војника који су долазили са простора бивших република СФРЈ, које су се у то време налазиле у саставу Аустроугарске монархије. Највећи број преминулих војника био је из 91. регименте аустроугарске војске, њих 12, па затим 1. регименте из које је преминуло пет војника, односно 22. и 27. регименте из којих је било по четворица. Од укупно 273 преминула војника, 258 је сахрањено у спомен костурници на гробљу у Чачку, у којој поред њих почивају и њихови некадашњи противници, припадници српске војске.

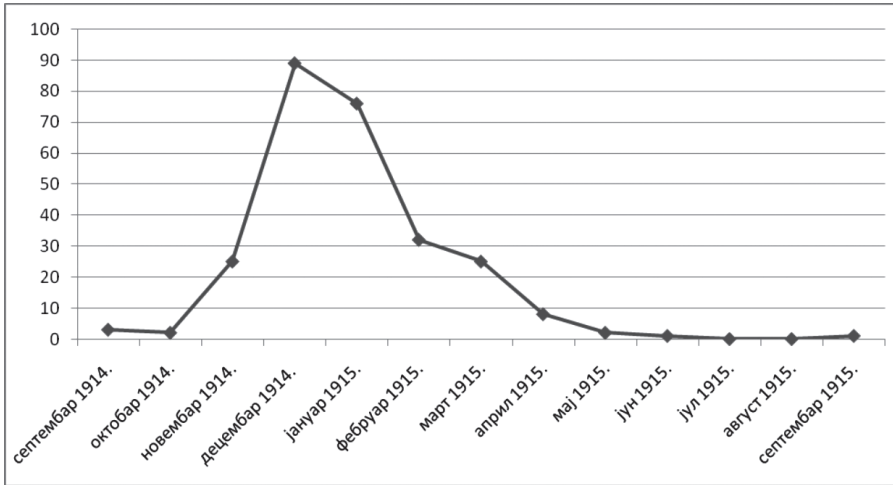
MIROSLAV PURIĆ

**AUSTRO-HUNGARIAN SOLDIERS DIED IN THE HOSPITAL OF ČAČAK
FROM 1914 TO 1918**

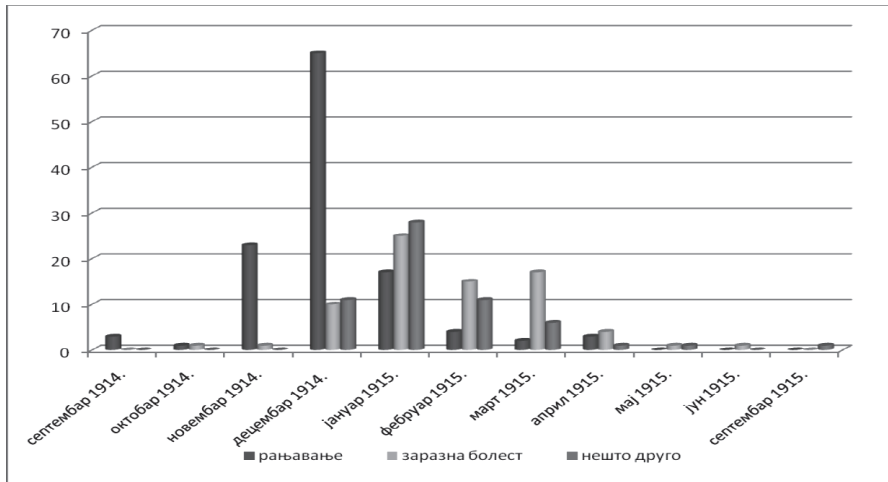
Summary

During the Balkan Wars, as well as in the First World War, the Hospital of Čačak changed its purpose from civic into the military hospital, with the aim of treating the wounded that were coming from the fronts. Soon after the beginning of the operations of the Central Powers Armies against Serbia, the District Hospital in Čačak became the Military Hospital Reserve and started to accept the wounded soldiers from the Cer Front. The influx of the soldiers was more massive as the line of the front was approaching Čačak, and the hugest influx was in November and December of the year 1914, during and after the Battle of Kolubara. Unfortunately, the protocol of the admission of the patients and the wounded into the Hospital of Čačak wasn't saved, so that the number of the wounded that had been treated there would never be known. "Only" the protocol of the dead patients remained in the Hospital of Čačak. According to it, 273 Austro-Hungarian soldiers from almost all parts of the Great Empire and maybe more than 50 units of Austro-Hungarian Army died in the Hospital of Čačak. Most of them were the Czechs and Hungarians, as well as the soldiers coming from the regions of ex republics of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, which had been within the Austro-Hungarian Monarchy. The highest death toll was from the 91st regiment of the Austro-Hungarian Army (12), then five soldiers died from the 1st regiment and four of them from the 22nd and 27th regiment. Out of the whole number of 273 dead soldiers, 258 were buried in the Memorial Ossuary at City Cemetery in Čačak, where beside them, their former enemies, members of the Serbian Army, have an eternal rest.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1: Графикон броја преминулих аустроугарских војника у чачанској болници 1914-1915. године, по месецима.

Прилог 2: Графички приказ узрока смрти аустроугарских војника у чачанској болници 1914-1915. година

Прилог 3: Списак преминулих аустроугарских војника у чачанској болници 1914-1918. године

Ред. бр.	Име и презиме	Чин у војсци	Националност и вероисповест	Место где је умро	Дан, месец, година и време смрти	Дан, месец и година сахране	У ком гробљу је сахрањен	Место рођења умрлога	Колико је година живео	Узрок смрти	Напомена
1	Абрудан Јозеф	редов пешадијац 63. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	7.12.1914. у 7 сати ујутру	8.12.1914.	Чачанском	Н. Стопца, Аустроугарска		V.S. (прострелна рана)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
2	Аданберл Јохан	кадет пешадијац 8. регимента 3. батаљон 11. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	11.01.1915.	12.01.1915.	Чачанском	Брно, Моравска, Аустроугарска		Typhus exanthematicus (пегави тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
3	Ајла Павел	редов пешадијац 76. регимента		Резервна војна болница у Чачку	25.01.1915. дању, ујутру	26.01.1915.	Чачанском	Дачи, срез Нитра, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Femoris sin. Gangrena et. Dysentegia (прострелна рана на левој ноzi, гангрена и дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
4	Аленса Франс	редов пешадијац 42. регименте	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	28.11.1914. у 10 сати ноћу	30.11.1914.	Чачанском	Бенцаре, Доња Аустрија, Аустроугарска		V.S. Thoracis (прострелна рана на грудима)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
5	Аменки Грабијер	редов пешадијац 80. регимента 12. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	6.12.1914.	7.12.1914.	Чачанском	Бокатин, Галиција, Аустроугарска		V.S. red. d. ets. (прострелна рана на десној ноzi)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

6	Амраин Јохан	редов пешадијац 3. баталјон ландштурм	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	22.01.1915. ујутру	23.01.1915.	Чачанском	Шлеферер, Тирол, Аустроугарска	V.S. Stritis dex. Fractura et. Rheumonia (прострелна рана на десној ноzi и прелома плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
7	Ауер Енгелберт	Редов пешадијац 81. регимента ландштурм		Резервна војна болница у Чачку	29.01.1915. дању, пре подне	30.01.1915.	Чачанском	Пенчан-Картен, Корушка, Аустроугарска	Turhus abdominalu (трбушни тифус)	На служби при I резервној војној болници. Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
8	Бајер Јохан	редов пешадијац 19. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	15.12.1914. у 11 сати пре подне	16.12.1914.	Чачанском		V.S. Femoris dex. (прострелна рана десне бутне кости)	
9	Балаћ Ђука		Србин, православац	Резервна војна болница у Чачку	20.12.1914. у 4 сата ујутру	20.12.1914.	Чачанском	Плешевица, Рогатица, Босна, Аустроугарска	Rheumatismus chronic (хронични реуматизам)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
10	Баршић Саво	редов пешадијац 23. регимента 1. баталјон 3. компанија		Резервна војна болница у Чачку	26.01.1915. дању, ујутру	27.01.1915.	Чачанском	Далмација, Аустроугарска	Fractura complicata femoris dex. (компликације услед прелома десне бутне кости)	
11	Бедмар Франц	Редов пешадијац 77. регимента 2. компанија 1. баталјон		Резервна војна болница у Чачку	1.02.1915. дању, после подне	2.02.1915.	Чачанском	Ђерма, Аустроугарска	Dysenteria (дисентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

12	Бенко Лајош			Резервна војна болница у Чачку	2.03.1915. око поноћи	4.03.1915.	Чачанском	Цеваг, Коморан, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Et. Fractura [даље нечитко]. Typhus exanthematicus (прострелна рана и прелом. Пегави тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
13	Бентмен Хуле	редов пешадијац 6. регимента 4. батаљон 1. компанија		Резервна војна болница у Чачку	26.01.1915. дану, ујутру	27.01.1915.	Чачанском	Хегеланд-Тепел, Чешка, Аустроугарска		Bronchitis chronice (хронични бронхитис)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
14	Бершон Андраш	редов пешадијац 48. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	1.12.1914. у 5 сата ујутру	3.12.1914.	Чачанском	Роднашке, Аустроугарска		V.S. Abdominalis (прострелна рана на стомаку)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
15	Бибел Вашлав	Редов пешадијац 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	31.03.1915. у подне	1.04.1915.	Чачанском	Нијенцие, Чешка, Аустроугарска	28	Typhus exanthematicus. Etystrapelas (пегави тифус. Црвени ветар)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
16	Богдан Јохан	редов пешадијац 64. регимента 3. батаљон	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	15.12.1914. у 10 сати ноћу	17.12.1914.	Чачанском	Богофин, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Femoris s. (прострелне ране на левој бутној кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
17	Богнар Ференц	редов пешадијац 6. регимента, 11. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	4.12.1914. у 9 сати ноћу	6.12.1914.	Чачанском	Колто, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Femoris dex. (прострелна рана и прелом десне бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

18	Болнар Јањош	редов	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	4.12.1914.	6.12.1914.	Чачанском	Хедешвар, Аустроугарска		V.S. Thoracis et. carpitis (прострелне ране на грудима и глави)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
19	Болду Петар	редов пешадица 61. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	3.12.1914. у 9 сати ноћу	4.12.1914.	Чачанском	Темишвар, Румунија, Аустроугарска		V.S. Abdominalis (прострелна рана на стомаку)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
20	Боснер Мартин	Редов		Резервна војна болница у Чачку	21.03.1915. ујутру	22.03.1915.	Чачанском	Десиниц, Хрватска, Аустроугарска	37	Sepsis (sepsa)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
21	Брадак Иван	Редов пешадица 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	7.03.1915. увече	9.03.1915.	Чачанском	Бандушки трпоље, Галиција, аустроугарска		Bronchitis. Typhus exanthematicus (бронхитис. Пегава тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
22	Бранд Албин	Капетан пешадица II батаљон ландшт. IV компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	10.12.1914. у 7 сати увече	11.12.1914.	Чачанском	Љубљана, Штејерска, Словенија, Аустроугарска		V.S. Femoris sin. (прострелна рана леве бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
23	Брандштер Отмаус	редов пешадица 80. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	10.12.1914. у 4 сата ујутру	11.12.1914.	Чачанском				
24	Брањ Јанош	Редов		Резервна војна болница у Чачку	20.02.1915. ноћу, пре поноћи	21.02.1915.	Чачанском	Алшбреско, Мађарска, Аустроугарска		Typhus abdominalu (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

25	Бристијан Георг	редов пешадијнац 22. регименте	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	27.11.1914. у 10 сати ноћу	29.11.1914.	Чачанском	Бунгил, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Abdominalis (прострелна рана на стомаку)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
26	Брихто Франц	редов пешадијнац 8. регимента ландвер		Резервна војна болница у Чачку	23.01.1915. ноћу, пре поноћи	25.01.1915.	Чачанском	Мјестечко, Чешка, Аустроугарска		Tuberculosis (туберкулоза)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
27	Брњаковић Петар	1. босанско- херцеговачка интендантска регимента	Србин, православац	Резервна војна болница у Чачку	15.10.1918. 2 сата после подне	16.10.1918.	Чачанско војно гробље	Зеница, Босна, Аустроугарска	31	Pneumonia својрса (крупозна упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
28	Бруха Леополд	Редов пешадијнац 91. регимента 9. компанија		Резервна војна болница у Чачку	10.03.1915. ујутру	11.03.1915.	Чачанском	Имловиц, Чешка, Аустроугарска		Febris recurrens (повратна грозница)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
29	Бруха Ло ренц	редов пешадијнац 16. чета 4. батаљон 50. пук	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	09.01.1915. у 8 сати пре подне	10.01.1915.	Чачанском	Лонђонет, Мађарска, Аустроугарска		V.S. [нечитко] et. Dysenteria (прострелна рана и дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
30	Була Јозеф	редов пешадијнац	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	11.12.1914. у 4 сата ујутру	12.12.1914.	Чачанском	Билдок, Мађарска, Аустроугарска		Pneumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
31	Бујановић Стеван	редов пешадијнац 22. регимента 3. батаљон 9. компанија	Србин, православац	Резервна војна болница у Чачку	16.09.1914. ноћу, пре поноћи	17.09.1914.	Чачанском	Шибеник, Далмација, Аустроугарска	30	V.S. Geni s. Et. [нечитко] (прострелна рана на левом колену)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

32	Буник Симон	Редов пешадица 12. регимента		Резервна војна болница у Чачку	25.03.1915. пре подне	25.03.1915.	Чачанском	Трнава, Мађарска, Аустроугарска	35	Typhus abdominalis (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
33	Валашек Андрaши	Фелдфебел Репт-улер официр I класе	Римокатолик	Чачанска окружна болница	5.10.1918.	7.10.1918.	Аустро- угарско војничко гробље	Лугош, Мађарска, Аустроугарска	29	Pneumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
34	Валетовић Франц	редов пешадица 72. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	23.01.1915. у 3 сата после поноћи	24.01.1915.	Чачанском	Унгерајтер, Аустроугарска		V.S. Strug. d. [дале нечитко] (прострелна рана на десној ноzi)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
35	Ванцлав Сасман	редов пешадица	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	12.01.1915. у 9 сати увече	13.01.1915.	Чачанском	Буђевице, Чешка, Аустроугарска		Dysenteria (дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
36	Варга Јанoш	Редов пешадица		Резервна војна болница у Чачку	28.02.1915. пре поноћи	1.03.1915.	Чачанском	Пећораве, Бачка, Аустроугарска		Dysenteria eustrepas (дизентерија, Црвени ветар)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
37	Варга Михаел	Каплар жандар 1. Хонвед регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	27.10.1918. после подне	29.10.1918.	Аустро- угарско војничко гробље	Уј Варшанд, Арад, Мађарска, Аустроугарска	42	V.S. (прострелна рана)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
38	Васлић Штепанко	редов пешадица 80. регимента 13. компанија		Резервна војна болница у Чачку	3.12.1914. у 10 сати ноћу	4.12.1914.	Чачанском	Хазији - ројева, Аустроугарска		V.S. red. d. ets. (прострелна рана на десној ноzi)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

39	Вениг Антон	Редов пешадицац 7. регимента		Резервна војна болница у Чачку	10.05.1915. Ујутру	11.05.1915.	Чачанском	Ликица, Горња Аустрија, Аустроугарска	21	Typhus exanthematicus (петава тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
40	Вешци Раусек	редов пешадицац 91. регимента 6. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	1.01.1915. у 4 сата Ујутру	2.01.1915.	Чачанском	Будровица, Чешка, Аустроугарска		Pneumonia influenza (упала плућа изазвана вирусом грипа)	
41	Внебан Јакоб	Редов пешадицац 31. регимента 10. пољска компанија		Резервна војна болница у Чачку	2.02.1915. 12 сати ноћу	3.02.1915.	Чачанском	Вад-Сабонг, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Femoris sin. Gangrena et. Amputatio. Dysentegia (прострелна рана бутне кости. Гангрена и ампутација. Дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
42	Вогава Игњач	Редов пешадицац 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	25.02.1915. ноћу, пре поноћи	27.02.1915.	Чачанском	Леленица, Чешка, Аустроугарска		Typhus abdominalu (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
43	Врдољак Тома	редов пешадицац 4. регимента 11. батаљон 111. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	13.01.1915. у 7 сати пре подне	14.01.1915.	Чачанском	Срђевић, Босна, Аустроугарска		Amputatio femoris dex. (ампутирана десна нога у пределу бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
44	Гаврак Михаел	редов пешадицац 81. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	17.12.1914. у 1 сат после поноћи	18.12.1914.	Чачанском	Сасов, Галиција, Аустроугарска		V.S. Thoracis (прострелна рана на грудима)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
45	Гробарца Франц		Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	5.12.1914. у 12 сати ноћу	7.12.1914.	Чачанском	Росенвојц, Аустроугарска		V.S. Thoracis (прострелна рана на грудима)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

46	Гром Иван	Редов пешадица 27. регимента 4. батаљон		Резервна војна болница у Чачку	21.03.1915. пре подне	22.03.1915.	Чачанском	Дубровник, Далмација, Аустроугарска	28	Typhus exanthematicus (пегави тифус)	Био на служби у 1. резервној војној болници у Чачку. Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
47	Грубер Јохан	редов пешадица 1. регимента		Резервна војна болница у Чачку	26.01.1915. дању, пре подне	27.01.1915.	Чачанском	Обендорф, Кицфихер, Тиrol, Аустроугарска		V.S. ped. s. Congelatio rheumatica articulare (прострелна рана на левој ноzi, промрзлине, рема у зглобовима).	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
48	Ѓуњала Марко	редов пешадица 37. регимента 4. бригада	Римокаголик	Резервна војна болница у Чачку	8.01.1915. у 4 сата ујутру	09.01.1915.	Чачанском	Синь, Далмација, Аустроугарска		Febris recidivans (повратна грозница)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
49	Дворжак Рудолф	Редов пешадица		Резервна војна болница у Чачку	3.02.1915. дању, после подне	4.02.1915.	Чачанском	Очавицабаина, Аустроугарска		Febris exanthematicus (грозница иазвана пегавим тифуsom)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
50	Дворчек Никола	редов пешадица 4. регимента брдска артиљерија	Римокаголик	Резервна војна болница у Чачку	22.01.1915. у 3 сата после подне	23.01.1915.	Чачанском	Чолупија, Сомбор, Аустроугарска		V.S. ped. d. et. Dysenteria (прострелна рана на десној ноzi и дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
51	Дикас Отокар	Редов пешадица		Резервна војна болница у Чачку	31.01.1915. дању, ујутру	1.02.1915.	Чачанском	Виндла, Чешка, Аустроугарска		Dysenteria (дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

52	Дмитријаџ Јозеф	редов пешадица 3. регимента 4. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	14.12.1914. у 6 сати ујутру	15.12.1914.	Чачанском	Блиухота, Чешка, Аустроугарска	Vulnera scloretaria scuris dex. Et. Amputatio (ампутирана десна нога услед рањавања ватреним оружјем)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
53	Дирнберг Антон	редов пешадица 16. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	6.12.1914. у 12 сати ноћу	7.12.1914.	Чачанском	Решекуп, Штајерска, Аустроугарска	V.S. Abdominalis (прострелна рана на стомаку)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
54	Дмитрих Јозеф	редов пешадица 13. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	14.12.1914. и 11 сати пре подне	15.12.1914.	Чачанском	Анина, Банат, Румунија, Аустроугарска	Vulnera scloretaria capitis et. Femoris dex. (прострелна рана на глави и прелом десне бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
55	Доуман Јозеф	редов пешадица 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	26.01.1915. ноћу, после поноћи	27.01.1915.	Чачанском	Корлан, Чешка, Аустроугарска	Vagites enteritis (вариола и ентеритис)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
56	Дудек Јозеф	4. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	09.01.1915.	10.01.1915.	Чачанском	Хелаховица, Вöhmel, Аустроугарска	Typhus abdominalu (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
57	Дулка Јозеф	редов пешадица 86. регимента 9. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	13.01.1915. у 6 сати пре подне	14.01.1915.	Чачанском	Суботица, Бачка, Аустроугарска	Fractura femoris s. (прелом леве бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

58	Бисзар Михаил	редов пешадија 72. регимента		Резервна војна болница у Чачку	26.01.1915. ноћу, после поноћи	27.01.1915.	Чачанском	Ференек, Шопрок, Аустроугарска		V.S. Toracis typhus exanthematicus (прострелна рана на грудном кошу и пегави тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
59	Емоаршел Торкаш		Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	9.12.1914. у 8 сати увече	10.12.1914.	Чачанском	Кошонер, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Brachii (прострелна рана у корену руке)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
60	Есл Јохан	Редов пешадија 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	24.03.1915. ујутру	25.03.1915.	Чачанском	Офолдехajt, Немачка	31	Typhus exanthematicus (пегави тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
61	Жабенш		Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	9.12.1914. у 9 сати ујутру	10.12.1914.	Чачанском			Rheumonia (упала плућа)	
62	Женишек Јозеф	редов пешадија 35. регимента 9. компанија 8. бригада	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	14.01.1915. у 6 сати пре подне	15.01.1915.	Чачанском	Боница, Праг, Чешка, Аустроугарска		Rheumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
63	Занбен Антонијо	редов пешадија 1. регимента 3. батаљон 9. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	17.12.1914. у 8 сати увече	18.12.1914.	Чачанском	Премијер, Тиrol, Аустроугарска		Typhus abdominaly (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
64	Зега Франц	Редов болничар		Резервна војна болница у Чачку	15.02.1915. ноћу, после поноћи	16.02.1915.	Чачанском	Утовље, Сежан, Аустроугарска		Typhus exanthematicus. Nephritis acuta (пегави тифус. Акутна упала бубрега)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

65	Зика Франц	Редов пешадица 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	15.04.1915. ујутру	16.04.1915.	Чачанском	Заир, Чешка, Аустроугарска	Eschar fessier. Diphtheria (рана на дебелом месу, Дифтерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
66	Илош Јанош	редов пешадица 29. батаљон 5. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	14.12.1914 у [нешитко] пре подне	15.12.1914.	Чачанском	Кецкемијет, Мађарска, Аустроугарска	V.S. Femoris dex. (прострелна рана десне бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
67	Ира Јосиф	Редов пешадица 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	23.03.1915. ујутру	24.03.1915.	Чачанском	Темелинци, Чешка, Аустроугарска	Erysipelas post V.S. (првени ветар као последича рањавања ватреним оружјем)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
68	Јагер Карл	редов пешадица I пољске компаније	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	22.11.1914. у 12 сати ноћу	24.11.1914.	Чачанском	Зелениц, Марбург, Штајерска, Аустроугарска	Vulnus scloretata capitis (прострелна рана на глави)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
69	Јагош Јохан	поднаредник XI компаније III батаљона XVII регименте	Мађар, римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	12.11.1914. ноћу, после поноћи	13.11.1914.	Чачанском	Копушвар, Мађарска, Аустроугарска	V.S. Femoris dextr. Fractura (прострелна рана, прелом десне бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
70	Јан Жигмунд	редов пешадица 91. регимента 5. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	30.12.1914. у 5 сата ујутру	31.12.1914.	Чачанском	Буђевац, Чешка, Аустроугарска	Dysenteria (дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

71	Јанаш Шћепан	редов пешадијац	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	23.01.1915. у 6 сати ујутру	24.01.1915.	Чачанском	Опава, Чешка, Аустроугарска	V.S. Femoris s. Et. Per glidei dex (прострелна рана леве бутне кости и ?)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
72	Једини Јохан	редов пешадијац V чета 72. регимента II позив	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	10.12.1914. у 10 сати ноћу	11.12.1914.	Чачанском	Вербови, Аустроугарска	Typhus abdominalu (трбушни тифус)	
73	Јекто Јозеф	редов пешадијац ландштурм	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	11.01.1915. у 5 сати ујутру	12.01.1915.	Чачанском	Оврсте, Немачка	Bronchitis (бронхитис)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
74	Јонк Јанош	Редов пешадијац		Резервна војна болница у Чачку	16.02.1915. дању, пре подне	17.02.1915.	Чачанском	Оридије, Мађарска, Аустроугарска	Pneumonia (ушла плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
75	Јуричић Славко	наредник пешадијац 79. регимента II батаљон 6. компанија	Србин, православлац	Резервна војна болница у Чачку	2.12.1914. у 11 сати ноћу	4.12.1914.	Чачанском	Гробник, Шушак, Хрватска, Аустроугарска	V.S. Antibrashi s. et. Amputatio (прострелна рана на подлактици, ампутирана)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
76	Калаук Франц	Редов инфантрис 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	29.03.1915. ујутру	30.03.1915.	Чачанском	Тсебин, Чешка, Аустроугарска	Typhus abdominalu (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
77	Калафа Франц	редов пешадијац 11. регимента, 6. компанија		Резервна војна болница у Чачку	24.01.1915. ујутру	25.01.1915.	Чачанском	Праховице, Чешка, Аустроугарска	Dysentegia (дијазентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

78	Кармер Антон	редов пешадицац 8. рејимента	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	3.01.1915. у 6 сати ујутру	4.01.1915.	Чачанском	Тудерј, Штајерска, Аустроугарска	Congelatio pedis (нечисто) рововско стопало	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
79	Карл Јохан	редов пешадицац	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	10.12.1914. у 10 сати ноћу	11.12.1914.	Чачанском	Капера Штајерска, Аустроугарска	V.S. Femoris dex. (прострелна рана десне бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
80	Карлуг Антон	редов	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	27.12.1914. у 3 сата после поноћи	28.12.1914.	Чачанском	Думаја, Галиција, Аустроугарска	V.S. Cruris dex. Fractura cruris complicata (компликације настале услед прострелне ране на ноzi и прелома ноге)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
81	Каспер Антон		Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	20.12.1914. у 8 сата увече	21.12.1914.	Чачанском	Орсл, Аустроугарска	V.S. Femoris s. Et. Amputatio (прострелна рана леве бутне кости и ампутација ноге)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
82	Кендрић Ђуро	редов пешадицац 7. колоне		Резервна војна болница у Чачку	19.02.1915. ноћу, после поноћи	20.02.1915.	Чачанском	Сурчин, Срем, Аустроугарска	Pneumonia stomrosa (крупозна упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
83	Кењало Ђорђе	пешадицац 12. компанија 3. батаљон 2. рејимента		Резервна војна болница у Чачку	13.12.1914. у 2 сата после подне	14.12.1914.	Чачанском	Билећа, Херцеговина, Аустроугарска	Pneumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

84	Кербер Јозеф	редов пешадија 93. регимента 2. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	09.01.1915. у 6 сати ујутру	10.01.1915.	Чачанском	Унтерхајден, Чешка, Аустроугарска		V.S. red. d. (прострелна рана на десној ноzi)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
85	Килот Селер Адолф	пуksфирер пешадија 19. регимента		Резервна војна болница у Чачку	24.01.1915. дању пре подне	25.01.1915.	Чачанском	Гигендорф, Чешка, Аустроугарска		Rheumatis arthritis (реуматски артритис)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
86	Кирхер Јозеф	редов пешадија 1. регимента ландштурм	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	4.01.1915. у 2 сата после подне	5.01.1915.	Чачанском	Санктоухон, Пруен, Тирол, Аустроугарска		Febris recurrens (повратна грозница)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
87	Клиш Иштван	Редов пешадија 76. регимента 10. компанија		Резервна војна болница у Чачку	23.04.1915. ујутру	24.04.1915.	Чачанском	Рајнбехиш, Атраш, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Glutei dex. Et. Sin. (прострелна рана на десној и левој страни дебелог меса)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
88	Кламер Лудвиг		Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	26.11.1914. у 6 сати увече	28.11.1914.	Чачанском	Ниједер, Комендор, Аустроугарска		Vulnus scloretata carpitis (прострелна рана на глави)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
89	Кнежевић Дмитар	редов пешадија 37. регимента 2. батаљон 8. компанија	Србин, православац	Резервна војна болница у Чачку	7.01.1915. у 7 сати ујутру	8.01.19015.	Чачанском	Клин, Далмација, Аустроугарска		Fractura radii dextri (?)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
90	Ковач Јохан	редов пешадија 72. регимента II компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	27.11.1914. у 12 сати ноћу	28.11.1914.	Чачанском	Цурлок, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Thoracis (прострелна рана на грудима)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

91	Ковач Ференц	Војник I чете II батаљона I регименте ландверера	Мађар, римокатолик	Чачанска окружна болница	16.09.1914. ноћу, после поноћи	17.09.1914.	Чачанском	Ђембра, округ Пештански, Аустроугарска	35	Пушчана повреда, парализа	Опoјан као римокатолик, № 2643. Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
92	Колаја Остоја	Капурас пешадица, чиновник, 27. регимента	Србин, православац	Резервна војна болница у Чачку	1.04.1915. после подне	2.03.1915.	Чачанском	Рујевац	30	Typhus exanthematicus (тегави тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
93	Колазуе Иван	редов пешадица 23. регимента 4. чета 1. батаљон	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	6.01.1915. у 2 сата после поноћи	7.01.1915.	Чачанском	Лозовац, Шибеник, Далмација, Аустроугарска		V.S. Stur. dex. et. aneurisma art. [даље нечитко] (прострелна рана на десној ноzi и проширење артерије)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
94	Коњечина Јозеф	каплар пешадица 100. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	18.01.1915. у 6 сати ујутру	19.01.1915.	Чачанском	Мистек, Моравска, Аустроугарска		Typhus abdominalu (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
95	Корвмер Франс	43. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	6.12.1914. у 7 сати увече	7.12.1914.	Чачанском	Беч, Аустроугарска		Рheumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
96	Кочевар Павел	редов болничар завојнице 15. бригаде	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	12.01.1915. у 8 сати увече	14.01.1915.	Чачанском	Трст, Аустроугарска		Febris recurrens (повратна грозница)	
97	Кошар Игњад	Редов пешадица 73. регимента		Резервна војна болница у Чачку	19.02.1915. дању, после подне	20.02.1915.	Чачанском	Гилау, Чешка, Аустроугарска		Рheumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници ѓреминули у чачанској болници 1914–1918. године

98	Кошнер Јозеф	редов пешадица 89. регимента 1. батаљон 4. компанија	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	27.12.1914. у 11 сати ноћу	29.12.1914.	Чачанском	Чешка, Аустроугарска		V.S. Femoris s. (прострелна рана леве бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
99	Кржек Франц	цукфирер пешадица 1. регимента 5. компанија ландштурм		Резервна војна болница у Чачку	4.02.1915. дању, ујутру	5.02.1915.	Чачанском	Глодносмихов, Чешка, Аустроугарска		V.S. Abdomenalis et. Brachi sin. (прострелна рана на стомаку и надлактици)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
100	Крсмановић Крсман		Србин, православац	Резервна војна болница у Чачку	22.09.1914. дању, ујутру	23.09.1914.	Чачанском	Рудољо, Босна, Аустроугарска	30	V.S. Antibraschi dex. (прострелна рана десне подлактице)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
101	Круљ Јово	редов пешадица 6. регимента, 11. компанија		Резервна војна болница у Чачку	22.01.1915. ујутру	23.01.1915.	Чачанском	Љубиње, Херцеговина, Аустроугарска		Fatigatio rheumonia (умор и упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
102	Крушпан Геа	Редов пешадица 25. регимента 16. компанија		Резервна војна болница у Чачку	3.02.1915. дању, после подне	4.02.1915.	Чачанском	Малипатак, Аустроугарска		Congelatio pedis. Myocarditis (смрзаване стопала. Миокардитис - запаљење миокарда - средњег слоја зидла срца)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
103	Кубр Антон	Редов пешадица 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	9.02.1915. дању, пре подне	10.02.1915.	Чачанском	Ситњани- Брамау, Чешка, Аустроугарска		Pneumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

104	Лајнштерн Јозеф	редов пешадијац	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	25.12.1914. у 8 сати увече	26.12.1914.	Чачанском	Крумиш, Чешка, Аустроугарска	V.S. Strg. D. (прострелна рана на десној ноzi)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
105	Ласловић Андреја	Редов пешадијац 28. регимента 6. чета	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	16.03.1915. после подне	17.03.1915.	Чачанском	Стјепановац, Нашице, Славонија, Аустроугарска	Typhus exanthematicus. Nephritis (легани тифус и упала бубрега)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
106	Латић Јуре	редов пешадијац 22. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	8.01.1915. у 4 сата Ујутру	09.01.1915.	Чачанском		Febris tussitens (повратна грознаца)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
107	Лебр Јарослав	редов пешадијац	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	6.12.1914.	8.12.1914.	Чачанском	Аустроугарска	V.S. Abdominalis (прострелна рана на стомаку)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
108	Ленцбауер Михаел	редов пешадијац 2. чета 2. батаљон 1. домобрански пук	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	24.01.1915. у 11 сати пре подне	25.01.1915.	Чачанском	Прауново, Аустроугарска	V.S. Crur. s. Amputatio femor sin. sepsis (прострелна рана на левој ноzi, ампутација у пределу бутне кости, сепса)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
109	Леурић Михаел	Редов пешадијац 85. регимента 9. компанија		Резервна војна болница у Чачку	13.03.1915. увече	15.03.1915.	Чачанском	Ростоко, Котроја, Аустроугарска	V.S. Darsi. Cystitis Pyelonephritis (рана од ваграног оружја ?, упала бешике и упала бубрега)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

110	Дешћански Михал	редов пешадица 60. регимента 6. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	12.01.1915. у 7 сати уутру	13.01.1915.	Чачанском	Бер, Аустроугарска		Typhus abdominaly (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
111	Лихиљас	редов пешадица 48. регименте	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	25.11.1914. у 12 сати ноћу	27.11.1914.	Чачанском	Ференцдорф Мађарска, Аустроугарска		V.S. Fetoris (прострелна рана бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
112	Лудвик Едуард	Редов пешадица 28. регимента 15. бригада		Резервна војна болница у Чачку	28.02.1915. дању, после подне	2.03.1915.	Чачанском	Тенчан, Корушка, Аустроугарска		Broncho pleumonia (шира упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
113	Луткијас Игњач	редов пешадица 22. регименте III батаљона	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	2.12.1914. донет мртв	3.12.1914.	Чачанском	Кун, ср. Кунски, Далмација, Хрватска, Аустроугарска		V.S. Thoracis (прострелна рана на грудима)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
114	Мађаш Ирт	редов пешадица	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	17.12.1914. у 7 сати пре подне	18.12.1914.	Чачанском			Congelatio pedis et. Dysenteria (рововско стопало и дизентерија)	
115	Мајер Антон	Редов 59. регимента		Резервна војна болница у Чачку	21.04.1915.	22.04.1915.	Чачанском	Кеслајн, Мађарска, Аустроугарска		Pneumonia (упала плућа)	Био на служби код начелника станице. Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

116	Малетић Мата	Редов пешадицац		Резервна војна болница у Чачку	31.01.1915. дању, пре подне	1.02.1915.	Чачанском			Congelatio pedis utriusque Bronchitis infect. (смрзаване обе ноге и инфективни бронхитис)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
117	Маншрак Пивовар	редов пешадицац 20. регимента 15. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	14.12.1914. у 12 сати ноћу	16.12.1914.	Чачанском	Јеђиш, Мађарска, Аустроугарска		V.S. red. d. ets. (прострелна рана на десној ноzi)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
118	Мармурош Гзерици	Редов пешадицац 85. регимента 10. компанија		Резервна војна болница у Чачку	5.03.1915. пре поноћи	7.03.1915.	Чачанском	Барша, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Femoris dex. (прострелна рана и прелом десне бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
119	Мартић Стево	Редов пешадицац		Резервна војна болница у Чачку	31.01.1915. дању, пре подне	1.02.1915.	Чачанском	Далмација, Аустроугарска		Dysenteria (дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
120	Мартон Маташ	Редов пешадицац 38. регимента		Резервна војна болница у Чачку	19.03.1915. ујутру	19.03.1915.	Чачанском	Кечкемет, Мађарска, Аустроугарска	31	Turphus abdominaly. Erisipelas (трбушни тифус. Црвени ветар)	На служби при Главној чачанској војној станици. Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
121	Мешереосла Дметро	редов пешадицац 58. регимента 15. компанија 4. батаљон	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	30.12.1914. у 4 сата ујутру	31.12.1914.	Чачанском	Пешлинце, Галиција, Аустроугарска		V.S. Thoracis et. Pulmonis ruptio (прострелна рана на грудима и упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници ѓреминули у чачанској болници 1914–1918. године

122	Мизерак Михаил	редов пешадица 96. регименте 10. компанија IV батаљон	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	24.12.1914. у 5 сата ујутру	2.12.1914.	Чачанском	Рајтека, Ујкопу, Мађарска, Аустроугарска	V.S. Femoris dextr. (прострелна рана на десној бутној кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
123	Милер Матијас	Редов пешадица 52. регимента		Резервна војна болница у Чачку	31.01.1915. дању, ујутру	1.02.1915.	Чачанском	Секет, Мађарска, Аустроугарска	Rheumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
124	Милегић Мартин	редов пешадица	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	27.11.1914. у 9 сати ноћу	29.11.1914.	Чачанском	Винцеу поље, Истрија, Аустроугарска	V.S. Abdomenalis (прострелна рана стомака)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
125	Милић Степан	Редов пешадица 37. регимента 10. компанија 3. батаљон		Резервна војна болница у Чачку	13.04.1915. после подне	14.04.1915.	Чачанском	Дубровник, Далмација, Аустроугарска	V.S. Gluteus, osteite du sacrum (прострелна рана на лебелом месу, упала костију)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
126	Михал Иван	редов пешадица 86. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	24.12.1914. у 8 сати ујутру	25.12.1914.	Чачанском	Мол, Мађарска, Аустроугарска	V.S. [нечитко] pararegio (прострелна рана, вероватно кичменог стуба - параплегија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
127	Михановић Иван	Редов пешадица 27. регимента		Резервна војна болница у Чачку	29.03.1915. ујутру	30.03.1915.	Чачанском	В. Горица, Хрватска, Аустроугарска	Gangrena pedis dex. Dysenteria (гангрена десног стопала, Дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
128	Мишјон Франц	Редов пешадица 69. регимента 11. компанија		Резервна војна болница у Чачку	9.02.1915. ноћу, пре поноћи	10.02.1915.	Чачанском	Штурбециум- бург, Мађарска, Аустроугарска	Typhus abdominalu (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

129	Молнар Ђеђу	Редов	Римокатолик	Чачанска окопна болница	5.10.1918.	6.10.1918.	Аустро- угарско војничко гробље	Алпхегер- међе, Левиншраве- кесинг, Мађарска, Аустроугарска	40	V.S. Fracture (прострелна рана и прелом)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
130	Непознат аустро- угарски војник			Резервна војна болница у Чачку	29.11.1914. у 12 сати ноћу	1.12.1914.	Чачанском			Vulnus sclopetaria caritis (прострелна рана на глави)	
131	Непознат аустро- угарски војник			Резервна војна болница у Чачку	29.11.1914. у 12 сати ноћу	1.12.1914.	Чачанском			Vulnera sclopetaria scarula (прострелна рана на рамену)	
132	Непознат аустро- угарски војник			Резервна војна болница у Чачку	10.12.1914. у 4 сата после подне	11.12.1914.	Чачанском			Vulnera sclopetaria caritis Терапатио (прострелна рана на глави, рука на лобањи)	
133	Непознат аустро- угарски војник			Резервна војна болница у Чачку	14.12.1914. у 8 сати ујутру	15.12.1914.	Чачанском			V.S. Femoris dex. Et. ped. d. etc. (прострелна рана на десној ноzi и прелом десне бутне кости)	
134	Непознат аустро- угарски војник			Резервна војна болница у Чачку	1.12.1914. у 3 сата ујутру	2.12.1914.	Чачанском			Vulnera sclopetaria caritis (прострелна рана на глави). Status moribundus (донет у лошем стању).	

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

135	Непознат аустроугарски војник			Резервна војна болница у Чачку	1.12.1914. у 4 сата ујутру	2.12.1914.	Чачанском			Status moribundus (донет у очјаном стању)
136	Непознат аустроугарски војник			Резервна војна болница у Чачку	1.12.1914. у 6 сата ујутру	2.12.1914.	Чачанском			V.S. Thoracis (прострелна рана на грудима)
137	Непознат аустроугарски војник			Резервна војна болница у Чачку	19.12.1914. у 2 сата после поноћи	20.12.1914.	Чачанском			Донет мртав
138	Непознат аустроугарски војник			Резервна војна болница у Чачку	27.11.1914. у 3 сата ујутру	28.11.1914.	Чачанском			Vulnera sclopetaria capitis (прострелна рана на глави). Status moribundus (донет у лошем стању).
139	Непознат аустроугарски војник			Резервна војна болница у Чачку	27.11.1914. у 3 сата ујутру	28.11.1914.	Чачанском			V.S. Thoracis (прострелна рана на грудима)
140	Непознат аустроугарски војник			Резервна војна болница у Чачку	2.12.1914. у 7 сати ноћу	3.12.1914.	Чачанском	Мађарска, Аустроугарска		Vulnera sclopetaria dorsi (прострелна рана на леђима). Status moribundus (донет у лошем стању).
141	Непознат аустроугарски војник			Резервна војна болница у Чачку	2.12.1914. у 8 сати ноћу	3.12.1914.	Чачанском			V.S. Abdominalis (прострелна рана на стомаку)

142	Непознат аустро-угарски војник				Резервна војна болница у Чачку	28.11.1914. у 11 сати ноћу	30.11.1914.	Чачанском			V.S. [нечитко]	
143	Непознат аустро-угарски војник				Резервна војна болница у Чачку	28.11.1914. у 12 сати ноћу	30.11.1914.	Чачанском			Vulnus sclopetaria caritis (прострелна рана на глави)	
144	Непознат аустро-угарски војник				Резервна војна болница у Чачку	3.02.1915. ноћу, пре поноћи	4.02.1915.	Чачанском			Status moribundus (доведен у очајном здравственом стању)	
145	Непознат аустро-угарски војник				Резервна војна болница у Чачку	2.12.1914. у 10 сати ноћу	4.12.1914.	Чачанском	Аустроугарска		V.S. Abdominalis (прострелна рана на стомаку)	
146	Непознат аустро-угарски војник				Резервна војна болница у Чачку	2.12.1914. у 10 сати ноћу	4.12.1914.	Чачанском	Аустроугарска		V.S. Abdominalis (прострелна рана на стомаку), V.S. ped. d. ets. (прострелна рана на десној ноzi)	
147	Непознат аустро-угарски војник				Резервна војна болница у Чачку	2.12.1914. у 8 сати ноћу	4.12.1914.	Чачанском			V.S. Femoris dextr. (прострелна рана на десној бутној кости), Status moribundus (донет у лошем стању).	
148	Непознат аустро-угарски војник				Резервна војна болница у Чачку	6.12.1914.	7.12.1914.	Чачанском			V.S. Femoris dex. (прелом десне бутне кости проузрокован ватреним оружјем)	

Аустроугарски војници ѓреминули у чачанској болници 1914–1918. године

149	Непознат аустро-угарски војник			Резервна војна болница у Чачку	6.12.1914.	8.12.1914.	Чачанском		V.S. Thoracis et. saritis (рана на грудима и глави од ватреног оруђа)	Налази се на списку сахрањених у костурици на чачанском гробљу.
150	Нехајслер Михаил	редов пешадицац		Резервна војна болница у Чачку	24.01.1915. ујутру	25.01.1915.	Чачанском	Беч, Аустрија, Аустроугарска	Dysenteria (дијантерија)	Налази се на списку сахрањених у костурици на чачанском гробљу.
151	Нинц Карл	редов пешадицац ландштурм	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	31.12.1914. у 8 сата ујутру	1.01.1915.	Чачанском	Штифес, Брисухи, Тирол, Аустроугарска	Typhus abdominalu (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурици на чачанском гробљу.
152	Новак Франц	редов 8. пољска компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	8.12.1914. у 1 сат после поноћи	9.12.1914.	Чачанском	Хнеливка, Шмихов, Чешка, Аустроугарска	V.S. [нечитко]	Налази се на списку сахрањених у костурици на чачанском гробљу.
153	Новачек Франц	редов - пешадицац, XVI компанија IV батаљона 81 регименте	Моравчанин, римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	4.10.1914. дању, пре подне	5.10.1914.	Чачанском	Браууз, срез Требишњи, Моравска	Vulnera sclopetaria (V.S.) Columnae Vertebr. (прострелна рана вратног дела кичменог стуба)	Опојан као римокатолик. Налази се на списку сахрањених у костурици на чачанском гробљу.
154	Ночек Франтишек	Редов пешадицац 74. регимента		Резервна војна болница у Чачку	5.02.1915. дању пре подне	6.02.1915.	Чачанском	Повиела, Чешка, Аустроугарска	Typhus abdominalu (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурици на чачанском гробљу.

155	Нускери Михаило	Војник XXVII пука покрајинског	Римокаатолик	Чачанска окоужна болница	2.10.1914. дану, пре подне	3.10.1914.	Чачанском	Славонски Број, Славонија, Аустроугарска	30	пушчана повреда, провање крви	Опојан као римокаатолик, 2731. Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
156	Олај Ђуро	редов пешадица 29. регимента	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	7.12.1914. у 8 сати уутру	8.12.1914.	Чачанском	Мезнер, Мађарска, Аустроугарска		Vulnus sclerotata caritis (прострелна рана на глави)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
157	Олакс Васиљ	Редов пешадица 58. регимента		Резервна војна болница у Чачку	25.02.1915. дану, после подне	27.02.1915.	Чачанском	Крућеска, Тауман, Галиција, Аустроугарска		V.S. Scuris sin. Febris recitens (прострелна рана на левој нози. Повратна грознаца)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
158	Ортнер Франц	Наредник пешадица 84. регимента	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	22.12.1914. у 9 сати пре подне	23.12.1914.	Чачанском			V.S. Femoris dex. (прострелна рана десне бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
159	Паг Јосеф	Редов коморџија 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	9.02.1915. дану, пре подне	10.02.1915.	Чачанском	Барџаша, Чешка, Аустроугарска		Turhus abdominaly (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
160	Пајерер Јозеф	редов пешадица 1. чета 2. батаљон 6. хонвед регимента	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	12.01.1915. у 1 сат после поноћи	13.01.1915.	Чачанском	Олак, Брчко, Босна, Аустроугарска		V.S. Strig. s. (прострелна рана на левој ноzi)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
161	Паол Максијан	редов пешадица 72. регимента 5. компанија 2. батаљон	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	18.01.1915. у 5 сати увече	20.01.1915.	Чачанском	Сцекул, Аустроугарска		Tetanus	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

162	Пап Шандор	Редов пешадицац 32. регимента ландервер		Резервна војна болница у Чачку	18.02.1915. даву, пре подне	19.02.1915.	Чачанском	Синадмеденташ, Мађарска, Аустроугарска	Angina catenhalis acuta (акутна вирусна упала крајњика)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
163	Патриш Штепан	наредник пешадицац	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	11.01.1915. у 1 сат после поноћи	12.01.1915.	Чачанском		Contusio congelatio pedis et. Dysenteria (промрзлина на стопалима и дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
164	Паул Макшан	Редов пешадицац 72. регимента 5. компанија 2. батаљон		Резервна војна болница у Чачку	3.02.1915. даву, ујутру	4.02.1915.	Чачанском	Секулара, Мађарска, Аустроугарска	V.S. Scutis sin. Et. fractura (прострелна рана на левој ноzi и прелом)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
165	Пејин Гријер	редов пешадицац 96. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	2.12.1914. у 9 сати ноћу	4.12.1914.	Чачанском	Аустроугарска	V.S. ped. d. ets. (прострелна рана на десној ноzi)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
166	Петеле Франц	редов пешадицац 98. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	8.01.1915. у 10 сати пре подне	09.01.1915.	Чачанском	Дителстоф, Чешка, Аустроугарска	Pleuritis pulmonalis dex. (инфаркт десног плућног крила)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
167	Петер Јохан	редов пешадицац	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	23.12.1914. у 8 сати пре подне	24.12.1914.	Чачанском	Силип, Мађарска, Аустроугарска	V.S. Femoris dex. Et. Dysenteria (прострелна рана десне бутне кости и дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

168	Пешл Јозеф	Редов пешадијац 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	24.02.1915. ноћу, после поноћи	25.02.1915.	Чачанском	Баварска, Немачка	Moribundus atlotus (доведен у болницу на самрти. Живео 8 сати у болници)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
169	Пилих Јозеф	каплар пешадијац 58. регимента		Резервна војна болница у Чачку	6.02.1915. дању, ујутру	07.02.1915.	Чачанском	Билско, Шлеззија, Аустроугарска	Typhus exanthematicus (пегави тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
170	Помешник Лоренц	редов пешадијац 14. ландштурм	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	15.01.1915. у 7 сати ујутру	16.01.1915.	Чачанском	Сејрах, Аустроугарска	Typhus abdominalu (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
171	Попа Јохан	редов пешадијац 50. регимента IV батаљон 75 компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	28.11.1914. у 7 сати ноћу	30.11.1914.	Чачанском	Ердељ, Мађарска, Аустроугарска	Vulnus scorretata capitis (прострелна рана на глави)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
172	Поравина Божо	редов пешадијац 22. регимента 2. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	22.01.1915. у 11 сати пре подне	23.01.1915.	Чачанском	Мусковић, Далмација, Аустроугарска	V.S. ped. d. et. Amputatio et. Dysenteria (прострелна рана на десној ноzi, ампутација, дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
173	Придин Пјерол	Редов пешадијац 28. регимента 3. компанија 15. бригада		Резервна војна болница у Чачку	18.02.1915. ноћу, пре поноћи	19.02.1915.	Чачанском	Крибин Корвен, Корушка, Аустроугарска	Typhus abdominalu (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
174	Прхлек Марко	Редов пешадијац 28. регимента		Резервна војна болница у Чачку	4.03.1915. дању, после подне	5.03.1915.	Чачанском	Ораховице, Хрватска, Аустроугарска	Febris recidens (повратна грозница)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

175	Пушић Мата	редов пешадијац 4. регимента 3. батаљон 9. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	12.01.1915. у 9 сати увече	13.01.1915.	Чачанском	Мостар, Херцеговина, Аустроугарска	Congelatio pedis s. et. Amputatio femoris dex. (промрзлина на левом стопалу и ампутација десне ноге у пределу бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
176	Раћ Јохан	редов пешадијац 66. регимента I компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	28.11.1914. у 8 сати ноћу	30.11.1914.	Чачанском	Фабријануз матезак (Солка), Мађарска, Аустроугарска	Vulnus scorpiata carnis (прострелна рана на глави)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
177	Раћр Страхин		Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	2.12.1914. у 10 сати ноћу	3.12.1914.	Чачанском	Аустроугарска	V.S. Abdominalis (прострелна рана на стомаку)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
178	Рајзернауер Франц Алојз	редов пешадијац 11. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	30.12.1914. у 8 сати пре подне	31.12.1914.	Чачанском	Сибербах, Пишек, Чешка, Аустроугарска	Typhus abdominaly (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
179	Регнер Франц	каплар болничар	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	13.01.1915. у 3 сата после подне	14.01.1915.	Чачанском	Брно, Моравска, Аустроугарска	Febris recurrens (повратна грозница)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
180	Релинг Венцл	Редов пешадијац 7. ландвер регимента		Резервна војна болница у Чачку	9.03.1915. по подне	10.03.1915.	Чачанском	Костлен, Чешка, Аустроугарска	Bronchitis. Typhus abdominaly (бронхитис, трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

181	Рихтер Оскар	Редов VIII компаније XII батаљона 42 регимента - заробљеник	Чех, римокатолик	Чачанска окожна болница	7.11.1914. у 3 сата после подне	8.11.1914.	Чачанском	Кеншелвалд, Чешка, Аустроугарска	23	Тетанус, кочене тела	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
182	Ротен Михел	редов пешадица 20. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	5.12.1914. ноћу пре поноћи	7.12.1914.	Чачанском	Писма, Симоков, Галиција, Аустроугарска		V.S. Abdominalis (прострелна рана на стомаку)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
183	Рожи Кафун	Редов пешадица 72. регимента 8. компанија 2. батаљон		Резервна војна болница у Чачку	4.04.1915. после поноћи	5.04.1915.	Чачанском	Беш, Пожун, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Thoracis. Thoracotomia [даље нечитко] (прострелна рана на грудном кошу. Отворен грудни кош)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
184	Розенкранц Ен.	редов	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	26.12.1914. у 1 сат после поноћи	27.12.1914.	Чачанском	Шлиберг, Аустрија, Аустроугарска		V.S. Strug. s. (прострелна рана на левој ноzi)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
185	Розентал Самуел	редов пешадица 38. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	15.01.1915. у 4 сата ујутру	16.01.1915.	Чачанском	Целел, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Legi. (прострелна рана ?)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
186	Росај Михаел	редов пешадица 15. брdsка бригада	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	18.01.1915. у 4 сата ујутру	19.01.1915.	Чачанском	Лековица, Аустроугарска		V.S. ped. d. et. Ulcus ventriculi, gastrointestinalis (прострелна рана на десној ноzi, чир на желуцу, реуматизам)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници ѓреминули у чачанској болници 1914–1918. године

187	Росек Јозеф	Цуксфирер пешадица 28. регимента	Римокаголик	Резервна војна болница у Чачку	17.03.1915. ујутру	18.03.1915.	Чачанском	Ненађановица, Чешка, Аустроугарска	Турђус еxanthematicus. Рецитонија (легави тифус и упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
188	Росуљ Сарл	Редов пионер Ландштурм	Римокаголик	Чачанска окружна болница	4.10.1918.	4.10.1918.	Аустро-угарско војничко гробље	V.S. (прострелна рана)		
189	Рудок Јозеф	редов пешадица	Римокаголик	Резервна војна болница у Чачку	6.01.1915. у 11 сати пре подне	7.01.1915.	Чачанском	Риђић Собор, Чешка, Аустроугарска	Турђус abdominalu (гробушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
190	Рус Лазло	Редов пешадица 12. регимента		Резервна војна болница у Чачку	23.02.1915. ноћу, после поноћи	24.02.1915.	Чачанском		Врончо рецитонија (шира упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
191	Сајнгл Рајтем	редов пешадица 92. регимента	Римокаголик	Резервна војна болница у Чачку	9.12.1914. у 10 сати ноћу	10.12.1914.	Чачанском	Пропешка, Танглик, Бачка, Аустроугарска	Рецитонија (упала плућа)	
192	Сајфрид Франц	Капетан пешадица II баталјон 37. регимента	Римокаголик	Резервна војна болница у Чачку	10.01.1915. у 10 сати увече	12.01.1915.	Чачанском	Траук, Линц, Аустроугарска	V.S. Strug. d. Fractura compr. (прострелна рана на десној ноzi и прелом)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
193	Сернец Др Јанко	поручник лекар баталјон ландшт. 29. регимента	Римокаголик	Резервна војна болница у Чачку	24.12.1914. у 11 сати пре подне	25.12.1914.	Чачанском	Цили, Штајерска, Аустроугарска	Турђус abdominalu (гробушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

194	Сеху Сацкуп	редов пешадијац 35. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	9.12.1914. у 11 сати ноћу	10.12.1914.	Чачанском	Илхб, Аустроугарска	Решомпа (упала плућа)		Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
195	Сиљва Јаков	редов пешадијац 1. регимента 8. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	8.12.1914. у 12 сати ноћу	9.12.1914.	Чачанском	Ургентихал, Тиrol, Аустроугарска	V.S. Abdominalis (прострелна рана на стомаку)		Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
196	Сипл Алојз	Редов пешадијац 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	30.01.1915. дању, ујутру	31.01.1915.	Чачанском	Будјевца, Чешка, Аустроугарска	Typhus abdominaly (трбушни тифус)		Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
197	Скарженски	редов пешадијац 24. регимента 13. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	28.12.1914. у 11 сати пре подне	29.12.1914.	Чачанском	Берхомец, Хернич, Буковина, Аустроугарска	V.S. Femoris dex. Et. Amputatio (прострелна рана десне бутне кости и ампутација note)		Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
198	Скоха Иридор	редов пешадијац 72. регимента IV компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	4.12.1914. у 12 сати ноћу	5.12.1914.	Чачанском		Решомпа (упала плућа)		
199	Сларек Антоније	редов пешадијац 21. регимента 11. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	18.01.1915. у 4 сата после подне	20.01.1915.	Чачанском	Будјевце, Чешка, Аустроугарска	Febris recidivans (повратна грозница)		Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
200	Смахо Лазар	редов пешадијац 80. регимента 3. батаљон		Резервна војна болница у Чачку	26.01.1915. дању, ујутру	27.01.1915.	Чачанском	Граба, Галиција, Аустроугарска	Congelatio pedis sin. (промрзине на левој ноzi)		Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

201	Сокола Лајош	Редов пешадијца 101 рејмента 2. батаљон 6. чета		Резервна војна болница у Чачку	18.03.1915. увече	20.03.1915.	Чачанском	Најценош, Аустроугарска	V.S. Femor dex. Fractura femor dex. Complicata. Dysenteria (прострелна рана на десној бутној кости и прелом исте. Компликације у вези ране. Дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
202	Солак Јован	Редов болничар		Резервна војна болница у Чачку	4.02.1915. ноћу, после поноћи	5.02.1915.	Чачанском		Решупопа (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
203	Стетлих Петар	редов пешадијца 102. рејмента 1. батаљон 1. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	5.01.1915. у 2 сата после подне	6.01.1915.	Чачанском	Приврош, Чешка, Аустроугарска	Febris recidivens (повратна грозница)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
204	Сторшенски Крстај	редов пешадијца 24. рејмента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	17.12.1914. у 11 сати ноћу	18.12.1914.	Чачанском	Вирици, Галиција, Аустроугарска	V.S. Thoracis et. Brachii s. (прострелне ране на грудима и левој руци)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
205	Стрејчек Милослав	пешадијски наредник 4. чета 1. батаљон 102. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	09.01.1915. у 7 сати пре подне	10.01.1915.	Чачанском	Хајд, Чешка, Аустроугарска	V.S. Crur. s. Amputatio (даље нечитко) (прострелна рана на левој ноzi ампутација)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

206	Стриад Карл	Редов пешадинач 77. регимента ландштурм		Резервна војна болница у Чачку	31.01.1915. дању, пре подне	1.02.1915.	Чачанском	Банова-Бице, Чешка, Аустроугарска		V.S. Scutis dex. (прострелна рана на десној ноzi)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
207	Танас Карлес	Редов пешадинач 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	26.03.1915. уутру	27.03.1915.	Чачанском	Галовице, Чешка, Аустроугарска	21	Vitium cordis vitemia (срчана мана услед заразе)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
208	Тепеј Јохан	редов пешадинач 87 регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	10.01.1915. у 12 сати ноћу	12.01.1915.	Чачанском	Гробенац, Штајерска, Аустроугарска		V.S. dorsi et. carpit (прострелна рана на леђима и глави)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
209	Тимола Јохан	редов пешадинач 42. пук 16. компанија		Резервна војна болница у Чачку	28.01.1915. дању, пре подне	29.01.1915.	Чачанском	Њигра, Аустроугарска		Congelatio embolia pulmon arter. (смрзавање, емболија плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
210	Том Роберт	редов пешадинач 34. регимента 3. компанија 8. бригада	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	17.01.1915. у 3 сата после поноћи	18.01.1915.	Чачанском	Раколуца, Чешка, Аустроугарска		V.S. Femoris sin. Fractura femor sin. (нечичко), Dysenteria (прострелна рана на левој бутној кости и прелом леве бутне кости и дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
211	Томарчевић Коста		Србин, православцац	Резервна војна болница у Чачку	14.12.1914. и 11 сати пре подне	15.12.1914.	Чачанском	Китовица, Зворник, Босна, аустроугарска		V.S. Femoris dex. (прострелна рана десне бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

212	Томенш Борђ	ифалатер режимент	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	7.12.1914. у 10 сати ноћу	8.12.1914.	Чачанском	Арадмеђа, Мађарска, Аустроугарска	V.S. Femoris dextr. (прострелна рана на десној бутној кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
213	Торкиш Никола	Редов пешадица 58. регимента 13. компанија		Резервна војна болница у Чачку	5.02.1915. дању пре подне	6.02.1915.	Чачанском	Стари Глапов, Билхајден, Галиција, Аустроугарска	V.S. Articulii genus sin. Turphus abdominaly (прострелна рана зглоба левог колена. Трбушни чачанском гробљу. тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
214	Тренђија Теодор	редов пешадица 64. регименте	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	27.11.1914. у 3 сата ујутру	29.11.1914.	Чачанском	Задар, Далмација, Хрватска, Аустроугарска	V.S. Thoracis (прострелна рана на грудима)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
215	Тризна Јозеф	редов пешадица 74. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	25.12.1914. у 11 сати ноћу	26.12.1914.	Чачанском	Јеленица, Чешка, Аустроугарска	Congelatio pedis I. и II. (нежитко) (рововско стопало)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
216	Тркач Мартин	Редов пешадица		Резервна војна болница у Чачку	23.06.1915. после подне	24.06.1915.	Чачанском	Пошчијани, Аустроугарска	Turphus exanthematicus (пегави тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
217	Тушел Франц	Редов пешадица 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	26.02.1915. дању, пре подне	28.02.1915.	Чачанском	Вршоф, Чешка, Аустроугарска	Nephritis acuta (акутна упала бубрега)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
218	Ђамилковић Мујо			Резервна војна болница у Чачку	11.12.1914. у 11 сати пре подне	12.12.1914.	Чачанском	Мостар, Херцеговина, Аустроугарска	Pneumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

219	Уван Фрајтан		Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	9.12.1914. у 7 сати увече	10.12.1914.	Чачанском			V.S. Thoracis (прострелна рана на грудима)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
220	Унгарт Хајнрих	редов пешадинач 98. регимента 2. компанија	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	16.01.1915. у 2 сата после подне	17.01.1915.	Чачанском	Кириша, Френч, Шлеззија, Аустроугарска		Typhus abdominalu (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
221	Фасшер Франц	редов пешадинач 91. регимента 13. компанија	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	4.01.1915. у 8 сати ујутру	5.01.1915.	Чачанском	Нојтебај, Чешка, Аустроугарска		Pneumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
222	Фидлет Франс	редов пешадинач 87. регимента II компанија	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	4.12.1914. у 9 сати ноћу	5.12.1914.	Чачанском	Фринзберг, Сенли, Стејнем, Аустроугарска		V.S. Thoracis (прострелна рана на грудима)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
223	фибер Јохар	редов пешадинач 42. регименте	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	27.11.1914. у 3 сата ујутру	28.11.1914.	Чачанском	Беоск, ср. Пештански, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Femoris dextr. (прострелна рана на десној бутној кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
224	Фирт Јозеф	редов пешадинач болничар 37. регимента 1. батаљон 7. компанија	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	20.01.1915. пре подне	21.01.1915.	Чачанском	Будиње, Чешка, Аустроугарска		Pneumonia (упала плућа)	Био на служби у 1. резервној војној болници у Чачку. Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

225	Фишер Виљем	Наредник пешадица 98. регимента 1. батаљон 9. чета	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	31.03.1915. ујутру	1.04.1915.	Чачанском	Арнедорф, Дечин, Чешка, Аустроугарска	V.S. Cruris sin. Turphis exanthematicus (рана од вагреног оружја на левој ноzi, Пегави тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
226	Фолка Јозеф	поднаредник пешадица 84. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	18.12.1914. у 1 сат после подне	20.12.1914.	Чачанском	Беч, Аустроугарска	Congelatio pedis I (нечитко) (рововско стопало)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
227	Фрајтаг Јозеф	редов пешадица I пољске компаније	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	24.11.1914. Мртв донет	25.11.1914.	Чачанском	Фламберг, Лејонитц (Љубљана), Аустроугарска	V.S. Thoracis (прострелна рана на грудима)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
228	Франдескон Јозеф		Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	25.11.1914. ујутру	26.11.1914.	Чачанском	Буда, срез Градшики, Китенланд, Аустроугарска	V.S. Thoracis (прострелна рана на грудима)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
229	Франц Перо		Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	29.11.1914. у 11 сати ноћу	30.11.1914.	Чачанском	Куштеница, Вршац, Банат, Аустроугарска	V.S. Femoris (прострелна рана бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
230	Фрич Антон	редов пешадица 75. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	14.12.1914. у 1 сат после поноћи	16.12.1914.	Чачанском	Бајлер, Чешка, Аустроугарска	Vulneta scloretata colli (прострелна рана на врату)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
231	Фрич Јохан	редов пешадица 75. батаљон ландштурм	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	18.01.1915. у 4 сата ујутру	19.01.1915.	Чачанском	Шламенвалд, Чешка, Аустроугарска	Turphis abdominalu (трбушни тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

232	Хавловец Франц	Редов пешадица 11. регимента		Резервна војна болница у Чачку	11.02.1915. дању, ујутру	12.02.1915.	Чачанском	Апроломич, Чешка, Аустроугарска	Dysentaria. Nephritis hemorragic (дизентерија и упала бубрега са крварењем)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
233	Хартлер Франц	редов пешадица 49. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	7.12.1914. у 10 сати увече	8.12.1914.	Чачанском	Штигајх, Аустроугарска	V.S. red. d. ets. (прострелна рана на десној ноzi)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
234	Хаше Фридрих	Редов музикант 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	21.03.1915. пре подне	22.03.1915.	Чачанском	Конобиште, Чешка, Аустроугарска	Ratalis cordis (Срчани удар, инфаркт)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
235	Хендл Јан	Редов пешадица 18. регимента		Резервна војна болница у Чачку	07.02.1915. дању, пре подне	08.02.1915.	Чачанском	Пшедјежице, Чешка, Аустроугарска	Pneumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
236	Хенинг Јозеф	редов пешак 9. домобрански батаљон	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	11.01.1915. у 4 сата ујутру	12.01.1915.	Чачанском	Оберјоенштаг, Аустрија, Аустроугарска	Pneumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
237	Хенцик Антон	редов пешадица 35. регимента 3. батаљон		Резервна војна болница у Чачку	24.01.1915. дању ујутру	25.01.1915.	Чачанском	Познав, Чешка, Аустроугарска	Congelatio (смрзавање)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
238	Херберт Јохан	редов пешадица I фејлд. Компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	9.12.1914. у 4 сата после подне	10.12.1914.	Чачанском	Алтенлибург, Чешка, Аустроугарска	V.S. (прострелна рана)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници ѓреминули у ичанској болници 1914–1918. године

239	Хергас Пан Филип	редов пешадица 19. регимента ландштурм	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	2.01.1915. у 4 сата ујутру	3.01.1915.	Чачанском	Нота, Стогбар, Мађарска, Аустроугарска	V.S. Femoris s. (прострелна рана леве бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
240	Хецнер Рудолф	Редов пешадица		Резервна војна болница у Чачку	9.04.1915. после поноћи	10.04.1915.	Чачанском	Морш, Аустроугарска	V.S. Et congelatio et. Dysenteria (прострелна рана и промрзлине, Дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
241	Хиги Михаил	Редов пешадица 28. регимента		Резервна војна болница у Чачку	11.02.1915. дању, после подне	12.02.1915.	Чачанском	Осјек, Храватска, Аустроугарска	Vitium cordis (стечена срчана мана)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
242	Хирш Коломан	Редов пешадица 48. регимента 1. батаљон 4. компанија		Резервна војна болница у Чачку	2.03.1915. ујутру	3.03.1915.	Чачанском	Андрашидо, Мађарска, Аустроугарска	Typhus exanthematicus (петава тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
243	Хлам Франц	Каплар пешадица 45. регимента		Резервна војна болница у Чачку	12.03.1915. пре подне	13.03.1915.	Чачанском	Лихтенштат, Аустроугарска	Nephritis acuta (акутна упала бубрега)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
244	Хотал Франц	редов пешадица 101 регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	25.11.1914.	26.11.1914.	Чачанском	Солнок, Мађарска, Аустроугарска	Vulnus sclopetaria carpitis (прострелна рана на глави)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
245	Хриштифок Франц	редов пешадица 8. регимента 4. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	31.12.1914.	2.01.1915.	Чачанском	Праг, Чешка, Аустроугарска	[нечитко] Reumat. Rheumatonia (реума, упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

246	Христе Ђорђе	Редов пешадица 34. регимента		Резервна војна болница у Чачку	1.05.1915. после поноћи	2.05.1915.	Чачанском	Нововерив. Бихормеђе, Мађарска, Аустроугарска		Parotitis serpis (упала паротидних (пљувачних) жлезда. Сепса)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
247	Цаба Вацлав	Редов пешадица 91. регимента		Резервна војна болница у Чачку	12.03.1915. пре подне	13.03.1915.	Чачанском	Лубор, Чешка, Аустроугарска		Turhus exanthematicus (пегави тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
248	Цветић Симо	Редов 13. компанија 8. батерија	Србин, православцац	Резервна војна болница у Чачку	17.11.1918. 8 сати увече	18.11.1918.	Чачанско војно гробље	Средња гора, Удбине, Хрватска, Аустроугарска		Pneumonia stoicosa (крупозна упала плућа)	
249	Џибулга Јохан	редов пешадица 85. регимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	27.11.1914. у 10 сати ноћу	29.11.1914.	Чачанском	Позан, Амаз, Мађарска, Аустроугарска		Vulnus scloretata sarptis (прострелна рана на глави)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
250	Џингњ Ласло	В.Е.А. Ландштурм - пионер	Римокатолик	Чачанска окружна болница	4.10.1918.	4.10.1918.	Аустро-угарско војничко гробље	Лајошнице, срез Ашодабаш, Мађарска, Аустроугарска	22	Донет мртв у болницу. V.S. Vulnus scissum (прострелна рана. Рана од бајонета)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
251	Чарнопески Пелеп	редов	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	30.12.1914. у 2 сата после подне	31.12.1914.	Чачанском	Вимхијуд, Галиција, Аустроугарска		V.S. (нечитко) giteus (прострелна рана на лебелом месу)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
252	Частек Франц	редов пешадица 98. регимента 2. компанија	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	8.01.1915. у 4 сата ујутру	09.01.1915.	Чачанском	Зелхут, Чешка, Аустроугарска		Congelatio pedis et. Dysenteria (рововско столало и дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аусироуарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

253	Чачек Дроп	редов пешадица 91. регимента 16. мар. компанија	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	5.12.1914. у 1 сат после подне	7.12.1914.	Чачанском	Сибок, Смицхов, Роџмен, Аустроугарска	V.S. Abdominalis (прострелна рана на стомаку)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
254	Че Јанош	редов пешадица	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	19.12.1914. у 2 сата после подне	20.12.1914.	Чачанском	Будимпешта, Мађарска, Аустроугарска	V.S. Abdominalis et. Pedis s. (прострелна рана на абдомену и левом стопалу)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
255	Чивидина Јозеф	редов пешадица 11. регимента	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	18.01.1915. у 4 сата после подне	19.01.1915.	Чачанском	Марјан, Кистенанд, Аустроугарска	Congelatio pedis sin. et. Dep. Enteritis bronchitis (промрзлине на левом стопалу и ентеритис бронхитис)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
256	Чуљак Илја	редов пешадица III батаљон 9. компанија - заробљеник	Србин, православац	Резервна војна болница у Чачку	7.12.1914. у 3 сата после подне	8.12.1914.	Чачанском	Херцеговина, Аустроугарска	V.S. (прострелна рана)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
257	Шајфнер Јозеф	редов пешадица 22. регимента 1. батаљон 1. компанија	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	4.01.1915. у 5 сати ујутру	5.01.1915.	Чачанском	Тоја, Аустроугарска	V.S. Crur. s. et. enteritis (рана од вагреног оружја на левој ноzi и инфекција проузрокована бактеријом из рода Samrujobacter)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
258	Шваб Карл	Редов пешадица 73. регимента 1. компанија		Резервна војна болница у Чачку	29.01.1915. дању, ујутру	30.01.1915.	Чачанском	Аш, Чешка	Pneumonia (упала плућа)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

259	Шлабер Алојз	редов пешадица 27. батаљон 2. чета 38. рејимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	15.12.1914. у 7 сати ујутру	16.12.1914.	Чачанском	Брегњаци, Фонбер, Аустроугарска	Vulnera scloretaria scuris dex. Et. antibraschi (прострелне ране на десној ноzi и подлактици)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
260	Шмит Јозеф	редов пешадица 15. брдска бригада 1. батаљон	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	31.12.1914. у 4 сата ујутру	1.01.1915.	Чачанском	Хобдартен, Тиrol, Аустроугарска	V.S. Fractura femoris l. Dex. (прострелна рана десне бутне кости и прелом)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
261	Шнајдер Јохан	редов пешадица 12. чета 3. батаљон 76. рејимента	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	2.01.1915. у 1 сат после поноћи	3.01.1915.	Чачанском	Халбтурн, Мозон, Аустроугарска	Congelatio pedis dex. et. s. Amputatio omnis d. et. s. (рововско стопало десна и лева нога. Ампутирана оба)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
262	Шопл Емил	Редов пешадица добровољца 1. рејимента 1. батаљон 3. компанија		Резервна војна болница у Чачку	3.02.1915. ноћу, пре поноћи	4.02.1915.	Чачанском	Одрау, Тропац, Шлеззија, Аустроугарска	Febris tescutrens et. Dysenteria (повратна грозница и дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
263	Шпата Јохан	Каплар пешадица 28. рејимента ландштурм		Резервна војна болница у Чачку	29.01.1915. дану, ујутру	30.01.1915.	Чачанском	Оберхол, Хобрег, Аустрија, Аустроугарска	V.S. Femoris dex. Osteomyelitis debridēnit fractura (прострелна рана десне бутне кости и прелом као последица слабења кости због остеомијелитис)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Аустроугарски војници преминули у чачанској болници 1914–1918. године

264	Шрајнер Јозеф	редов пешадијац 29. регименте	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	29.11.1914. у 5 сати ујутру	1.12.1914.	Чачанском	Клеин, Лајбниц, Штајерска, Аустроугарска	Vulnera scloretaria scarula (прострелна рана на рамену)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
265	Шрекер Роберт	редов пешадијац 4. регимента 14. батаљон 13. компанија	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	31.12.1914. у 6 сата ујутру	1.01.1915.	Чачанском	Беч, Аустрија, Аустроугарска	Dysenteria (дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
266	Штајенбах Гедорг	редов пешадијац 91. регимента 1. батаљон 2. компанија	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	24.12.1914. у 5 сати ујутру	25.12.1914.	Чачанском	Бишофштајниц, Чешка, Аустроугарска	V.S. Femoris dex. In fractura Et. Dysenteria (прострелна рана десне бутне кости и дизентерија)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
267	Штангл Александар	редов пешадијац	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	27.12.1914. у 11 сати пре подне	28.12.1914.	Чачанском	Беч, Аустрија, Аустроугарска		Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
268	Штахнохлц Хајнрих	редов болничар 1. војне болнице	Римокаатолик	Резервна војна болница у Чачку	20.01.1915. у 6 сати ујутру	21.01.1915.	Чачанском	Рогенберг, Аустроугарска	Tetanus post V.S. (заражен тетанусом после рањавања)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
269	Штраас Јохан	Редов пешадијац 31. регимента		Резервна војна болница у Чачку	7.03.1915. увече	9.03.1915.	Чачанском	Виден, Чешка, Аустроугарска	Lymphomata coli. Febris recidens (повратна грозница)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
270	Штрок Јозеф	Наредник пешадијац 28. регимента		Резервна војна болница у Чачку	13.04.1915. после подне	14.04.1915.	Чачанском	Мало потечко, Чешка, Аустроугарска	Typhus exanthematicus (пегави тифус)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

271	Шћика Карел	Редов пешадицац 8. корпус 2. дивизија 8. регимента		Резервна војна болница у Чачку	20.09.1915. ујутру	21.09.1915.	Чачанском	Малешце, Чешка, Аустроугарска	34	Endocarditis. Шлегоса (инфекција унутрашњег дела срца. Улала црева)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
272	Шумахер Рудолф	редов пешадицац 70. регимента 6. компанија 2. батаљон	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	15.01.1915. у 2 сата после подне	16.01.1915.	Чачанском	Илок, Мађарска, Аустроугарска		V.S. Femoris dex. Amputatio femori dex. Sepsis (прострелна рана десне бутне кости, ампутација десне ноге у пределу бутне кости, сепса)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.
273	Шух Фердинанд	редов пешадицац	Римокатолик	Резервна војна болница у Чачку	14.12.1914. у 1 сат после поноћи	15.12.1914.	Чачанском	Зит, Крапина, Аустроугарска		V.S. Femoris dex. Et. [нечитко] (прострелна рана десне бутне кости)	Налази се на списку сахрањених у костурници на чачанском гробљу.

Др МИЛОШ ТИМОТИЈЕВИЋ
историчар, музејски саветник
Народни музеј Чачак

ДОКУМЕНТА О СТРАДАЊУ ЈЕВРЕЈА У ЧАЧКУ 1941-1942. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: Холокауст представља јединствен догађај у модерној историји и директна је последица нацистиче расне политике која је довела до истребљења Јевреја. Већ у првим данима успостављања окупационог система у Србији 1941. године донети су многи антисемитски прописи, а немачка управа контролисала је и усмеравала локалну власт која је имала помоћну улогу у прогону Јевреја. Приређена документа припадају фонду Градског поглаварства у Чачку, и говоре о евидентирању припадника мале јеврејске заједнице у лето 1941, као и пописивању њихове имовине у пролеће 1942. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Јевреји, антисемитизам, Холокауст, нацисти, окупација, Чачак, градска управа

Холокауст или Шоа представља догађај без преседана у модерној историји и директна је последица нацистиче идеологије која је довела до праксе истребљења Јевреја током Другог светског рата. Ма колико Холокауст био упоредив с појмом геноцид и многобројним масакрима различитих етничких заједница, постоји неколико особености који га издавајају као посебан злочиначки подухват: 1) доминација апстрактне идеолошке мотивације за убиство целе јеврејске заједнице која надилази прагматичне разлоге таквог чина; 2) планирање и успостављење глобалне раширености (у географском смислу) овог опсесивног злочиначког подухвата, јер су нацисти своју идеологију уништења Јевреја намеравали да спроведу у дело на целој земаљској кугли; 3) подухват је био тоталан, јер не само да је требало уништити сваку људску јединку означену као „Јеврејин”, већ је требало и затрти све трагове постојања „јеврејске расе”. Псеудорелигиозна мотивација нациста с циљем уништења целе јеврејске популације оптужене за „заверу против човечанства”, тоталитет идеологије и њено претварање од апстрактног мишљења у планирано масовно убиство, уз истовремено оправдање за започињање рата основне су

карактеристике јединствености Холокауста.¹

Нацистичка борба против Јевреја имала је елементе псеудорелигиозног заноса, апокалиптичне визије уништавања „зла” и отклањања „претње” опстанку човечанства. „Јеврејска опасност” је по виђењу нациста била универзална, и деловала је помоћу две главне полуге: плутократије оличене у западноевропским демократијама и много „опаснијег” большевизма из Совјетске Русије. Сваки Јеврејин је у расном погледу представљао „смртну опасност” која је вребала како од малог детета, тако и од изнемоглог старца. Зато је у нацистичкој визији света будућност човечанства „зависила” од истребљења целе популације Јевреја као расе.²

Овај велики злочиначки подухват најављен је већ пре почетка рата у самој Немачкој праксом насилног стерилисања ментално болесних особа, криминалаца, Рома и других „асоцијалних” људи, укупно преко 200.000 „третираних” лица до 1937. године. Организовано убијање душевно болесних Немаца почело је 1940. и настављено 1941. године, укључујући коришћење гаса (коморе и покретни камиони) и крематоријума. На тај начин убијено је око 90.000 људи. То је био само почетак унутрашњег „прочишћавања” немачке нације. Нападом на СССР 22. јуна 1941. године нацисти су спроводили већ раније планирано брутално поступање са целокупним становништвом, а Јевреје су систематски убијали оптужујући их да су истакнути чланови комунистичке партије, партизани који делују у позадини немачких јединица и сметња за колонизацију германске расе на пространства Истока. Тенденције ка масовним убиствима увек су постојале у нацистичкој идеологији, али потпуни план није настао у лето 1941. године. Изостанком наде у брзи пораз СССР-а онемогућено је остварење замисли о депортацији Јевреја даље на Исток, тако да се нацистичка политика према њима додатно заоштрила. Између септембра и децембра 1941. године нацисти су донели одлуку о потпуном истребљењу Јевреја, спровodeћи је у пракси за потпуном истрајношћу све до краја рата. План за коначно истребљење био је нацистички режимски мобилизациони мит, који је Нмецима сугерисао да су „Јевреји криви за све”. Тако је почео систематски планиран и техничко-научно непрестано усавршаван фабрички организован покољ људских бића. Концентрациони логори претворени у логоре смрти били су најпогоднија места за извођење овог ужасног злочина и оличење идеологизованог нацистичког универзума „очишћеног” од расно и политички штетних и неподобних људи, сметњи идеалу германског натчовека.³

1 Yehuda Bauer, *Rethinking the Holocaust* (New Haven-London : Yale University Press, 2001), 47-50.

2 Норман Кон, *Позив на геноцид. Мити о светској завери Јевреја и „Пројоколи сионских мудраца”* (Нови Сад : Матица српска, 1996), 174-222; Robert S. Vistrič, *Hitler i holokaust* (Београд: Alexandria Press, Београд, 2004), 41, 116, 224-225; Јехуда Бауер, „Да ли је холокауст објашњив?”, у: *Израелско-српска научна размена у проучавању холокауста*, ур. Јован Мирковић (Београд : Музеј жртава геноцида, 2008), 125-167; Милан Кољанин, *Јевреји и анђисемитизам у Краљевини Југославији 1918-1941* (Београд : Институт за савремену историју, 2008), 34-36.

3 Raul Hilberg, *Zločinci, žrtve, posmatrači. Jevrejska katastrofa 1933-1945* (Београд : Samizdat B92, 2001),

Према непотпуним проценама у концентрационим и логорима смрти убијено је око 3,5 милиона Јевреја. Немци и њихови савезници у Европи убили су на масовним стратиштима, брутално и често на најпримитивнији начин, још два милиона Јевреја, а у гетима је од глади скончало још пола милиона. Процењује се да су нацисти убили преко шест милиона Јевреја (6.271.500), две трећине укупне популације у Европи или једну трећину свих Јевреја у свету.⁴

Краљевина Југославије је под притиском Немачке у другој половини 1940. године увела поједине антисемитске законе, дискриминишући Јевреје у запошљавању и школовању. Антисемитизам је постојао и без тих закона, иако не превише утицајан и раширен, и био је више изражен изван подручја Србије. Непосредно пред рат антисемитизам се појачава и у Србији, углавном као резултат деловања немачких агената. После немачке окупације Југославије почиње организовани прогон и уништење Јевреја. Бројност јеврејске популације у Југославији пред Други светски рат процењује се између 71.000 и 82.000 особа, а у њу су укључене и избеглице из других европских земаља. Према досадашњим сазнањима на простору целе Југославије убијено је између 56.000 и 67.000 Јевреја, а рат је преживело између 8.000 и 16.000 лица. На простору коју је заузимала усташка Независна држава Хрватска страдало је између 29.000 и 31.000 Јевреја. Процењује се да је на тој територији пред рат живело између 34.000 и 40.000 Јевреја. Специфичност „решавања јеврејског питања“ у НДХ састоји се у томе што је то једино подручје у Европи у коме је „домаћа“ власт убила више Јевреја него Немци.⁵

На простору Србије под окупацијом Немаца живело је око 16.600 Јевреја и још 1.200 јеврејских избеглица из Средње Европе. Немци су на овом простору убили око 13.600 домаћих Јевреја или 81,92% популације, као и све избеглице. Од 17.800 Јевреја које је рат затекао на немачком окупационом подручју у Србији погинуло је око 14.800 (83,14%). На осталим просторима данашње територије Републике Србије, а које су у Другом светском рату окупирале друге државе, такође је дошло до масовног уништења Јевреја. У мађарском окупационом подручју (Бачка) убијено је 10.451 (76,9%); у Срему под влашћу усташке НДХ 2.515 (89,82%); у бугарској окупационој зони страдало је 158 (83,6%), италијанској на Космету 300 (75%). Укупно је на свим окупационим подручјима у Србији пред Други светски рат било је 34.779 Јевреја, а страдало

34-127; Robert S. Vistrič, *n. d.*, 87-114, 142-173; Džordž L. Mos, *Istorija rasizma u Evropi* (Beograd : Službeni glasnik, 2005), 226, 114-120; Сол Фридендер, *Године истребљења. Нацистичка Немачка и Јевреји 1939-1945* (Београд : Завод за уџбенике, 2013), 49-50, 69-70, 209-213, 283, 285, 308-309, 348, 350-351, 405-406, 414-415, 418-420, 478-492.

4 Lucy S. Dawidowicz, *The Holocaust and the Historians* (Harvard: Harvard University Press, 1983), 12-21; Norman DeJvis, *Evropa : jedna istorija* (Novi Sad : Vega media, 2005), 1328.

5 Milan Koljanin, „Holokaust u Jugoslaviji (1941-1944)”, *Jugoslovenski istorijski časopis* 1-2 (Beograd, 1996), 111-122; Isti, „'Rasna revolucija' na evropskom jugoistoku 1920-1941”, *Istorija 20. veka* 2 (Beograd, 2007), 59-74; Dragan Cvetković, „Holokaust u Nezavisnoj državi Hrvatskoj – numeričko određenje”, *Istorija 20. veka* 1 (Beograd, 2011), 163-182.

је њих 28.224 (81,15%).⁶

Нацистичка Немачка напала је Југославију као казну због антифашистичких демонстрација 27. марта 1941. године и одбацивања савеза са земљама Тројног пакта. Казна је била усмерена на Србе, али је цео отпор Немачкој доживљаван као „завера” Јевреја и плутократије. После напада на Совјетски Савез оптужба за заверу Јевреја проширује се и на комунисте, а сви они заједно окривљују се за устанак у окупираној Србији и Југославији на чије чело стају партизани под вођством комуниста и ројалиста (равногорци) пуковника Михаиловића који су били у савезу са „плутократским Лондоном”. Током 1941. године јеврејско и српско питање су повезани, а Јевреји, Роми и Срби масовно су стрељани као део мера одмазде немачких окупатора због оружаног устанка. Треба нагласити да су Јевреји у Србији масовно убијани пре свега као таоци, поставши жртве мера одмазде због масовног устанка српског народа. Немцима није било важно што највећи део Јевреја није имао никакве везе са устанком Срба у лето и јесен 1941. године, јер су спроводили у дело стратегију уништавања Јевреја као народа и истовремено застрашивали Србе јер су подигли устанак. До краја новембра 1941. истребљена је готово цела мушка популација Јевреја у Србији, а у пролеће 1942. године и жене и деца.⁷

Посебност Холокауста у окупираној Србији је застрашујућа ефикасност и кратак временски рок у коме је ликвидирана већина Јевреја. Већ 16. априла 1941. Немци у окупираном Београду објављују наредбу о обавезном пријављивању Јевреја код домаће полиције, која је 19. априла под контролом Гестапоа организовала посебну „Јеврејску полицију”. Немци су 31. маја 1941. године увели расне законе у окупираној Србији уперене против Јевреја, наређујући њихово регистровање, обележавање и забрану бављења јавним службама и занимањима, принудну радну обавезу и многе друге дискриминаторске одредбе. После мера регистрације и обележавања Јевреја током лета исте године, Немци већ у јесен крећу у њихово радикално уништавање на самој територији Србије. Ликвидација је била у последњој фази крајем јануара 1942, у време када су нацистички функционери тек разматрали све техничке детаље за масовно уништавање Јевреја у целој Европи. Посебност окупиране Србије састоји се и у томе што су у њој регуларне трупе Вермахта убијале Јевреје, а не посебне СС јединице као што је то било у осталим деловима Европе.⁸

Прогони и убиства Јевреја били су под потпуном контролом Немаца,

6 Valter Manošek, *Holokaust u Srbiji : vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941-1942* (Београд : Službeni list SRJ : Draslar partner, 2007), 23-114, 187-197; Момчило Митровић, Алексеј Тимофејев, Јелена Петаковић, *Холокауст у Србији : Holocaust in Serbia 1941-1944* (Београд : Музеј историје Југославије : Институт за новију историју Србије, 2012), 8-9.

7 Холм Зундхаузен, *Историја Србије од 19. до 21. века* (Београд: Clío, 2008), 356-359; Milan B. Koljanin, „Antisemitski stereotipi i propaganda u Srbiji 1941-1942. godine”, *Istorija 20. veka 1* (Београд, 2003), 83-118; Isti, „Srbija u nemačkom „novom poretku” 1941-1942”, *Istorija 20. veka 1* (Београд, 2011), 65-86.

8 Milan Fogel, Milan Ristović, Milan Koljanin, *Pravednici među narodima* (Београд : Јеврејска општина Zemun, 2012), 226-238.

док су Срби у квислиншкој управи имали помоћну улогу. У Банату, који је био под апсолутном управом Немаца, без икаквог удела Срба, већ у августу 1941. поубијани су сви Јевреји. То је било прво подручје у Европи у којем су Јевреји потпуно истребљени. На остатку окупиране Србије домаћа полиција и администрација у служби Немаца, посебно присталице ЗБОР-а Димитрија Љотића, имали су удела у евидентирању, проналажењу, повремено и хапшењу Јевреја, а та активност постоји већ од краја априла 1941. године. Удео колабораната био је посебно велики у ширењу антисемитске пропаганде и оптуживању Јевреја за устанак партизана и равногораца, али и оправдању Немаца за мере масовне одмазде. Само затварање и убијање Јевреја било је у потпуној надлежности Немаца, а становништво Србије није масовно прихватило поруке антисемитске пропаганде.⁹

Страдање Јевреја у Чачку није различито у односу на друге крајеве у Србији током Другог светског рата. Локална власт извршавала је вољу окупатора, брзо пописујући све Јевреја у граду без посебног отпора и одлагања строгих немачких наређења. Истовремено велику улогу у спречавању потпуног уништења малобројне јеврејске заједнице у Чачку имао је масовни устанак партизана и четника и брзо ослобађање града 1941. године, као и снажни антифашистички покрет отпора равногорске и партизанске организације у окупираној Србији који је постојао све до краја рата, што је многим Јеврејима (посебно деци) омогућило подршку у сакривању. Од 34 Јевреја који су у лето 1941. били у Чачку њих једанаест је стрељано, троје је погинуло у борби у партизанским јединицама, један дечак је умро услед последица окупације, десеторо је нестало (највероватније су убијени), а десеторо је преживело рат.¹⁰

Документа која се објављују припадају фонду Градског поглаварства Чачак Међуопштинског историјског архива у Чачку. Документа су приређена у оригиналном облику, укључујући и расистичка правописна правила која су наметали нацисти, која нису дозвољавала да се имицие „Јеврејин” и „Циганин” пишу великим словом. Такве наредбе и поред притисака нису стриктно поштоване, што је такође важна информација која је забележена.

9 Милан Ристовић, *У поштрази за уточиштем : југословенски Јевреји у бекству од Холокауста 1941.-1945* (Београд : Службени лист СРЈ, 1998), 57-82; Милан Кољанин, „Филмска пропаганда - увод у Холокауст”, *Годишњак за друштвену историју* 1 (Београд, 2000), 35-51; Branislav Božović, „Specijalna policija i stradanje Jevreja u okupiranom Beogradu 1941-1944.”, *Zbornik. Jevrejski istorijski muzej* 8 (Beograd, 2003), 77-173; Olivera Milosavljević, *Potisnuta istina : kolaboracija u Srbiji 1941-1944* (Beograd : Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006), 25-27, 69, 105-108; Valter Manošek, *n. d.*, 23-117; Milan B. Koljanin, „Antisemitски stereotipi i propaganda u Srbiji 1941-1942. godine”, 83-118; Бранислав Божовић, *Страдање Јевреја у окупираном Београду 1941-1944 : 2.* измењено и допуњено издање (Београд : Музеј жртва геноцида, 2012), 209-275.

10 Милош Тимотијевић, „Страдање и спасавање Јевреја у Чачку и околини 1941-1944. године”, *Зборник радова Народне музеја XLIV* (2014), 159-188

1.

НАЧЕЛНИК – ЧАЧАК

Бр. 6246

23 маја 1941 год.

Чачак

ГРАДСКОМ ПОГЛАВАРСТВУ

ЧАЧАК

Према наређењу Фелдкомандантуре 816 у Ужицу од 20 маја т. г. има се у року од три дана овамо извести следеће:

Колико на тамошњем подручју има насељених Јевреја?

За сваког навести име, презиме, занимање, место становања, улицу и број, годину рођења.

Овакве податке треба доставити за сваког члана јеврејске фамилије, тако да у извештајима буду обухваћени сви Јевреји без разлике.

РОК ЗАБЕЛЕЖЕН

Начелник

[нечитко]

Попис

Јевреја у Чачку

Зав. 27- V

[печат Градског поглаварства у Чачку]

721 24-V-1941

Дежурном чиновнику у рад

Шеф отсека

[нечитко]

[МИАЧ, ГП, К-54, Ф V, бр. 8/41]

2.

ИСПОСТАВА ДРИНСКЕ БАНОВИНЕ

Пов. [нечитко] 4/41

1 јуна 1941 год.

Ваљево

ПРЕДМЕТ: Јевреја-бројно стање

СРЕСКИМ НАЧЕЛСТВИМА 1-21
ГРАДСКИМ ПОГЛАВАРСТВИМА 1-4
СРЕСКОЈ ИСПОСТАВИ ПЕЦКА

Министарство унутрашњих послова са I Бр. 18 од 15. V. 1941 г. Наређује следеће:

Најхитније поднесите извештај о бројном стању Јевреја на подручној Вам територији и то: посебно за оне који су рођени у нашој земљи, а посебно за оне који су се настанили током последњих 10 (десет) година, с тим да се за ове друге наведе одакле су дошли, чији су држављани раније били, без обзира да ли су наше држављанство примили, или су задржали своје пређашње држављанство.

Предње се доставља на поступак.

П.н. Комесара
Испостава Дринске бановине
В.Д. Начелника управног одељења
[нечитко]

Рок 10 дана
[Печат Градског поглаварства Чачак]
1228 6-VI-1941
Достављено по приложеном концепту
У акта
Претседник
градске општине
Миод. Ж. Васић

[МИАЧ, ГП, К-50, Ф IV, 438]

3.

ИСПОСТАВА ДРИНСКЕ БАНОВИНЕ

II Бр: 143/41

7 јуна 1941 год.

Ваљево

Предмет: наредба о Јеврејима и циганима

Извршење

СВИМ СРЕСКИМ НАЧЕЛСТВИМА 1-21
Свим Градским поглаварствима 1-4
Среској испостави Пецка

Министарство унутр. Послова актом Бр: 180/41 од 4 јуна т.г. доставља следеће наређење:

„Поводом објављене наредбе која се односи на Јевреје и Цигане у листу Уредба Војног заповедника у Србији бр: 7 и 8 од 31 маја 1941 г. Препоручује Вам се да подређене власти упутите да се строго придржавају свих прописаних одредаба поменутих наредбе, с тим да по њима најхитније поступају под личном одговорношћу појединих старешина управно полиц. Власти”.

Нарочиту пажњу обратите да се сва лица према наредби уведу у спискове јевреја у предвиђеном року, ово исто важи и за цигане који ће се на основу пријаве убележити у циганске листове.

Водити строго рачуна да сви јевреји носе стално жуту траку „са натписом Јеврејин”.

Одмах уклонити из државне и самоуправне службе све службенике јевреје. У колико подређене власти нису надлежне да донесу одлуке у том правцу, најхитније учинити предлог надлежним властима и о томе известити Министарство унутр. послова.

Водити стални надзор да јевреји не упражњавају у појединим звањима забрањену праксу, осим у случајевима одобреним у наредби – (лекари, зубни лекари, ветеринари, апотекару, ит.д).

Спречити сваки покушај јевреја да посећују места за разоноду сваке врсте (позориште, биоскоп, јавно купатило и т.д).

По свим запажањима о предузетим мерама које су у вези са извршењем наредбе која се односи на јевреје и цигане извештавајте стално и благовремено Министарство. Чим буду завршени спискови јевреја и циганске листе доставите их у препису Министарству с позивом на ово наређење.

Предње се доставља на хитан и тачан поступак.

Градска поглаварства ће одмах предузети потребне мере, да се сви градски и општински службеници јеврејског и циганског порекла отпусте из јавне службе и о томе известити ова испостава, а Среска начелства доставе писмени предлог надлежним Комесарима преко ове Испоставе, ради предузимања потребних мера.

За тачно извршење овог наређења биће ми одговорни лично Срески начелници, односно председници гардских општина.

Наређење извршити у року од 5 дана по примену истог.

В.Д.Комесара
[нечитко]

[МИАЧ, ГП, К-54, Ф VI, 72/41]

4.

СПИСАК

Лица јеврејског порекла, који су настањени у граду Чачку, састављен према наређењу фелдкомандантуре у Ужицу бр. 816 од 30. маја 1941. године.

Ред. Бр.	Име и презиме	занимање	Место становања	Улица и број куће	Година рођења	Примедба
1.	Нафтали Ешкенази	пензионер	Чачак	Синђелићева 27	1870	
2.	Ленка Ешкенази	домаћица	Чачак	Синђелићева 27	1881	
3.	Сима Ешкенази	судски приправник	Чачак	Синђелићева 27	1917	
4.	Давид Нефтали	професор	Чачак	Кн. Милоша 10	1904	стрељан [*]
5.	Михаило Вилхелм	Чинovníк фирме Луја Хирта	Чачак	Ломина 39-а	1907	
6.	Др. Стеван Бер	лекар	Чачак	Болница	1913	
7.	Тодор Хирт	трговац	Чачак	Ломина 39-а	1911	
8.	Јаков Албахари	чиновнички приправник поште	Чачак	Љубићска бр. 11	1910	
9.	Фина Албахари	домаћица	Чачак	Љубићска бр. 11	1911	
10.	Михаило Албахари	--	Чачак	Љубићска бр. 11	1935	
11.	Бели А. Рубинштајн	Књиговођа код „Крен и Станковић”	Чачак	Војводе Степе 29	1900	
12.	Елизабета Рубинштајн	домаћица	Чачак	Војводе Степе 29	1913	
13.	Александар Рубинштајн	----	Чачак	Војводе Степе 29	1939	
14.	Штефанија Рубинштајн	----	Чачак	Војводе Степе 29	1940	

[Дописано руком]

15. Августо Алберт радник - Рајићева 14 1912

К. Бр. 721
27. маја 1941. године
-Чачак-

ПРЕТСЕДНИК
Градске општине
Миодраг Ж. Васић

*[Давид Нафтали стрељан је као талац у Чачку 20. јула 1941.]

[МИАЧ, ГП, К-54, Ф V, бр. 8/41]

5.

[Први списак и табела писани руком]

Списак

Јевреја настањених на територији Градског Поглаварства у Чачку, а рођених на територији бивше Краљевине Југославије

Редни број	Име и презиме	Место рођења	Да ли је дошао у Југославију у последњих 10 год	Јевреји, који су у последњих 10 год дошли у нашу земљу, одакле су дошли, чији су држављани до тада били и да ли су примили наше поданство
1.	Бела Рубинштајн	Вишеград	није	није
2.	жена Елизабета - -	- -	- -	- -
3.	син Александар - -	Чачак	- -	- -
4.	кћи Штефанија - -	- -	- -	- -
5.	Нафтали Ешкенази	Београд	- -	- -
6.	жена Ленка - -	Пожаревац	- -	- -
7.	Син Сима - -	Београд	- -	- -
8.	Вилхелм Михаило	Доросава, срез Апатин	- -	- -
9.	Хирт Тодор	Чачак	- -	- -
10.	Јаков Албахари	Тешањ, Босна	- -	- -

Документи о страдању Јевреја у Чачку 1941-1942. године

11.	жена Фина	Беч	Дошла у Југославију 1931 г	Дошла из Лавова-Пољска, до тада била пољска држављанка, југословенско поданство примила 1934 год.
12.	син Михаило - -	Сарајево	није	није
13.	Лили Шајер	Слав. Брод	- -	- -
14.	Мирко Шајер	Слав. Брод	- -	- -
15.	Павле Кон	Панчево	- -	- -
16.	Олга Кон	Слав. Брод	- -	- -
17.	Густав Штајниц	Осек	- -	- -
18.	Бела Хиршфелд	Брчко	- -	- -
19.	жена Ана	Зеница	- -	- -
20.	син Карло	Беч	- -	- -
21.	Бранко Милетић	Дета, Вршац	- -	Покрштен пре 18 год.
22.	Сигфрид Фишер	Сарајево	- -	није
23.	жена Ида Фишер	Зеница	- -	- -
24.	Др Стеван Бер	Петровград	- -	- -
25.	Вида Стефановић рођ. Карио	Лесковац	- -	- -
26.	Јелисавета Кара-Николић рођ. Ешкенази	Прељина	- -	- -
27.	Зоран Кара-Николић рођ. Ешкенази	Чачак	- -	- -

[МИАЧ, ГП, К-54, Ф V, бр. 8/41]

6.

[Други списак и табела писани писаћом машином и попуњени руком]

Списак

Јевреја настањених на територији Градског Поглаварства у Чачку, а рођених на територији бивше Краљевине Југославије.

Редни број	Име и презиме	Место рођења	Да ли је дошао у Југославију у последњих 10 год	Јевреји, који су у последњих 10 год дошли у нашу земљу, одакле су дошли, чији су држављани до тада били и да ли су примили наше поданство
1.	Бела Рубинштајн	Вишеград	није	Није
2.	жена Елизабета - -	Добој	- -	- - Пре 6. IV 1941
3.	син Александар - -	Чачак	- -	- -
4.	кћи Штефанија - -	- -	- -	- -
5.	Нафтали Ешкенази	Београд	- -	- -
6.	жена Ленка - -	Пожаревац	- -	- - Пре 6. IV 1941
7.	Син Сима - -	Београд	- -	- -
8.	Вилхелм Михаило	Доросава, срез Апатин	- -	- - Пре 6. IV 1941
9.	Хирт Тодор	Чачак	- -	- -
10.	Јаков Албахари	Тешањ, Босна	- -	- - Отсељен за Сарајево
11.	жена Фина - -	Беч	Дошла у Југославију 1931 г	Дошла из Лавова-Пољска, до тада била пољска држављанка, југословенско поданство примила 1934 год.
12.	син Михаило - -	Сарајево	није	није
13.	Давид Нафтали	Београд	- -	стрелан - - умро
13.	Лили Шајер	Слав. Брод	- -	- - Пре 6. IV
14.	Син Мирко	Слав. Брод	- -	- - Пре 6. IV
16.	Павле Кон	Панчево	- -	Отселио се за Панчево - -
17.	Густав Штајниц	Осјек		
18.	Бела Хиршфелд	Брчко		
19.	Ана Хиршфелд	Зеница		
20.	Карло Хиршфелд	Беч		
21.	Бранко Милетић	Вршац	није	није

22.	Инг Сигфрид Фишер	Сарајево	није	није
23.	Ида Фишер	Зеница	није	није
24.	Др Стеван Бер	Петровград		
25.	Вида Стефановић - Карио	Лесковац		
26.	Јелисавета Кара-Николић Ешкенази	Прељина	није	није
27.	Зоран Кара-Николић	Чачак	није	није

[МИАЧ, ГП, К-54, Ф V, бр. 8/41]

7.

[Трећи списак и табела писани писаћом машином и попуњени руком]

Списак

Јевреја настањених на територији Градског Поглаварства у Чачку, а рођених на територији бивше Краљевине Југославије.

Редни број	Име и презиме	Место рођења	Да ли је дошао у Југославију у последњих 10 год	Јевреји, који су у последњих 10 год дошли у нашу земљу, одакле су дошли, чији су држављани до тада били и да ли су примили наше поданство
1.	Нафтали Ешкенази	Београд	није	није
2.	Лена Ешкенази	Пожаревац	није	није
3.	Симо Ешкенази	Београд	није	није
4.	Бела Рубинштајн	Вишеград	није	није
5.	Елизабета Рубинштајн	Добој	није	није
6.	Александар Рубинштајн	Чачак	није	није
7.	Штефанија Рубинштајн	Чачак	није	није
8.	Тодор Хирт	Чачак	није	није
9.	Михајло Вилхелм	Апатин	није	није
10.	Јаков Албахари	Тешањ	Отсељен за Сарајево	

11.	Фина Албахари	Беч	Отсељен за Сарајево	
12.	Михајло Албахари	Сарајево	- -	- -
13.	Лили Шајер	Сл. Брод	није	није
14.	Мирко Шајер	Сл. Брод	није	није
15.	Павле Кон	Панчево		отсељен за Панчево
16.	Олга Кон	Сл. Брод		отсељен за Панчево
17.	жена Олга [понављање података]	Слав. Брод	није	отсељен за Панчево није
18.	Густав Штајниц	Осек	- -	- -
19.	Бела Хиршфелд	Брчко	- -	Ради за немачку команду. Дошао у Чачак пре рата
20.	жена Ана - -	Зеница	- -	- -
21.	син Карло - -	Беч	- -	- -
22.	Бранко Милетић	Денга Вршац	- -	Чин. на железн. у Чачку, пензионисан, покрштен пре 18 год.
23.	Жена Наталија - - рођ. Поповић	Требиње	- -	Српкиња, православне вере
24.	Син Милан - -	Сарајево	- -	- -
25.	кћи Соња - -	- -	- -	инж. у Дир. шума Пре 6. IV 1941
26.	инг Сигфрид Фишер	Сарајево	- -	инж. у Дир. шума пре 6. IV 1941
27.	жена Ида - -	Зеница	- -	- -
28.	Др Стеван Бер	Петровград	- -	- -
29.	Вида Стефановић рођ. Карио	Лесковац	- -	отпутовала за Ужице
30.	Јелисавета Кара-Николић рођ. Ешкенази	Прељина Прокунље	- -	пре 6. IV 1941
31.	Зоран - -	Чачак	није	пре 6. IV 1941

[МИАЧ, ГП, К-54, Ф V, бр. 8/41]

8.

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА – ЧАЧАК

ПАЗИ НА РОК

Бр. 6863

7 јуна 1941 год

Чачак

Предмет: Јевреја бројно стање

ГРАДСКОМ ПОГЛАВАРСТВУ - ЧАЧАК
ОПШТИНСКИМ УПРАВАМА ОД 1-8

По наређењу Комесеријата за унутрашње послове у непрекораченом року од 5 дана доставите бројно стање Јевреја на тамошњем подручју. И то: посебно за оне који су рођени у нашој земљи, а посебно за оне који су се у нашој земљи настанили у току последњих 10 година. За оне који су се у току последњих 10 година у нашој земљи настанили наведите одакле су дошли, чији су држављани раније били и да ли су наше држављанство примили или су задржали своје пређашње.

РОК 12 ЈУНА ЗАБЕЛЕЖЕН

Срески начелник
[нечитко]

Рок - 12

[Печат Градског поглаварства Чачак]

1291 7-VI-1941

Достављено по приложеном концепту

У акта

Претседник
градске општине
Миод. Ж. Васић

[МИАЧ, ГП, К-50, Ф IV, бр. 438.]

9.

Инж. Зигрифид Фишер

И жена му Ида рођ. Монтиљо

Градско поглаварство

Чачак

Молим наслов да ми изда уверење да ја као и моја жена Ида рођ. Монтиљо

немамо никаквих прихода. Био сам намештен као чиновник код Дирекције Шума у Чачку и то ми је био једини приход, који сам губитком службе изгубио.

Уверење ми је потребно да бих могао добити кирију од дјела куће, својине моје жене, а која с еналази у Зеници.

11. јуна 1941. год

Чачак

Инг. Фишер Зигфрид

Јамчимо [нечитко] да молилац Сигфрид и његова жена Ида у Чачку немају никаквих прихода.

1 инг Миод Љујић ш. пристав

2 инг Ратомир Радовић шумски пристав

Оверава

[печат: ПО НАРЕДБИ правног референта]

[нечитко]

На молбу Сигфрида Фишера, инг. Из Чачка, а на јемство Миодрага Љујића и Ратомира Радовића, оба инжењера шумске управе у Чачку, издаје му Градско поглаварство у Чачку ово

УВЕРЕЊЕ

Да молилац СИГФРИД и његова жена ИДА у вароши Чачку немају никаквих прихода.

Такса је плаћена.

Од Градског поглаварства у Чачку дана 12 јуна 1941 године бр. 1441.-

Деловођа

[нечитко]

Правни референт

[нечитко]

[МИАЧ, ГП, К-55, Ф VII, р. 206]

10.

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА - ЧАЧАК

Бр. 6890

11 јула 1941 год.

Чачак

ГРАДСКОМ ПОГЛАВАРСТВУ ЧАЧАК
ОПШТИНСКОЈ УПРАВИ 1-8

Окружни начелник у Ужицу тражи да се одмах доставе подаци о томе колико трака треба за Цигане и Јевреје на овдашњем подручју.

Да би се овоме могло удовољити позивам наслов да у року од 3 дана достави овамо податке о бројном стању Цигана и Јевреја на тамошњем подручју, а преко наредби која се односи на Јевреје и Цигане издатој од Војног заповедника за Србију од 30 маја 1941 год.

РОК ЗАБЕЛЕЖЕН!

Срески начелник
[нечитко]

Јевреји и цигани
Рок 10. VI
[печат Градског поглаварства у Чачку]
1314 9 – VI - 1941

[МИАЧ, ГП, К-57, бр. 1314]

11.

ПОЗИВ

Позивају се ниже именована лица, јеврејског порекла, да неизоставно на дан 10 јуна 1941 године у 15 часова по подне дођу у Градско поглаварство у Чачак – административни одсек - /секретаријат/, ради давања извесних података, и то:

1. Нафтали Ешкенази, пензионер, Синђелићева 27.
2. Ленка Ешкенази, домаћица - || -
3. Сима Ешкенази, суд. Приправн. - || -
4. Давид Нафтали, професор, Кнеза Милоша 10, Обилићева 14
5. Михаило Вилхелм, прив. Чиновн. , Ломина 39а
6. Др. Стеван Бер, лекар-Банов. Болница
7. Тодор Хирт, трговац, Ломина 39а
8. Јаков Албахари, чиновн. Поште, Љубићска 11
9. Фина Албахари, домаћица, Љубићска 11
10. Михаило Албахари, Љубићска 11
11. Бели Рубинштајн, књигов. „Крен и Станковић”
12. Елизабета Рубинштајн, домаћица, В. Степе 29
13. Александар Рубинштајн, Војв. Степе 29

14. Штефанија Рубинштајн, Војводе Степе 29
15. Аруести Алберт, рад. Рајићева 18.

За недолазак биће строго кажњени.

К.Бр. 1228
10 јуна 1941 год

По наредби
Претседника град. Општине
Чиновник
Д.М. Нешовић

[дописано руком, графитном оловком, латиницом]

Sorgn Max Б. 30-IV- у ср. л. 17
Bricht Karlo Б. 30-IV - || - 17
Kohn [...] Б. 27-IV [нечитко] 7

[МИАЧ, ГП, К-55, Ф VII, бр. 175]

12.

ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО У ЧАЧКУ
Бр. 1228
12 јуна 1941 године
Чачак

ИСПОСТАВИ ДРИНСКЕ БАНОВИНЕ

ВАЉЕВО

Према Вашем тражењу II. Бр. 4 од 1 јуна 1941 године, част нам је известити Вас, да се на територији овог Поглаварства налази настањено 28 [првобитно је било уписано 27, а затим оловком исправљено у број 28] лица Јеврејског порекла, рођених на територији бивше Краљевине Југославије.

Уједно се извештава, да се свега једно лице јеврејског порекла налази настањено у Чачку, а које је дошло у нашу земљу у току последњих десет година. Исто је дошло из Лавова-Пољска и до тада је било пољски држављанин. Приликом ступања у брак 1934 године примило је југословенско поданство.

Претседник
Градске општине
Миод. Ж. Васић

[МИАЧ, ГП, К-50, Ф IV, бр. 438.]

13.

ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО У ЧАЧКУ

Бр. 1291

12 јуна 1941 године

Чачак

НАЧЕЛСТВУ СРЕЗА

У вези Вашег тражења Бр. 6863 од 7 јуна 1941 године, извештавате се, да се на територији овог Поглаварства налази настањено 28 [првобитно је било уписано 27, а затим оловком исправљено у број 28] лица Јеврејског порекла, рођених на територији бивше Краљевине Југославије.

Уједно се извештава, да се свега једно лице јеврејског порекла налази настањено у Чачку, а које је дошло у нашу земљу у току последњих десет година. Исто је дошло из Лавова-Пољска и до тада је било пољски држављанин. Приликом ступања у брак, 1934 године примило је Југословенско поданство.

Претседник
Градске општине
Миод. Ж. Васић

[МИАЧ, ГП, К-50, Ф IV, бр. 438.]

14.

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА ТРНАВСКОГ

Бр. 7424

16 јуна 1941. год.

Чачак

Предмет: Јевреји који су се доселили после

6. априла, да напусте подручје среза

ГРАДСКОМ ПОГЛАВАРСТВУ

ЧАЧАК

У граду Чачку има Јевреја, који су се досели после 6. априла т.г. и који се никоме нису пријавили.

Позива се Градско Поглаварство да одмах позове све овакове Јевреје нека у року од 24 часа напусте подручје овог среза и нека се врате у место свог сталног становања, јер ће у противном по истеку овог рока бити стражарно тамо упућени.

С учињеном молим известити.

Срески начелник
[нечитко]

[МИАЧ, ГП, К-50, Ф IV, бр. 445.]

15.

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА ТРНАВСКОГ

Бр. 7094

17. јуна 1941 год.

Чачак

ГРАДСКОМ ПОГЛАВАРСТВУ - ЧАЧАК

У извршењу Наредбе војног заповедника у Србији о Јеврејима и Циганима, Фелкомандатура 816 Ужице наређује, да се одмах набаве траке за Јевреје и Цигане.

Свака трака кошта 12 динара.

Нека наслов одмах овамо извести колико трака за Цигане и колико трака за Јевреје, те нека уједно пошаље овамо и потребан износ у новцу за набавку ових трака.

Врло је хитно.

Срески начелник
[нечитко]

Бр. 51. Траке за Јевреје Цигане

[Печат Градског поглаварства Чачак]

Бр. 1707 19-VI-1941

[МИАЧ, ГП, К-53, Ф V, бр. 475.]

16.

ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО

Бр. 1707

19 јуна 1941 године

Чачак

СРЕСКОМ НАЧЕЛНИКУ

ЧАЧАК

У вези вашег тражења Бр. 7094 од 17 јуна 1941 године, извештавате се, да је за Јевреје и Цигане на територији овог поглаварства потребно трака и то:

а/ За Јевреје ... Комада 31.-

б/ За Цигане ... Комада 145.-

Уједно се извештавате, да је аманетником овог Поглаварства достављен потребан новац за набавку ових трака.

Претсеник
Градске општине
Миод. Ж. Васић

[МИАЧ, ГП, К-53, Ф V, бр. 475]

17.

ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО

Бр. 1711

19 јуна 1941 године

Чачак

СРЕСКОМ НАЧЕЛНИКУ

ЧАЧАК

У вези вашег захтева Бр. 7424 од 18 јуна 1941 године, извештавате се, да су на уобичајени начин позвана сва лица Јеврејског порекла која су се доселила у Чачак после 6 априла т.г., а никоме се нису пријавила, да напусте место у року од 24 часа и да се врате у место свога сталног становања.

Претсеник
Градске општине
Миод. Ж. Васић

[МИАЧ, ГП, К-50, Ф IV, б.б.]

18.

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА ТРНАВСКОГ

Бр. 7661

25 јуна 1941 год.

Чачак

Предмет: Пријава Јевреја

ГРАДСКОМ ПОГЛАВАРСТВУ

ЧАЧАК

Нека се позову сви Јевреји – очеви породица и самци да се пријаве ово[м] Среском начелству дана 26 јуна т.г. у времену од 17-20 часова под претњом казне затвора од 30 дана. Нека са собом понесу исправе са којима ће доказивати свој идентитет и потврде о евентуалној извршеној пријави своје имовине.

ВРЛО ЈЕ ХИТНО!

По наредби
Среског начелника
Подначелник
[нечитко]

[МИАЧ, ГП, К-52, Ф IV, р. 453]

19.

ОБЈАВА

Према тражењу Начелства среза у Чачку, позивају се сви Јевреји – очеви породице и самци, да се данас 26 јуна т.г. у времену од 17 до 20 часова под претњом казне затвора од 30 дана, пријаве Начелству среза у Чачку.

Са собом су дужни понети исправе са којима ће доказивати свој идентитет и потврде о евентуалној извршеној пријави своје имовине.

Од градског поглаварства у Чачку, 26 јуна 1941 године.

Бр. 2001.

[МИАЧ, ГП, К-52, Ф IV, бр. 453]

20.

СРЕСКОМ НАЧЕЛНИКУ

ЧАЧАК

У вези вашег акта бр. 7511/41 од 1. јула т.г. достављава вам се 31 трака за јевреје а 145 комада за цигане, с молбом на употребу.

Вд
срески начелник п.у. секретар
[нечитко]

[МИАЧ, ГП, К-57, б.б.]

21.

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА ТРНАВСКОГ
Бр. 7511
11 јула 1941 год.
Чачак

ГРАДСКОМ ПОГЛАВАРСТВУ

ЧАЧАК

Са овим актом доставља Вам се 31 ком. трака за Јевреје и 145 трака за Цигане, с позивом да одмах исте разделите и да контролишете да сви Цигани и Јевреји траке стално носе.

Срески начелник.
Д. Коларевић

Среском начелству

Чачак

У вези вашег акта бр. 7511/41 од 1. јула т.г. доставља вам се 31 трака за јевреје а 145 комада за цигане, с молбом на употребу.

В.д.
Срески начелник
П.у. секретар
[нечитко]

[МИАЧ, ГП, К-57, бр. 2733.]

22.

РЕВЕРС

Доле потписати признајемо, да смо данас 17 јула 1941 године примили траке као лица Јеврејског порекла и да нам је наређено да ове траке непрестано носимо.

Тодор Хирт
Бранко Милетић
Бела Хиршфилд
Мих. Вилхелм
Павле Кон
Густав Штајниц
Нафтали Ешкенази
Јелисавета Караниколић
Лили Шајер
[нечитко, највероватније Др. Стеван Бер]
Сигмунд Фишер
Бела Х. Рубинштајн
Албахари Јаков

[МИАЧ, ГП, К-55, Ф VII, бр. 175]

23.

ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО
К.Бр. 2732
19 јула 1941
Чачак

КОМАНДИРУ ГРАДСКЕ СТРАЖЕ

ЧАЧАК

Команда места у Чачку, известила је ово поглаварство следеће:
„Примећено је, да у граду Чачку Цигани и Јевреји не носе траку око руке”.
Одмах анредити да исти траке непрестано носе”.

Пошто су траке издељене свима Циганима и Јеврејима на територији овога Поглаварства, то преко подручних Вам органа обратити строгу пажњу на Цигане и Јевреје, да ли ове траке исти носе, па ако некога од Цигана или Јевреја пронађете да траке не носе, привести их овоме Поглаварству ради казне.

Претседник
Градске општине
Миод. Ж. Васић

[МИАЧ, ГП, К-55, Ф VII, бр. 175]

24.

ПРЕДСЕДНИШТВУ ГРАДСКЕ –

ЧАЧАК

Према наређењу Начелства среза Трнавског Бр. 7511 од 11 јула 1941 године, раздељене су траке свима Циганима и Јеврејима настањеним на територији овог Поглаварства.

Приликом деобе трака, свакоме је наглашено да исте непрестано носе на рукаву од горње одеће.

Како немачка команда места преко тумача овог Поглаварства ставља примедбу да ниједан Циганин или Јеврејин не носи ове траке, а и ја сам се о предњем уверио то молим за наређење Градској стражи да контролише редовно ношење ових трака.

18 јула 1941 године

Чачак

Службеник градске
Општине
Драг. М. Нешовановић

К.Бр. 2732

Командиру градске страже овде

Да обрати сталну пажњу на цигане и јевреје да ли носе траке, када год угледа на не носе траку приводи га поглаварству ради казне.

Претседник
Миод. Ж. Васић

[МИАЧ, ГП, К-55, Ф VII, бр. 175]

25.

Начелство среза Трнавског

Бе. 9795/41.

11. август 1941. год.

Чачак

Среској испостави 1-2
Градском поглаварству, - Чачак
Општинској управи од 1-8

Министарство Унутрашњих послова наређује:

„Велики број Јевреја из Београда, нарочито оних који нису до 6. априла били наши држављани, и Јевреја из других окупитраних подручја бивше Југославије, налазе се у Ковиљачи, Врњцима, Аранђеловцу и другим нашим бањама, паланкама и богатим местима.

Њихов боравак у унутрашњости је од штете по средину у којој живе јер је трују разним измишљеним и лажним вестима, а поред тога подижу стандард живота, трошећи немилице новац који у изобиљу поседују. Поред тога индиректно а можда и директно помажу комунистичку акцију.

Препоручујем комесарима банских управа да нашим Јеврејима нареди да у року од 5. дана, по саопштењу наређења, оду у места где су били настањени до 6. априла.

Што се тиче Јевреја страних држављана, или су из других окупираних подручја бивше Југославије, наредите им да у горе наведеном року дођу у Београд, без обзира где су пре 6. априла т.г. били привремено настањени.

Достављајући предње,

НАРЕЂУЈЕМ

Да се одмах позову сви Јевреји, који нису били настањени на овдашњем подручју пре 6. априла 1941. године, а јевреји страни држављани, и они који су дошли из места окупиране Југославије, да у остављеном року пођу у Београд.

Извршење овог наређења контролисаћу путем жандармеријских власти.

О пријему наређења потврдите.

СРЕСКИ НАЧЕЛНИК

[печат Трнавског среског начелства]

[потпис нечитак]

[печат Градског поглаварства у Чачку]

Но 4440 11 – VIII 1941

Пошто је наређење исте садржине примљено и од престојништва гардске полиције то потврдити пријем предњег, па у акта.

Чачак, 13. VIII 1941. год.

Претседник

градске општине

Миод. Ж. Васић

[МИАЧ, ГП, К-53, Ф-V, бр. 453]

26.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА КРАЉЕВАЧКОГ
Бр. 8229
18 маја 1942 године
Краљево

ГРАДСКОМ ПОГЛАВАРСТВУ

ЧАЧАК

Крајскомандатура актом од 4 маја т.г. доставила је:

„Према одредбама 4 наредбе која се односи на Јевреје и Цигане постоји свеопшта обавеза пријављивања јеврејског имања.

Молим, подређене службене јединице подстаћи да у општинама дужност пријављивања као што је то уобичајено објаве. Дотичне пријаве се имају неизбежно мени даље упутити”.

Пожурите са овим пословима да не би дошло до озбиљне одговорности.

О учињеном известите ме благовремено.

Зам
ОКРУЖНИ НАЧЕЛНИК
[нечитко]

Достављено: Среском начелству:
Краљево, Чачак, Љубић, Гуча и
Претстојништву градске полиције Чачак; Градском поглаварству - Чачак.
Р.Ђ.

[печат: ПРЕТСТОЈНИШТВО ГРАДСКЕ ПОЛИЦИЈЕ ЧАЧАК]
Примљено 20/V 1942
3650

[нечитко]

[печат: ПОГЛАВАРСТВО ГРАДА ЧАЧКА]
Бр. 5832
21-V-1942
Чачак
Извршно одељење

[МИАЧ, ГП, К-59, Ф-IV, бр. 449, Л-1]

27.

ОБЈАВА

НАРЕЂУЈЕ СЕ СВИМА ЈЕВРЕЈИМА НАСТАЊЕНИМ НА ТЕРИТОРИЈИ ОВОГА ПОГЛАВАРСТВАДА У РОКУ ОД 5 ДАНА ОД ДАНАС ПОДНЕСУ ПРИЈАВЕ ОВОМЕ ПОГЛАВАРСТВУ У СМISЛУ 4. НАРЕДБЕ КОЈА СЕ ОДНОСИ НА ЦИГАНЕ И ЈЕВРЕЈЕ, О ИМАЊИМА КОЈЕ ИМАЈУ.

Из канцеларије Градског поглаварства у Чачку, дана 23 маја 1942 године, бр. 3641.

[МИАЧ, ГП, К-59, Ф-IV, бр. 449, Л-2]

28.

ПОГЛАВАРСТВО ГРАДА ЧАЧКА

Бр. 5832

26. маја 1942 г.

ЧАЧАК

КАТАСТАРСКОЈ УПРАВИ

ЧАЧАК

Моли се Управа да у повратку акта извести ово Начелство, какво непокретно имање, у којој површини, на којој парцели и у којој улици (месту), у Чачку имају Лујо Хирт и Леви Софија, Јевреји.

У исто време молите се за извештај, да ли се у Чачку, управо на територији Градског поглаварства у Чачку, налази још каква непокретна имовина кога од грађана припадника мојсијевске вероисповести (Јевреја).

Ово изволите сматрати за хитно, пошто горње податке тражи Немачка Фелд Команда.

По наредби
Правног референта
Писар
[нечитко]

[МИАЧ, ГП, К-59, Ф-IV, бр. 449, Л-3]

29.

КАТАСТАРСКА УПРАВА
Бр. 767
26-V 1942 год
Чачак

Градском поглаварству

Чачак

У повратку акта извештавате се да се на име Хирт Лује води имање у к.о. Чачку на п.л. бр. 363 и то парцела бр. 569 у површини од 1542 m², на којој постоје грађевине у улици Ломиној бр. 22.

Леви Софија нема никаквог имања уписатог на своје име на кат. Апарату за к.о. Чачак.

Да ли који од осталих Јевреја има имање у к.о. Чачку овој управи није познато.

Зам. Шеф
Катастарске управе
[нечитко]

30.

[печат: ГРАДСКО ПОГЛАВАСТВО ЧАЧКА]
Бр. 6190
30-V 1942 год.
Чачак

ОКРУЖНОМ НАЧЕЛНИКУ ОКРУГА КРАЉЕВАЧКОГ

У вези акта тога Начелства Бр. 8229 од 18 маја 1942 године, овом поглаварству је част извести да је објављено грађанству да се сва јеврејска имовина има пријавити, али до данас није поднета ниједна пријава.

По сазнању, а и према извештају Катастарске Управе у Чачку Бр. 767 од 26 маја тек. Године, у Чачку се води једино као јеврејско имање, имање Лује Хирта, које се налази у Ломиној ул. Бр. 22 у Чачку, (парцела Бр. 569 у површини од 1542 m², о.п. Чачак Бр. 363).

Предње се доставља с молбом на даљу надлежност.

По овлашћењу
Претседника Градске Општине
[нечитко]

[печат Градског поглаварства Чачак]

[МИАЧ, ГП, К-59, Ф-IV, бр. 449, Л-4]

Резиме

Приређена документа припадају фонду Градског поглаварства у Чачку, и говоре о положају мале јеврејске заједнице у Чачку у лето 1941, као и пописивању њихове имовине у пролеће 1942. године. Од 17.800 Јевреја које је рат затекао на немачком окупационом подручју у Србији погинуло је око 14.800 (83,14%). Посебност Холокауста у окупираној Србији је застрашујућа ефикасност и кратак временски рок у коме је ликвидирана већина јеврејске популације које је убијала регуларна војска (Вемахт), а не посебне СС трупа као што је био случај у Европи. Јевреји у окупираној Србији брзо су ликвидирани у склопу мера одмазде према домаћем становништву које је подигло устанак против окупатора. Прогони и убиства Јевреја били су под потпуном контролом Немаца, док су Срби у квислиншкој управи имали помоћну улогу у евидентирању, проналажењу, повремено и хапшењу Јевреја, као и ширењу антисемитске пропаганде. Од 34 Јевреја који су у лето 1941. били у Чачку њих једанаест је стрељано, троје је погинуло у борби у партизанским јединицама, један дечак је умро услед последица окупације, десеторо је нестало (највероватније су убијени), а десеторо је преживело рат.

Phd MILOŠ TIMOŠIJEVIĆ

DOCUMENTS ON JEWISH SUFFERING IN ČAČAK, 1941-1942

Summary

The prepared documents belong to the Fund of Town Government in Čačak and show the position of a small Jewish community in Čačak in the summer of 1941, as well as the inventory of their property in the spring of 1942. Out of 17,800 Jews who were in the German occupation area in Serbia, about 14,800 (83.14%) were killed. Specificity of the Holocaust in occupied Serbia is a terrifying efficiency and a short time limit in which the majority of Jewish population was killed by the regular army (Wehrmacht), not by the special SS troops, as it was in Europe. The Jews in occupied Serbia were quickly killed within the measures of retaliation towards domestic inhabitants that had raised the uprising against the invaders. Oppressions and murders of the Jews were under total control of the Germans, while the Serbs in the quisling authority helped in recording, finding, occasional arresting the Jews, as well as spreading anti-Semitic propaganda. Out of thirty-four Jews who were in Čačak in the summer of 1941, eleven were shot, three were killed in the battle in partisan units, one boy died due to the consequences of the occupation, ten got lost (most likely they were killed). Ten of them survived the war.

ЗОРАНА БОЈОВИЋ
Народни музеј, Чачак

ДНЕВНИК ЈОВАНА КУШИЋА ИЗ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

АПСТРАКТ: Ученик грађанске школе Јован Кушић (Ивањица 1928 - Сремске Лазе 1944) водио је дневник као петнаестогодишњи дечак за време Другог светског рата. Дневник из окупираних Ивањице сачуван је за период од 10. маја до 1. децембра 1942. и од 5. јула до 2. августа 1944. године. Вођен је у паузама између игре, ђачких обавеза, прве љубави и напорног рада у опанчарској радионици. Недостаје крај дневника, пред одлазак у партизане, у Прву личку бригаду, 15. августа 1944. године. Дневник спада у ретка сведочанства о свакодневици мале вароши у Другом светском рату.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Јован Кушић, Ивањица, дневник, 1942, 1944.

Дневник из окупираних Ивањице спада у ретка сведочанства о свакодневици мале вароши у Другом светском рату. Водио га је петнаестогодишњи дечак у паузама између игре, ђачких обавеза, прве љубави и напорног рада у опанчарској радионици, где је зарађивао новац за живот.

Јован Кушић је рођен у Ивањици 1928. године. За време Другог светског рата био је ученик Грађанске школе. После пораза југословенске војске један његов брат био је одведен у заробљенички логор. Старији брат Милован Кушић ступио је у Другу пролетерску бригаду у лето 1944. године. За њега је капетан Душан Поповић из Офлага VI С питао: „код кога је Миле отишао, да ли код Чиче или код нашег рођака Милинка Кушића?“¹ Јован Кушић је ступио у Прву личку бригаду 15. августа 1944. године. Учествовао је у борбама са Бугарима на Златибору. На Сремском фронту био је десетар у V крајишкој дивизији. Нестао је у борби против Немаца код села Сремске Лазе, приликом покушаја пробоја извиђачке чете, 12. децембра 1944. године.²

Јован Кушић је почео да води дневник под утиском ратних збивања 10. маја 1942. године. Дневнички записи постоје само за период до 1. децембра 1942. и од 5. јула до 2. августа 1944. године. Други и трећи део дневника није

1 Народни музеј Чачак, Одељење за историју, инв. бр. 4093, Писмо капетана Душана Поповића Јовану Кушићу, Оснабрик, 5. јун 1944. године.

2 Војни архив, Београд, РПК, 7, ф. 1, рег. бр. 7, Књига погинулих и несталих бораца 5. крајишке дивизије, р. бр. 1031.

сачуван. У његовим записима постоје вести са удаљених фронтова, али нема бојног поља и по томе је он јединствен међу ратним дневницима. Недостаје крај дневника, па тако и сведочанство о одласку у партизане. Ретки су детаљи о судбини његове породице у Другом светском рату. За погибију брата Милована Кушића на Емилином двору, код Чалме, 4. децембра 1944. године вероватно није ни знао. Ратна трагедија породице Кушић окончана је када је и он положио живот на бојном пољу.

Дневник Јована Кушића био је изложен од 1969. године у Музеју револуционарне омладине Чачанског краја. Седамдесетих година ХХ века прегледала га је Милка Петровић, али због фрагментарности у Народном музеју Чачак није одлучено да се објави. Из забелешке на почетку рукописа види се да су за штампу били издвојени само записи за 2. и 30. август 1942. године под насловом „Мој доживљај једног летњег дана“.

Дневник је писан мастилом и оловком на пресавијеним табацима канцеларијске хартије, сложеним у свешчицу. У картонске корице, пресвучене мраморираном хартијом, уметнута су до данас сачувана 43 листа. За штампу је приређен уз минималне правописне интервенције, а нечитка места означени су угластом заградом. Научни апарат и коментари приређивача налазе се у напоменама.

МОЈ ДНЕВНИК

10. V 1942. Празнични дан. Пошто не идемо у школу спавао сам доста и устао тек око девет сати. Пошто сам доручковао отишао сам са својим друговима код централе, где смо се играли. После подне сам читао новине и неке књиге и шетао се. У томе је и дошао мрак; вечерао сам и легао.

11. V 1942. Пошто смо још у суботу добили од г. директора наређење да ће се одсада долазити тачно у осам часова устао сам као и обично, јер увек устајем тачно у 7 часова, изузев недеље. Први час рачун, 5-6 ђака је закаснило: чук, чук и на вратима се указује неколико ђака. Тек што су они ушли с јаким треском у врата упадоше Рајко гурајући пред собом Чогрњца, који се ваљда плашио да уђе, а Рајко га је угурао. С другог часа отишао сам на имање, где је мој брат орао; ту сам узео будак и копао што није могло ралицом да се пооре. После рада смо ручали, одморили се и прионули опет послу. До касно увече радили смо на имању.

12. V 1942. После школе сам отишао и слагао коже после подне. Задах кожа и нафталина једва сам подносио. Коже смо пресушивали и слагали; од оног задаха нисам могао да вечерам и легао сам нерасположен. Нисам могао дуго да заспим.

13. V 1942. Пошто сам био још од јуче уморан пробудио сам се неиспаван. После школе сам написао задатке, ручао и отишао у село те донео млеко. После,

када сам се вратио из села, потковао сам мом другу опанке и онда отишао с једним другом те дотерали његове овце. Немци су долазили у Ивањицу; одмах су отишли. У томе је дошао и мрак.

14. V 1942. Велики српски празник Спасов-дан. Пошто не идемо у школу мало сам се успавао. Када сам се пробудио мој старији брат ме је звао да идемо у Рашћанску пећину. Нисам хтео, јер ми се спавало. Пошто сам доручковао писао сам нове задатке све до подне. Онда сам прочитао новине, ручао и изашао мало напоље. После подне сам се шетао по околини. Ручао сам добро. Сањао сам прошле ноћи да се некако створили дневници код мене и ја као да гледам свих ђака оцене, само моје не могу да видим; у томе се појављују неки ђаци и ја да сакријем дневник и он падне у блато. Они ђаци одоше и ја отворим да гледам и таман да видим мој успех, а брат ме пробуди.

15. V 1942. Важније се није ништа догодило.

16. V 1942. Када сам се вратио из школе ручао сам и мислио да идем да се купам. Али ме је комшија зовнуо те сам код њега радио до четири сата. Онда сам отишао и понео сапун те се добро измио. Вечеро сам и легао да спавам.

17. V 1942. Празнични дан; спавао сам врло много. Устао и нисам могао одмах да доручкујем. Пре подне сам писао задатке, а после подне сам се шетао.

18. V 1942. Имали смо шест часова. Чим сам стигао кући ручао сам; ручак је био масан те сам, као што каже наш народ, добро омастио бркове. Ишао сам на имање и сејао пасуљ; остали део дана сам провео у читању књиге "Гаучов син". Легао сам врло доцкан. Књига од Ф. [Т]реленера врло занимљива.

19. V 1942. Без доручка отишао сам у школу. У школи сам одговарао рачун и нисам добио слабу; био сам весео. Када сам ручао написао сам домаће задатке из геометрије. Онда сам брату потковао опанке, јер су му се много исцепали. Провео сам један сат у поткивању опанака. Онда сам отишао на рад у школску башту, где је имало прилично ђака. Пошто смо све прекопали пошли смо кући. Све сам остало време провео у писању из немачког. Увече сам завршио ону књигу, која је имала 360 страна. Читао сам до 11 сати.

20. V 1942. Устао сам у 5 часова, јер је мој комшија требао да изврши неке оправке и због тога сам устао раније. У пола осам отишао сам у школу. Други час смо имали поуке. Г. Ђурић је прозвао нас четрнаест да говоримо поуке; по несрећи потреви питање о „Тресету“ – нико на питање није умео да одговори.

21. V 1942. Чим сам се вратио из школе и сео да радим. Радио сам до шест часова. Онда сам отишао и купао се; вода је била врло топла. После купања вечерао сам и легао да спавам.

22. V 1942. Устао сам у 4 h, јер сам ишао да пишем домаће задатке из геометрије. Онда сам отишао у школу. Када сам се вратио из школе окупао сам се и сео да радим код мога комшије; радио сам до 6 часова. Када сам тамо отишао мој друг је намештао вршку за хватање риба. Када смо наместили договорили смо се да сутра рано уранимо и да покупимо рибу. Са тим сам мислима заспао.

23. V 1942. Спавам и сањам да се купам; у то се зачу лупа на вратима – скочим онако бунован и отворим врата и видох мога доброг друга Пера, који ме је звао да идемо да видимо да нема риба у вршкама. На брзину сам се обукао и пошли смо. Још је врло рано; свет спава сном праведника. Када смо стигли код водопада скинуо сам се и пошао ка вршкама. Вода је врло хладна (хладан ветар дува са водопада), има много плоча камења да се мора врло пажљиво ићи; када сам дошао до дубине мало премишљања и запливао сам. Вода је врло брза и јака али ипак сам препливао и докопао се плоча. Врло је хладно; попео сам се уз плоче да повучем вршку: мислио сам да ли ће имати риба и да ће ми труд бити крунисан успехом. Полако вучем, вода пада равномерно ударајући од плоче. Извучем и гледам (даска која покрива да не би рибе могле искати): завучем руку и осетих рибе, онда узмем торбицу и почнем да вадим и да мећам у торбу; при крају извадих једног клена тежине око пола килограма. Свега је било око 1500 грама; задовољан креном, добро притегнем торбу и бацитим се у пенушаве таласе. Пливајући дођох брзо до обале, где ме је чекао мој друг. Обучем се и пођемо мојој кући где поделимо на једнаке делове. Онда узмем јер је било врло рано те напишем неке задатке. Када сам се вратио из школе ручао сам оне рибе, која је била врло укусна. После ручка сам такође код комшије и радио; увече ме је исплатио и отишао да се окупам, јер је сутра велики празник.

24. V 1942. Духови, велики празник Срба. Сељаци из околине пристижу на службу Божију. Ивањица ври од света: сељаци, грађани, чувају се и гурају се. Када сам устао обукао се, умио и пошао да идем на литије. Када смо ишли у цркву је било много света те сам морао изаћи напоље. Онда смо обишли Ивањицу и задржавали се на неколико места. После сам отишао и купао се.

25. V 1942. Провео сам у хватању рибе и купању.

26. V 1942. Ишао сам у јутро те ватао рибу. Уватио сам око 1 килограм. После сам доручковао и отишао да се купам. Пошто сам ручао отишао сам у вашариште, где смо играли лопте.

27. V 1942. Када сам се вратио из школе ручао сам и отишао да радим код комшије. Радио сам до седам часова, онда сам отишао и покупио рибу.

28. V 1942. Пошто смо се вратили из школе отишао сам на имање да радим. После рада дошао сам и отишли да покупимо рибу; ухватили смо око 2 кг. Вечерао сам и легао да спавам.

29. V 1942. Када смо око 4 сата изјутра пошли да видимо да ли има рибе журили смо да не стигне нико. Када смо стигли вршке су мирно стојале. По вучењу канапа и по мувању по вршки осетио сам да има доста рибе. Када сам извукао и погледао рибе је било до врха; почео сам да вадим и да трпам у торбицу. Када смо покупили све пошли смо задовољни кући. Пошто смо измерили имало је око 2800 гр. рибе; поделили смо и он је отишао кући. Досада смо ухватили пет пастрмки. После школе сам радио код мога комшије. Ишао сам на обетину у оближње село.

30. V 1942. Изјутра када смо ишли да покупимо рибу није имало ниједне; сигурно да је неко купио. Чим смо се вратили из школе и сео да радим неке задатке мајка ме је зовнула да идемо да потсијава жито. Радили смо до пред мрак и онда смо отишли и окупали се и легли да спавамо.

31. V 1942. Мај старији брат и један мој друг су ишли да покупе рибе и ухватили су једно око 1 кгр. Пошто је празник мало сам дуже спавао и онда смо отишли у цркву. После цркве разишли се. Ја се нисам удаљивао из Ивањице пре подне; после подне су играли Ивањичани и војници. Победили су Ивањичани са 4 : 3; игра је била фер и узбудљива. Пошто смо вечерали читао сам књигу, која се зове „Том Савије“, има стран[а] 400.

1. VI 1942. Пошто сам се вратио из школе писао сам задатке и радио код мога комшије.

2. VI 1942. Време је кишовито. Писао сам задатке и радио код мога комшије; ишли смо у сусрет и дочекали владику. У 5 сати смо ишли у цркву.

3. VI 1942. Слави наша црква у Ивањици и нисмо ишли у школу. Цео дан сам радио код мога комшије. За време ручка сам написао задатке. Увече уморан, одмах сам заспао. Немци долазе у Ивањицу и одлазе; целу ноћ пролазе.

4. VI 1942. Имамо свега три часа и чим сам се пуштио сео сам да радим код мога комшије. Увече сам поткивао опанке и радио задатке.

5. VI 1942. Петак, пазарни дан; сељаци су слабо донели шта на пијац због таксе. Ишли смо у расадник и разгледали га и плевили грашак. После сам ручао и отишао да радим.

6. VI 1942. Ништа се важније није догодило.

7. VI 1942. Недеља. Празник; у школу не идемо и спавао сам доста. Када сам доручково отишли смо на купање. После ручка отишли смо у вашариште. Играли су омладина и војска; победили омладинци са 6:2. Пошто сам вечерао уморан одмах сам заспао.

8. VI 1942. Имали смо шест часова и доцкан смо отишли кући. После подне сам радио и увече сам се окупао.

9. VI 1942. Уместо гимнастике отишли смо да радимо у школски врт. Посејали смо пасуљ и ограђивали. Радили смо око 2 часа. Знојав и каљав једва сам чекао да се окупам, али сам гаћице некако забацио и нисам могао да их нађем. Мрзовољан отишао сам да радим. Увече ми је мајка нашла гаћице и окупао сам се.

10. VI 1942. Још за раног јутра ишао сам са својим другом да покупимо рибу; ухватили смо више од једног килограма, све велике. За ручак је имало пржене рибе, те сам ручао врло добро. После сам се купао и радио.

11. VI 1942. Пошто је био кулук ишао сам да кулучим за мајку и једнога човека; цео дан смо радили, Сунце је страховито пекло; пошто се нисам раније много сунчао сва су ми леђа изгорела од сунца. На подне сам се купао. Увече сам легао врло уморан.

12. VI 1942. У школи сам одговарао хемију и поправио оцену. После тога

сам се окупао и отишао да радим. Око три сата смо отишли на шупу, јер је сутра кројење кожа. Коже су биле пуне воде и тешке; радили смо до 9 часова. Уморан пошто сам вечерао одмах сам заспао.

13. VI 1942. Добио сам слабу оцену из рачун[а] и преко дана сам био нерасположен. После подне радио сам, а увече сам се окупао и легао да спавам.

14. VI 1942. Празнични дан; спавао сам више него обично, јер не идемо у школу. После тога доручковали смо и брат је отишао у Пожегу. Дан сам провео у шетњи. Предвече су се преносиле вести да су Турци³ дошли до Кушића, и да је погинуло два четника, три добровољца и три Немца, и да ће ноћас сви четници и војници да иду на Кушиће и да ноћас долазе Немци. С тим мислима сам заспао.

15. VI 1942. Пуштени смо један сат раније из школе због ручка, који је био приређен у нашој учионици. После сам довршио књигу „Гусари Меларског острва“ у којој се износи како су два брата после свршетка школске године одбегли од своје куће и нашли се са неком мангупом. Отишли на море, нашли неку једрилицу и њом крстарили по мору и најзад су се морали вратити кући (књига за децу).

16. VI 1942. Пошто смо дошли из школе ручао сам и отишао да се окупам. После школе отишао сам са мајком и братом на имање, где смо окопавали кукуруз; радили смо до касно у вече.

17. VI 1942. После школе радио сам код мога комшије, предвече сам се окупао. Увече малко сам учио, умор[ан] сам задремао; одмах сам заспао.

18. VI 1942. На петом часу ишли смо и радили мало у башти. После сам сео да радим; чим је сат очукао 7 h сам скочио и узео мотику и отишао да огрћем кромпире. Радили смо све док је се видело, пажљиво и лепо, а не по оној народној пословици: „Држи [буре] воду док мајстори оду“.

19. VI 1942. Пазарни дан. После школе остало време сам провео радећи за мога комшије. Увече сам отишао и јео трешања.

20. VI 1942. Радили смо мало у башти. Цело остало време провео сам радећи код мога комшије. Увече сам се окупао, вечерао и легао; одмах сам заспао.

21. VI 1942. Врло рано отишао сам да покупим рибу; покупио сам рибу, имало је око 1 килограм. После смо отишли и променили ђоновима шишарку. После све до 12 сати писао сам задатке. Остали део дана сам провео у шетању.

22. VI 1942. Имали смо шест часова и зато сам доцкан дошао кући. После подне радио сам код комшије. Онда сам написао задатке и легао да спавам.

23. VI 1942. Изашао сам да говорим физику, али није имало времена; почео сам говорити о преламању зрака. На петом часу гимнастике дошли су у наш разред: г. Манојло Кораћ окружни начелник, г. Ђуро Смедеревац, Бранко Маринковић, г. директор, Соња Пурић, Перо Лукачевић. Они су се мало задржали и онда су отишли. После сам радио до 7 h. Онда сам отишао и јео

3 Припадници муслиманске милиције из Санцака.

дудова и донео киселе воде.

24. VI 1942. У школи сам одговарао хемију и добио добру оцену. После подне сам радио.

25. VI 1942. Уместо немачког језика имали смо физику; прозвао је г. Луцијан Танасија Војиновића. Питање је било: нацртати „Торичелијев покус“ и објаснити. Танасије је нацртао неку шерпетину и у њу ставио неку боцу. Г. Луцијан је питао да објасни и Танасије није знао; настао је смех у разреду. Онда су овом Тановом нацрту дали име: „Танасијев покус“ (“Окус, покус Танасијев покус!”) и певали му песму: „Танасије да буде миран као бува, иначе ће г. Луцијан од њега пекмез да кува“. После смо одговарали физику: ја, Ана и Ацо; добро смо сви знали. После смо отишли у башту са г. Ђурићом, огрнули кромпир и пасуљ и побијали притке; радили смо око 1 сат. После нам је разредни старешина рекао да се понашамо пристојно и да не певамо какве било песме, Циврија се нешто врпољи али му пуче добра шамарчина.

Још свега сутра па је крај школске године; бројим часове када ће проћи.

После подне сам радио код мога комшије Драгомира Вучићевића, опанчара.

26. VI 1942. Последњи дан шолске године 1941/1942; у разреду се осећа неко мување, шаптање и врпољење. У суботу имамо четири часа: рачун, физика, историја и српски. После четвртог часа саопштено нам је да ће г. Соња Пурић држати предавање о значају Видов-дана. Да слушају предавање дошли су сви разреди. После предавања, које је било врло занимљиво и поучно рекао нам је г. директор, да ћемо сведочанства добити 4. јула и скренуо нам пажњу да не певамо којекакве песме. Онда смо имали црквено певање под г. Светом Поповићем и онда се разишли.

28. VI 1942. Видов-дан; нема уобичајених светковина као и раније. Дошли смо сви у школу и одатле смо отишли у цркву; у цркви је било пуно света. До 12 h лутао сам по Ивањици.

После подне ишли смо на Палибрчки гроб на сабор: ја, Перо Петровић, Мира Калушевић и Десанка Јелић; путем смо разговарали и врло брзо смо стигли. Горе ништа нарочито није било; били смо око 3 сата па онда смо се вратили. Киша нас је затекла на путу, те смо прилично окисли. Увече сам узео да читам књигу Целокупна дела Радоја Домановића, књига друга; пошто сам био уморан с књигом сам заспао.

29. VI 1942. Тачно у ½ сата зачу се лупање и познадох глас Радомира [нечитко] из Лука, који рече: “Тршо, кажи Милу нека иде, зове га Јово Лукачевић.” Мама је пробудила Мила он је се одмах обукао и отишао са њима. Пошто није дошао одмах мама је ишла да види шта је с њим и дознала је да је у затвору. Тамо му је однела доручак и каже да су га били толико да се искривио на леву страну.⁴ Погодио сам се код опанчара Драгомира Вучићевића да радим

⁴ Више детаља о хапшењу и кажњавању ивањичких омладинаца у: *Ивањица, хроника моравичког краја*, Београд 1972, 418, 419.

надницом тј. 10 h по 60 динара; зато што нису Мила пуштили и остале био сам преко дана нерасположен.

30. VI 1942. Још увече 29. VI у 10 сати пуштили су Мила и остале; сви су добили опасне батине. Милу су ударили преко педесет по целом телу; биле су модрице, глава му је била отекла. Преко дана сам радио. Примео сам од Богдана Спасенића опанке да му их ја израдим; да праметнем, затворим и оплетем око целог опанка.

1. VII 1942. Цео дан сам провео радећи.

2. VII 1942. Радио сам преко дана, као и обично, само што сам увече отишао на имање. Кукуруз, који је нико од прве сетве је одличан, али је врло редак; онај који је доцније сејан је врло слаб.

3. VII 1942. Рано, још док није свануло, ишао сам у рибу са другом Петром Петровићом и ухватили смо око једно 2 килогр. Преко дана сам радио; само за време ручка сам се окупао, јер имамо времена од 1 до 3 h. Увече сам се мало прошетао; липе дивно миришу.

4. VII 1942. Отишао сам у школу да примим сведочанство; положио сам са врло добрим успехом: вера 3, српски 4, немачки 4, историја 5, земљопис 5, математика 3, геометрија 3, физика 5, хемија 5, поуке 5, грађанска права 5, гимнастика 5, ручни рад 5, владање 4. Увече сам примио зараду и отишао да се купам.

5. VII 1942. Однео сам опанке Богдану; за рад ми је дао 300 динара. Преко целог дана смо се купали. Ивањичани су ишли да играју са Пожегом фудбала и изгубили су са резултатом 3:1 за Пожегу. Вратили су се касно у ноћ.

6. VII 1942. Дан сам провео као и обично радећи.

7. VII 1942. Ишли смо те пустали сепију да хватамо рибу; цеђа је било мало те смо ухватили свега 1 килограм. Преко целог дана сам се купао.

8. VII 1942. Добио сам врло јаку кијавицу, а поред тога болео ме је стомак и нисам радио; провео сам дан у читању и сунчању.

9. VII 1942. Кијавица ме држи и данас, али сам ипак радио. Увече када сам оставио посао отишао сам на имање, где сам огртао кукуруз.

10. VII 1942. Има неколико вршки за хватање риба код водопада, које су својина Млађ. Бошковића и Божа Курђубића и њима је неко стално купио рибу, а никако нису могли да ухвате. Вечерас око 9 часова отишао сам као случајно тамо, када њих двојица пију шљивовицу и чувају с пушком и кажу да ће целу ноћ да чувају. Иде један дечко преко моста, док „Курђуба“ викну: „Стој!“ а онај мали колико има брзине побеже. Лупао је добош да је забрањена жетва свих усева до даљег наређења; наредба је из Окружног начелства.

11. VII 1942. Увече пошто смо распремили тезгу примили смо плату; повишена ми је надница на 65 динара. Онда сам отишао да се окупам; вода је била необично топла.

12. VII 1942. Празнични дан. После цркве сам узео цак и маказе и пошао да берем купиново лист, који трба за справљање лекова; и добили смо наређење

из школе да треба да наберемо по $\frac{1}{2}$ килограма. После подне сам провео купајући се.

13. VII 1942. Цео дан сам провео радећи.

14. VII 1942. Дан је прошао као и обично само што је неко кроз отворени прозор покрао неке моје кошуље и још неке ствари.

15. VII 1942. Дан је протекао као и обично.

16. VII 1942. Дан је протекао као и обично.

17. VII 1942. Пазарни дан, пун сунца и топлоте. Сељака је доста дошло на трг. Увече, када сам оставио посао, отишли смо нас неколико на јабуке петроваче; вратили смо се касно у вече.

18. VII 1942. Отишао сам са Радивојом Карапетровићом да попластимо ливаду Драгомира Вучићевића. До 12 h сати нисмо ништа радили, само што смо преврнули откосе. Пошто смо ручали у ораховом хладу почели смо да радимо. Сунце је жестоко пекло; зној је био оквасио оба двојици кошуље, али се радило. Пошто смо попластили и стрпали у пластове мало смо се одморили. После смо стрпали у сено, а већ је био пао и мрак. Када смо пошли кући мрак је већ био давно пао. Онда ми је газда исплатио 420 динара и рекао да ми је надница повишена на 70 динара.

19. VII 1942. Празнични дан. Одneo сам купиново лист и предао у школу; имало је чистога 700 грама. Половина ђака није се одазивала позиву. Цело пре подне сам чувао радњу и овако продавао на овај начин: „За ове опанке да ми донесеш 30 кила кукуруза или да ми оставиш у кауцији 1500 динара и када донесеш кукуруз ја ћу ти вратити новац.“ Оваква погодба је због таксе.

20. VII 1942. Врло рано сам адресовао пакет за брата, који се налази у Oflagu VI C, Osnabrück, Eversheide, у заробљеништву. Адресовао сам пакете неким сељацима.

21. VII 1942. Око 9 h радио сам као и обично кад дође школски послужитељ Цветко Рајовић и рече ми: „Јово, ајде пожуре зове те нешто директор.“ Одмах сам отишо и директор ме срети на вратима и рече: „Кушићу, пожуре носи ствари у Божа Кривокуће магацин“. Уиђем тамо, а један Немцов узео неку метлу и чисти учионицу. Носио сам сам књиге док тек дође Драган Луковић „Брко“. Узимам ја књиге док онај Немац ме окрену и показа на сат и рече :“Fünf Minut“. И заиста за пет минута Немци долазе њих око 200. Остали део дана провео сам у раду.

22. VII 1942. Радио сам као и обично само што су увече стигле коже; очистили смо их и залужили. Свршили смо касно у вече.

23. VII 1942. Још у 5 h сам устао и отишао да зовнем једног сељака да превучемо сено. Када смо бацали на шталу набио сам ногу на један велики ексер; после сам ногу напарио и сео да радим. Немци су сви отишли из Ивањице ка Међуречу. Мајка и брат данас жњу пшеницу. Нога ми је много отекла. Почео сам да читам књигу „Ускок“ од Сима Матавуља.

24. VII 1942. Брат и мајка пожели су сву пшеницу. Похватано је око 30

црноберзијанаца са 25 коња; сви су сељаци из Кушића. Прносе се гласови да ће ови Немци, што су дошли овде, да покупе омладину; зато већина омладинаца бежи из Ивањице.

25. VII 1942. Било је посла преко главе зато што се сутра венчава мој газда Драгомир Вучићевић са Љубом Кушић. Код њега сам ручао и вечерао. Пошто сам задоцнио умало ме нису Немци ухватили. Примео сам 500 динара.

26. VII 1942. Пошто ми се данас газда венчава нисам могао отићи у цркву, јер сам морао да чувам радњу. Пре подне сам мало провео у радњи ценкајући се са сељацима. Пошто се нисам шест дана купао, чим је дошао газда, дао сам му само што сам му претходно честитао. Отишао сам на купање у тз. „Шљивик“. Ту сам затекао велику групу младића. Пролази један Словенац избеглица „Хине“ поред целе групе, не казујући ништа; онда га Перо Мићић запита зашто се не јавља, а „Хине“ свакако зато што не уме добро говори[ти] српски рече: „Ја се редовно јављам Словенцима“. Због тога Пера Мићић поче да се свађа, док рече Слободан Спасовић „Бућо“: „Зашто да се јавља кад је српски народ покварен“. Због тога се створи жучна свађа, која се завршила на томе да се она двојица умало нису побила. Завршио сам са читањем књиге „Ускок“ и почео да читам „Летњи алманах ошишаног Јежа“. Врло занимљива и шаљива књига.

27. VII 1942. Била је продаја запљ. коња, опет су сви коњи дошли у својину ранијих власника; они су сви попуштани, највећа цена је била 600 динара. Несташица жита: многи траже, али без успеха да нађу; пшеницу сам платио 70 динара, а кукуруз 60. Један килограм кајмака 180-200 динара. Брат има већ неколико ноћи како не спава код куће; он ради на стругари.

28. VII 1942. Немци стално иду по околини и једу где шта нађу. Допутовала је нека варијет[ет]ска тр[у]па „Оријент“, али на забави није било никога, јер се сваки плашио да их не похватају.

29. VII 1942. Ово је већ трећи пут како се стока тражи из среза. Сељаци су почели да кукају како има све узеше. Стигао је шећер, који се дели на купонске књижице и то по ½ килограма на члана. Сељака је дошло доста због предавања стоке.

30. VII 1942. Долазио је један немачки пропагандни аутомобил. Говорено је о нашој пропасти и како смо гурнути у њу. Сељака је било доста, такође и воћа, које је прилично јевтино. Ратна ситуација развијала се у корист Немачке. Маршал Бок је прешао Дон и напредује у југоисточном правцу. Групе моторизованих трупа напредују ка Стаљинграду. Стаљин је упутио апел армији да престане са повлачењем. Енглези и Американци с великом кампањом припремају други фронт. У Либији Енглези су зауставили муњевито напредовање генерал-фелдмаршала Ромела. Борбе су огорчене, јер Енглези врше многобројне тенковске против нападе с тенковима америчке марке „Капетан Грин“. Јапанци врше местимично бомбардовање Аустралије.

31. VII 1942. Због таксе сељаци нису ништа донели на пијац. Било је доста воћа и поврћа. Пшеница се увелико жње. Вршалице брекћу на све стране,

избацујући хлеб, који много потребан. Дошли су неки контролори цена.

1. VIII 1942. Дан је протекао као и обично, радећи; увече смо обадвојица дали мајци новац, што смо зарадили ове недеље, само што смо нама оставили трошка.

2. VIII 1942. Недеља! ... За мене дан пун радости, среће. У сну чујем како неко виче: „Трле, пробуди Јова.“ Затим осећам дрмусање и мајка ми виче: „Јово; Јово, устани зове те Слобо“. Правим се луд и све моје наде да се добро испавам пропале су. Устајем зловољан и полазим са Слобом да контролишемо при мерењу меса. И пошто смо све посавршавали отишао сам да доручкујем. После доручка зовнуо је ме Саво Вучићевић „Лудило“ да идемо да тругемо рибу.

Пошто смо направили колачић тј. смјесу белуката, цигерице и брашна. Откидали смо по један комадић и бацали; тровали смо у месту тз. „Шљивак“. Ухватили смо једно кило и онда пошли уз реку да видимо има ли још лепих места за тровање. Узгред приметим једног клена како прави „осмице“ тј. он је отрован. Заинтересовани пођемо даље и видимо Мића Кривокућа и Дула Бешевића како гледају у Моравицу; упитам их да ли они тругу, они кажу да јесте. Они су такође ухватили око 1 килограм.

Пошто су они имали сав материјал за тровање зговоримо се, кренемо се уз воду; уз нас иде и један читав чопор деце. Када смо стигли у „Радуловића поље“ направили смо смјесу и пошли уз воду само ја и Саво бацајући успут комадиће од колачића. Кад смо стигли у један велики вир, над који се наднела једна велика стена, где знамо да има доста „кленова“ ја се попењем на стену и почнем бацати, кад одједном испод стене изађоше три „клена“; без сумње да је један мерио по 1 килограм. Ја почнем више бацати и комадићи им падају поред саме главе, али неће да поједе. Ишли смо једно пола километра уз воду стално бацајући. Када смо се вратили и опет пошли да купимо у крају „кленови“ само праве „осмице“ или су изврнули на леђа. Ухватили смо једно 2 кила. Када смо пошли кући било је око 2 сата после подне. Чим сам ручао одмах сам отишао у Моравицу. Пошто је данас Илин-дан има сабор код цркве. Увече одморан и весело легао сам да сутра наставим да радим.

3. VIII 1942. Данас мењамо ђоновима чин, из четвртог прелазе у пети. Све боље и боље схваћам шупски посао и мајстор Станко је самном задовољан. Време је преко целог дана лепо и увече сам се окупао. Три контролора су ухваћени и спроведени у затвор; изгледа неко им је од Ивањичана омерио крајчицу.

4. VIII 1942. Данас је ређење кожа; идемо ја и Станко. Ја чистим тј. скидам длаке, а он леши тј. скида месину. Радил смо цео дан, а увече сам био веома уморан.

5. VIII 1942. По подне у радњи се само чује чукање кашика. Одједном мајстор Станко викну: „ Еј, дај дер те шљиве“. Сељак уиђе, а Слобо одмах скочи да мери; сељак узне тег од 1 килог. и мети на децималну вагу што је

значило 10 kg. Сељак стално меће на вагу, али никако да уравнотежи, зато рече: „Слушајдер ти мали, да ниси ти метнуо нешто на вагу?“ Она будала се смеје, јер је мало луцнуло. Сељак изручи целу корпу шљива, али никако није у равнотежи. Онда Павле викну: „Видиш будалчино да си метио 10 кг.“ Смејемо се Слобу како виче „Ја сам расолаш“ и којекакве друге будалаштине.

6. VIII 1942. На подне сам се купао. Немачка полиција „Гестапо“ отерала је Дишка, управника поште и „Тановца“ за Ужице. Разоружали су четника Јаворског одреда Ђорђа Савића.

7. VIII 1942. Купао сам се на подне два сата, а увече надокнадио. Ишао сам са братом да залијемо краставце и лубенице. За ових дана сунце се држи оне народне: „Од Светог Илије сунце све милије.“

8. VIII 1942. Увече нисам хтео да узмем зараду, јер хоћу да правим опанке; имам зарађено 600 дин.

9. VIII 1942. И овај празник нисам могао довољно да се испавам, јер смо ишли те очистили неке коже; радили смо до подне. После подне једно нас петнаесторица кренули смо уз поље расправљајући о „позваним и непозваним“. У једној ливади спазим Сава Вучићевића како хвата скакавце. Пођем код њега и он ми каже да трују рибу. Пођем са њим, дођемо код једног пања, који се надвио над Моравицу и бацамо отров једној пастрмци. У то се чу[х] клапарање неких кола; ја помислих сељачка, али клопарање никако да престане. Пођем да видим и угледам многобројна кола и војнике немачке. Прошло је много кола, а нарочито коња; имала су 4 топа и око 1000 војника. Они што су продужили даље, моји другови, стигао их један дечак; премро од страха, повика: „Бежите, ево Немаца“. А ови мислећи да их зафркава потрче ка њему и вичу: „Јој, немој молим те.“ У томе се зачује мотор и ови се тек увере да је истина и стану бежати куд који. У томе мотоциклиста стигне, заустави мотор и викне: „Halt“. Ови неки на главачке поскачу с обале. Драган Миливојевић „Вељовац“ скочио у неко блато до појаса; Вуле Кривокућа изгубио ципеле и капу; и други су се слично провели.

Када сам пошао кући видео сам колону добровољаца како пролази брдом.

10. VIII 1942. Као и обично отишао сам да радим. Сада смо залужили нову партију кожа и једну партију искројили у ђонове. Целога дана сам био на шупи; врло тежак посао и увече сам био веома уморан.

11. VIII 1942. Пошто је данас газда клао вепра ишли смо доле те радили. Увече, када смо се враћали, носили неке араније и друго; када сам дошао кући сав изломљен и љут вичем како ја нећу овако. У томе она будала Слобо поче нешта да трпа, а ја озлојеђен ударим му шамар да се простро поред тезге.

12. VIII 1942. Пшеницу сам овроо и снео кући; има око 100 килогр. Ону тројицу контролора су попуштали. Немци, који су отишли горе, гађали су Чемерно; у Ивањици јасно је се чула грмљавина топова.

13. VIII 1942. Сви Немци су се вратили; имао је велики број топова. Ово

неколико дана пада киша. Када смо кретали коже набио сам ногу на чакљу; крви је изашло доста.

14. VIII 1942. Дан је претежак, као и обично.

15. VIII 1942. Увече сам примио зараду за ову и прошлу недељу; примио сам 1200 дин. али сам се наљуту за једне опанке гумене, које сам хтео мени да узмем. Газда је те гумењаке купио и каже: „Платио сам их 700 динара, а могу да се продаду 100–200 динара више“. Ја му кажем да ћу да их ја узмем и колко да ми рачуна. Он ме пита колико је рекао да кошта; ја му кажем, а он рече да је још дао 400 динара. Надница повишена на 100 динара.

Одржана је утакмица у лакоатлетици између „Звезде“ и „Моравца“ у „Шљиваку“; победио је „Моравца“.

16. VIII 1942. Дошло је 400 српске војске и продужила за Јавор. Клупе из школе пренете су у силосе за жито, јер су дошла два немачка тенка и неколико бицикли. Преко дана сам био у радњи.

17. VIII 1942. Немци су отерали тројицу „Божових“ четника: некога „Шапоњу“, Зорана и једног сељака. Пуштени су Дишко и Тановац. Замењене су и неколико пушака четницима.

18. VIII 1942. Дан је прошао радећи.

19. VIII 1942. Поранио сам рано да довршим опанке једноме – нека Бог опрости али мора се; погодио сам за 400 динара. И ако је празник Преображење ухватио сам 500 динара. Извадио сам пореско уверење за упис у школу. Немачке трупе крстаре целим срезом; сена која се налазе поред пута стално страдају.

20. VIII 1942. Енглези су извршили искрцавање на француску обалу у јачини једне дивизије код места Дијепа. Успели су да се задрже 9 сати, да попале магацине и да с успехом сврше мисију; оборено је 102 немачка авиона, а 82 енглеска. Бацили су летке француском народу да се не диже, јер још није време. Енглези с овим нападима пробају најосетљивија места. Немци све дубље продиру поред Кавказа наилазећи на слаб отпор и загрожују петролејска поља.

21. VIII 1942. Око 8 сати приметили немачког команданта како лепи неке плакате; заинтересован приђем и прочитам у којима се каже да је решено да се четнички одред „Јавор“ распусти зато што је тлачио народ и одрекао послушност немачким властима; сваки од четника мора до 30. о. м. предати оружје, муницију и друго.⁵ После овог рока ко се ухвати биће строго кажњен, евентуално осуђен на смрт. Похватао је неколико црноберзијанаца и заплењена им је роба у вредности око 200 000 дин.

22. VIII 1942. Данас сам осећао веома јаке болове у стомаку. Пет-шест пута сам устајао и нисам могао да радим. Цело после подне спавао сам.

23. VIII 1942. Увече и сам размишљаам зашто водим овај дневник: час пишем о ситуацији, сад о моме приватном животу и уопште све и зато ћу дневник да назовем „Дневник свега и свачега“. У дневник ћу уносити све.

⁵ О распуштању Четничког одреда „Јавор“ у: *Ивањица*, 433.

24. VIII 1942. Један по један Божов четник се предају. Пошто смо чистили сепију, био сам веома уморан те сам рано легао.

25. VIII 1942. Дотеране су неке лубенице Коју Шакићу. Мало после чује се неко како трчи; по дрвеним сандалама познадосмо да је мала Милка, Станкова ћерка; ето је на врата, сва задихана од трчања, али не сме да уђе унутра. "Тата, послала ме мама да купиш тикву, дају цабе". Станко каже: „Што ће ти тиква, кад је Милутин донео.“ А она каже: „Није тиква него него лупеница“. Пошто нема зуба не може да правилно говори; дирамо је: „Тата, тата питала мама да идемо код пабе“. Смејемо се и радимо.

26. VIII 1942. Од првог је забрањено да се меље па је свет навалио да сад самеље; умало се не потукоше. Око луча још гори лом; цена му је 15 динара. Жене, што продаје, пола вреће однесе; двојица се побише и рази[ћо]ше се страшно псујући и претећи. „Е луди Срби, још сте нисте опаметили, него се за луч бијете“ виче један чичица, а мува онога лактом поред себе да што пре узме он луч.

27. VIII 1942. Дан је прошао радећи. После подне сам повadio уверења за упис у школу.

28. VIII 1942. Данас је Велика Госпојина и не радимо. Пошто смо морали загријавати ћонове, радили смо до подне. Сељака је дошло доста, јер је данас сабор: око цркве се искупило много света и таман почела игранка кад неко проне вест да су Немци опколили Ивањицу. Све се разиђе и побеже; изгледа да је био виц црквењака „Бобана.“ Данас сам се уписао у школу.

Немци траже из сваке општине по пет људи за борски рудник.

29. VIII 1942. Ових десет дана време је стално лепо; то много значи због шљива мацарки које зру, а веома су добро родиле.

30. VIII 1942. Пре подне је прошло у спремању динамита и чим смо ручали пошли смо ја, Саво, Ацо и Милисав и Славко. Кад смо стигли до Лучке реке сишли смо, свукли се, пошли; један динамит баци Милисав, али је био слаб и уби свега неколико пљота. Други је био много бољи и пошли смо да бирамо вир за њега. Када смо дошли до доброг вира ја кажем Саву да бацам ја или Милисав, а он запо оће он. Узо цигару па припаљује, а руке му дрхте, у лицу пребледео; поче да се пуши, хтеде да баци чим је викнух: „Будало, истули.“ Онда поново упалисмо и поче да шишти; Милисав викну: „Бацај!“ Он уплашен јако баци и пребаци на плочу, где динамит експлодира и све лишће што имаде на једној букви отресе. Незадовољни пођемо да трујемо; узгред спазим једну змију и узмем мотку да је избацим, па заманем штапићем па викнем: „Беж' ете је!“ Славко испусти одело па замане и да бежи.

Нахватили смо ракова, напунили их и почели да трујемо; ухватили смо око 4 велика клена. При крају пођемо кући, мрзи ме да скидам панталоне те кажем Милисаву да ме пренесе; он ме понесе, кад дођемо до краја Милисав викну: „Држ му ову но...“ али не доврши него се обадвојица у оделу стрпоштасмо у воду. Брзо се свучемо и само у гаћицама дотрчимо у Ивањицу.

31. VIII 1942. Ништа нарочито.

1. IX 1942. Пре подне отишао сам у школу; тамо је саопштено које ћемо уџбенике куповати и да ћемо, пошто немамо зграде, ићи у школу само петком и суботом. После смо ишли у школу на позив Светог Духа.

Од 12 h – 4 h купао сам се. После сам радио. Прочитао сам књигу „Препад, Козаци“ од Лава Толстоја. Почео сам да читам „Љубавни живот краља Милана“ од Мирка Срећковића.

2. IX 1942. Пошто данас редимо коже био сам цео дан на шупи. Одмах после ручка почео зуб да ме страшно боли, али мора да се ради и постепено зуб ме престаде. До када је се видело радили смо. Коже су веома тешке, раме боли али ипак гура се.

3. IX 1942. Око 6 h зачу се један пуцањ, затим други, трећи и још неколико из школе; ми поскакасмо и излетимо на улицу. Људи, жене уплашени трче, зову децу; патрола с пушкама на готовс отрча у школу. У школи настаде узбуна. Немци за неколико минута метоше шлемове, узеше пушке. избацише митраље на прозоре, стрчаше сви у једну собу; ствар је била што је неки војник пуцао по наређењу официра.

4. IX 1942. Ишли смо у школу; саопштен нам је распоред и још нека обавештења. Г. Ђурић каже да ако ко оће да каже нешто да дигне руку. Рајко добаци: „Да устане и да држи говор.“ Г. Ђурић рече: „Рајко, оће да пукне једна шамарчина.“ Саопштено је да ћемо сутра ићи [на] екскурзију у Лису.

5. IX 1942. На екскурзију нисам могао ићи, јер је било неопходно потребно да загазимо коже. Било ми је веома жао, али шта сам могао. Веома љут што ми је газда за опанке тражио 2700 легао сам чврсто решен да у идућу суботу тражим надницу 150 динара.

6. IX 1942. Дошло је око 200 немачких војника SS; зашто су дошли незна се. Пре подне радио сам на шупи. После подне сам отишао у „Шљивак“ где су се такмичили појединци у лакоатлетици; такмичење је трајало све до 5 h. После су сви отишли у В. Спасовића поље, где су пили, играли и весели ли се. Данас је рођендан краља Петра; Немци су забранили на овај дан сваке манифестације. Перо Петровић, Миља Парезановић, Мица Миљковић, Олга Војиновић, Ира Карпенко.

7. IX 1942. Немци сваки дан лутају по околини. Једна патрола дотерала је Вита Коцопељу и његовог сина; носили су 10 ћебади (државни) и 10 кошуља.

Пред вече ја и Павле решили смо да радимо преко радног времена, али већ пола осам, а сијалице да се не упале никако; погледам код других гори. Кажем Слобу да види шта је; он скине сијалицу и однесе да проба код моје куће. Отуд се врати и каже кад је метио његову сијалицу, да је мало горело, па се после угасила. Ја веома љут приђем му, поред њега стоји један чича; ја ударим Слоба, па ударим и чичу и у један ћошак одлети чичин шешир, а под калупе Слобова капа. Ово ме је мало развеселило.

8. IX 1942. Узео сам опанке; газда ми их је наплатио 2800 дин. Узео сам

књиге код Вула Кривокуће⁶; за плаћање нисмо ништа разговарали.

Око 5 h дође Никола и каза Павлу да потпише и да се ја[ви] вечерас у 7 h; у списку видим и мога буразера Мила, свега око њих 15. Павле кад потписа баци опанак, узе 500 динара и оде. До 7 сати био сам нерасположен, јер нисам знао због чега их зову. У томе дође Павле и каже да су одређени за Немачку и да се јаве сутра на аутобус. Ја умало не заплаках, мама такође; у томе дође Миле весео. Мене дође да га гађам белегијом и питам га промуклим гласом да ли је потписао; он каже да јест и каже да ће радити у школи. На један мах постадох весо и расположен.

10. IX 1942. Брат је радио у школи; ја овамо, увече сам прелиставао књиге и читао.

11. IX 1942. Ишли смо у школу. Издато је наређење да сви мушкарци рођени од 1910-1925 да се јаве с секирама, будаџима итд. код општине; сви су се одазвали позиву. Ивањица је била пуста. Ишли смо и после подне у школу. Ратна ситуација: код Стаљинграда воде се борбе гигантских размера, јер су Руси изградили дубок одбрамбени појас утврђења са много бункера. Губитака има на обе стране. Код Ржева Руси врше сталне противнападе да растерете јужни фронт. На Кавказу се воде борбе локалног карактера. Немци кажу да су истакли заставу Рајха на врху Кавказа (Елбрусу). У Африци извиђачка десантност и местимични успеси Енглеза. Американци полако потискују Јапан; извршили су неколико искрцавања.

12. IX 1942. Прошле ноћи Немачка полиција „Гестапо“ ухватила је и затворила Лазиха капетана граничне страже, Ратомира Драшкића реферн. за исхрану, Бранка Маринковића начелника, Воја Петровића потпуковника, Ђура Митрашиновића учитеља, Ратко зубар, Велисава Мићића због његовог сина Дула, Таисину ћерку из Бедне Вароши, Добра Никачевића, Рада Спасовића, Милана Пурића „Ланца“.⁷ У школу смо ишли пре и по подне.

13. IX 1942. Немци су на Венцу убили Милана, сина Милића Милићевића; наговорили су га да бежи, а он почне трчати, а они из пушака те га убију; тражили су Милића.

14. IX 1942. Предвече ишли смо те поплочали неким плочама пут, па насули земље и одозго песка, те је било добро.

После напорног рада стојим на прагу и једући шљиве посматрам улицу док одоздо иде бојација. Немац што стражари зовне га, а бојација пијан продужио даље носећи нешто под пазухом. Немац га ухвати за руку и уведе у кафану и пита га: „Was ist das? Бојација: „Но, ја фарбара“. А онај Немац викне на српском: „Сад ћу да те исфарбам.“ Падноше два шамара бојацији и назад доби цокулу у стражњицу; кад ми је причао бојација шта су разговарали у кафани искривио сам се од смеја.

15. IX 1942. Ништа нарочито.

6 О судбини ивањичке књижнице у Другом светском рату у: Емилијан Протић, *Листови на ветру, библиотека „Светислав Вуловић“ (1858-2018)*, Ивањица, 2018, 58.

7 О хапшењу Ивањичана у: *Ивањица*, 432.

16. IX 1942. Пошто Станко не ради ја и Слобо идемо на шупу; и загријавамо ђонове. Радим преко времена не одмарајући се никако.

17. IX 1942. Већ шест дана раде сви рођени од 1915-1925; копају на Плочи неке рупе. Ту спада и мој буразер.

18. IX 1942. Ишли смо у школу и пре и после подне; добили смо задаћу из српског: „Какав треба да буде ученик Грађ. школе“.

19. IX 1942. Први час: српски предаје г. Ђуро Биља. Неколико ђака је задоцнило; после неког времена чује се куцање и на вратима се указује Рајко насмејан. Г. Биља страховито љут поче да виче што се смеје. Рајко се стално смешка. Г. Биља дочепа лењир и викну: „Чему се смејеш будало, сад ћу те начисто размлатити овом мочугом“. Рајко се уозбиљи и седе на своје место. После неког времена чује се поново куцање и поче да улазе неколико њих, али их г. Биља викну: „Изволте, изволте напоље!“ После неколико времена чује се смејање по ходнику; г. Биља отвори врата и рече: „Немо да се смејете иначе ћу вас размлатити по том ходнику.“ Нама целом разреду каже да смо једна банда и да ће донети једну мочугу и размлатити нас.

20. IX 1942. Пре подне радио сам на шупи; нисам могао ићи у цркву. После подне пошли смо неколико нас да трујемо рибу. На путу нас засрете Немци тражећи легитимације. Од нас четворице имадне само један. Немац пита камо вамо другима, ја кажем да сам ученик и да имам четрнаест година; задржаше још много сељака. Ту смо стајали око један сат; после су нас пустили. Ухватили смо око 3 килограма. Све више и више пристиже немачких трупа SS.

21. IX 1942. Немци су заузели многе куће и станове по Ивањици; долазе стално рабације из Пожеге, који вуку сламарице, кревете и други намештај. Прочитао сам „Нови људи“ од С. Талетова, „Два света“ од Е. Бекетова, „Подруми Ватикана“, Андре Жид.

22. IX 1942. Наређена је предаја жита, на кућу од 30-100 кг. Сељаци кукају, нарочито они којима је нарезана пшеница; је[r] пшенице има веома мало. Предаја сена такође. Немци су хватали кога год су видели на улици да товари сено. Прича се свашта, лаже се горе него икада. Цене невероватно скачу: један пар опанака изашао је до 5000 динара, кило кајмака 300 дин.

23. IX 1942. Радио сам као и обично.

24. IX 1942. Био сам се посвађао са братом, те нисам радио до доручка.

25. IX 1942. Ишао сам у школу. Г. директор је издао наређење да ће предузети све мере да бих се очувао ред и мир и место да ми ученици IV раз. служимо осталим разредима као пример, ми смо најгори.

26. IX 1942. Пошто су сви морали ићи на кулук нисам ишао у школу; остао сам у радњи. Немци су поставили радо станицу. Има их око 2000; на школи су наместили постоље за противавионске митраљезе.

27. IX 1942. Немци су отерали Душана Луковића. Били су ухватили Мила Поповића „Рођа“ па су га пустили. Једанаести одред добров. разоружан је у

Чачку.⁸

28. IX 1942. Отерани су Вуле Пунишић и Душан Луковић због некога брашна.

29. IX 1942. Брат је још у суботу отишао на пекмезару да ради.

30. IX 1942. Ништа значајније.

1. X 1942. До подне сам радио, а после подне отишао сам са мајком да берем кукуруз, још су нам две жене помагале; обрали смо, окомишали и превукли. Био сам веома уморан.

2. X 1942. Био сам у школи. Говорио сам физику и добио добру оцену.

3. X 1942. Добили смо од буразера из заробљеништва писмо; нисмо имали од њега вести три месеца.

4. X 1942. Пуштени су Душан и Вуле.

5. X 1942. Отишао је Миле на Златибор код ујака.

Због велико[г] посла нисам могао да водим дневник, Јован Ж. Кушић.

16. X 1942. Запаљена је прошле ноћи фабрика „Лисанског рудника“. Изгорела је једна зграда и пола топионице, један вагон брашна, један вагон шећера и нешто масти. Ко је запалио није могло да се установи; кад је запалио, радници кажу да су сасвим слабо обучени и да су већином боси; четири граничара што су чували рудник један је разоружан, а она три побегла.⁹

17. X 1942. Лупао је добош; наређење од немачке команде да сви грађани од 17-50 година дођу на пијац, да се иде на рудник. Биле су позване оближње општине; радници и кулчари су запели да раде и фабрика је отпочела рад. Ивањица је блокирана и нико без легитимације није могао ни ући ни изаћи.

18. X 1942. Немци су преузели да чувају фабрику; чува око њих 100 војника.

Разместили су се по шуми и око фабрике. Отерано је 15 сељака из Придворице и председник општине; оптужени су да су имали везу са Дражом.

19. X 1942. Прошле ноћи око 9 сати, још нисмо били заспали, кад нешто јако пуче; после другог пуцња познадох да је топ: шест пута је опалио, а затим се све утиша. Пуцано је зато што им је комадант добио за мајора и весели ли се.

20. X 1942. Ишао сам на кулук за газду.

21. X 1942. Нисам радио; отишао сам са мамом да пооремо и посејемо пшенице. После подне сам помогао Здравку брати јабуке. Повишена ми је надница на 140 динара.

22. X 1942. Ишао сам да помажем Здравку, али ме један стражар ухватио у Црњеву без личне карте и једва ме пусти после држања од један сата. Пошто се Здравко посвађо са младом ја сам се наљутио и отишао сам; нисам хтео да ручам.

23. X 1942. Ишао сам у школу. Говорио сам рачун и историју; прилично сам знао. Извадио сам легитимацију под бројем 5414/42 и био сам расположен

⁸ Славиша Перих, *Српски добровољачки корџус 1941-1945*, Београд 2018, 111.

⁹ О нападу на рудник Лису у: *Ивањица*, 433.

због тога. Немци су заузели школу шумњанску и морали смо се иселити; распуштени смо док се нађе друга зграда.

24. X 1942. Прошле ноћи убијен је од немачког стражара један опанчарски радник; њега је преварила зора и пошао је. Један пута је прешао улицу и стражар га није приметио, али је видео да је рано (са њим је био још један дечко) и пошао је да се врати у шталу где је спавао; онај што је био са њим говорио му је да се врати али овај је пошао. Стражар викне „Halt“, овај поче да говори „Ја сам, наши смо.“ Стражар викне још два пута, он почне да узмиче; стражар опали и погоди га мало даље од срца. Он је радио код Мирчете Вучићевића, звао се Љубо из Штиткова; имао је 18 година, био је добар и поштен радник. Нека му је лака земља, слава му! Ивањица је ослобођена блокаде.

25. X 1942, *недеља*. Идем уз поље да се прошетам: жито је обрано, родило је добро, јабуке се савиле од рода, негде обране негде нису; оре се за пшеницу.

Идем и примети[м] сестру Цану (била је се удала за неког поднаредника Лазара па је побегла од њега те дошла опет овде) како иде за нама. За њом иду на коњима један немачки официр и војник; кад дођоше до ње зауставише се, војник се скиде са коња, придржа коња док се Цана попе, поздрави и врати се, а њих двоје одоше у правцу Лучке реке.

26. X 1942, *понедељак*. Немци су гађали топовима предео од Раване до Чудића потока; наређено је да се иселе, који станују ту, јер се гађало убојном муницијом. Шећера нема већ 2-3 месеца. Нашли смо зграду за школу; идемо у кафану Љуба Живковића; идемо понедељником, средом и петком.

27. X 1942, *ушорак*. Немачка команда места налази се у Јеремије Брадића кући. Лупао је добош да ће се издавати шећер 400 гра. на особу код Јездимира Стругаревића, цена му је 45 дин; собом понети само куповне књижице. Био сам прикупио нешто пара, али сам све потрошио. Милу кад је пошао на Златибор 1300, за прасе 500, за маст 500, мами 2000 тако да сам све потрошио; радим као и обично, само увече ме кожа стално сврби, те не могу до неко доба да заспим. Немци су гађали топовима у правцу где је био стари барутни магацин. На фронту огорчене борбе око Стаљинграда, мање борбе на Кавказу и битка на мору подморницама против енглеских конвоја.

28. X 1942, *среда*. Отишао сам у нову школу, бившу кафану; сељаци по цео дан провирују на врата и улазе унутра мислећи да је кафана. Говорио сам српски. Дошла 3-4 официра Руса, емигранта; носе одело истог кроја као немачко само кафене боје. Дељена је пшеница грађанству Ивањице, по 6 килограма на члана, цена је 7 динара; нисам могао да примим, јер је мајка однела куповну књижицу у село.

29. X 1942, *четвртак*. Ишао сам да примам јабуке за газду од Радосава Нешовића. Пут је био гадан; придржавали смо кола тако да сам био веома уморан. Дођем око 5 сати, кад мама рече да је дошао Миле од ујака. Донео је сира, кајмака, зоби и његове ствари што их је био оставио.

30. X 1942, *пешак*. Био сам те примао јабуке, али кад смо били на окуци ја сам сам држао сам одоздо и држао предњи крај; задњи се занесе и преврне, али ја нисам хтео моју страну да пустим, али Драги викне пустај, ја пустим и јабуке се све проспу. Носио сам корпе и вукао те сам био уморан и једва сам чекао кад ћу доћи кући. Немци које год виде пашче убијају.

31. X 1942, *субота*. Ишао сам да примам јабуке; посао сам свршио до 3 сата па даље нисам радио, јер ме је болела глава; увече сам примио зараду 740 динара. Мајки сам дао 700 дин., а остало је мени 40 дин. Наређење да свака кућа мора имати кућну листу.

1. XI 1942, *недеља*. После доручка био сам у пољу са неколико другова. Веома нас је ожалостила вест да се пакети заробљеника неће примати до Божића.

У Придворици је убијен Часлав Марјановић. Још један прави Србин је нестао, остави жену и мало дете да га оплакују; веома жалосна смрт. Жали га сваки онај који се са њим макар видео јер је био миран, повучен и паметан; да Слава му!¹⁰

2. XI 1942, *понедељак*. Наређење да се управља по старом српском времену тј. значи да се сви сатови врате један сат уназад; кретање је слободно до 9 h по српском и да осветлење може горети по кућама до 11 h; и да ће сутра бити узбуна и где се ко буде затеко да ту остане.

3. XI 1942. Запаљена је кућа Божидара Ђосовића „Јаворског.“ Много Немаца је отишло у Брезову, пребијало људе, палило куће тражећи „Јаворског“.

4. XI 1942. Запаљене су куће још многим четницима „Јаворског одреда“ Немци су дотерали 40 кола разних намирница и ствари, много оваца и стоке. Од српске државне власти успостављен је преки суд, који ће судити по кратком поступку: стрељање за 24 часа.

5. XI 1942. Немци су блокирали Мучањ, пустили керове, који су пронашли неку архиву „Јаворског“, један тешки митраљез и списак људи, којима је дао Божо пушке; похватају људе, кога где су ухватили ту су га и стрељали и тако га оставили.¹¹ Било је њих 20. Немачки финанси отишли су на границу.

6. XI 1942. Нисам ишао у школу, јер ме је газда замолио да идем да примам јабуке. Миле је отишао код ујака ако могодне да купи овце. Цана је се заразила и отерана је за Београд у болницу. Има већ неколико дана како су ми скочиле неке чибуљице по кожи, које ме увече страшно сврбе те не могу да заспим до 12 сати.

7. XI 1942. Радио сам као и обично; увече сам примио зараду. Зарадио сам ове недеље 790 дин., узео сам два пара гумењака по 1300 то је 2600; опсиговао сам 600, а 2000 сам остао дужан. Мојим[а] сам дао 150 дин. Прочитао сам „Ингеборг“ од Бенхард Кемерман, по други пут „Српску трилогију“ од Јаковљевића.

10 Детаљи о погибији учитеља Часлава Марјановића у: *Ивањица*, 420.

11 О немачкој казненој експедицији у реону Мучња у: *Ивањица*, 434.

8. XI 1942. Потковао сам опанке једној жени за 200 динара, које сам све дао мајци. До данас време је било увек лепо, али данас је нагло захладнело и пада киша. Јабукe су таксиране на месту 8-9 динара. Енглези су почели офанзиву у Египту, коју називају „Александрова офанзива“; извршили су масовни тенковски напад и коминик[е] Италијанске врховне команде гласи: да су губитци непријатеља огромни, наши су такође знатни и да смо се повукли на нове прихватне положаје. У Стаљинграду се воде борбе за сваку кућу. На Кавказу борбе локалног карактера.

9. XI 1942, *йонедельак*. Отишао сам у школу. У школи сам био до 12 h. Говорио сам историју. Г. директор каже „Угледајте се на Кушића; на физичком раду је први, на учењу је први, може да вам служи за пример“. Када сам ручао сео сам да радим и радио сам до 6 h.

10. XI 1942. Пошто данас не идем у школу радио сам цео дан. Мајка стално иде код Здравка Поповића, јер му је млада болесна. Оде рано изјутра, па дође те ми дадне да ручам, па онда опет оде и дође увече. Узео сам од Радојке Величковић неку смјесу, коју је она саставила да се намажемо због ове сврбљаве коже; дејство је било одлично и мирно сам спавао целе ноћи. Добио сам од буразера писмо, он је хвала Богу здрав и добро.

11. XI 1942. Време је кишовито и облачно. У школи сам говорио земљопис; прилично сам знао. Пуштени смо сат раније, те сам радио од 11 h. Мајка ми је донела ручак од Здравка. Око 5 h почеше да падају прве пахуљице снега и заладни[ло] је све више и више да су скоро обелели кровови кућа. Узео сам кило кајмака 200 дин., 700 грама масти 300 дин. Мајки сам дао готовог 100 дин. Вечерас смо се такође мазали и кожа ме није сврбела.

12. XI 1942. Време се мало пролепшало и снег се отопио. Мајку су болеле руке и ноге да није могла нигде ићи. Добили смо од буразера 1390 дин, које су дошле као поручене, јер је мајка била остала без новца. Радио сам цео дан. До 7 h сам радио, а од 7 h до 10 h писао сам задатке; али када сам био написао тек пола задатка сијалица се угаси, али опет је прошло све добро, јер сам имао сијалицу у резерви.

14. XI 1942. Још пре пет дана почело је искрцавање Американаца и Енглеза у Северну Африку. Осмог новембра је ситуација била овака. Мароко: Генерал Бетуар је извео устанак. Искрцавања су извршена у Сафију, Магадору, Агадиру и Федали. Знатне снаге су се искрцале и Сафе је окупиран. Пред Казабланком се одиграла жестока поморска битка. Лука је тешко бомбардована. Губици француске флоте су знатни.

Оран: Многобројна искрцавања су извршена источно и западно од града, да је овај практично опкољен. Две сопствене топовњаче и један патролни брод су потопљени.

У Алжиру пошто је савладана обалска одбрана, а град је увече морао обуставити паљбу пошто су многобројне трупе биле продрле у град. Изузимајући издајнички покрет у области Алжира становништво показ. потпуну верност.

Све су ово извештаји Француза.

10 новембра У северном Себуу су извршена искрцавања у јачини од 2000 људи; овај одред маршује према унутрашњости. Нова искрцавања код Агдира и Могадора. Ситуација у Мароку се погоршала; град Мехадија северно од Рабата је пао. Источно од Казабланке трају жестоке борбе; заробљено је доста војника. Инвазионе трупе су продрле у Оран и запосели тврђаву Санта Круз, која доминира градом и околином.

Канада је прекинула односе са Француском.

11. новембра су прешле немачке и италијанске трупе демаркациону линију незапоседнуте Француске да бих запоселе обалу Средоземног мора. Вођа Рајха је упутио проглас француском народу у коме каже ако се поправи положај у Средоземном мору да не буде говора о угрожавању интереса Рајха онда ће трупе бити повучене на стару демаркациону линију.

Командант француских трупа у Мароку одбио је ултиматум америчког команданта о остави сваке одбране. Борбе су у току. Отпочео је напад на Тунис; трупе пружају отпор.

У Египту Енглези потискују Немце ка западу; борбе се воде око Мореа Матруха.

15. XI 1942, *ионедељак*. Љуба Давидовић „Тутунка“ и њен човек Ратко Давидовић: Ратко је ухваћен у Радаљеву на спавању, а Љуба у Ивањици; отерани су за Београд. Миле је дошао са Златибора и дотерао три овце. Немачке трупе запоселе су неокупирани део Француске и острво Корзику.

Борбе у Северној Африци се настављају. На целом делу фронта Руси врше противнападе. У Египту се воде борбе за Морса Матруху.

16. XI 1942. Стреляно је 20 лица у Београду, који су оптужени због везе са Дражом Михајловићем. Командант свих француских борбених снага адмирал Дарлан ухапшен је. Француски генерал Жиро дигао је устанак и пришао Американцима; на њега је покушан атентат, али није атент успео. Енглези су стигли до Тобрука, које је Ромел покушао да дигне у вис.

16. XI 1942. Пре подне сам ишао у школу. Заклали смо две овце, а једну послали код Стеваније. После подне сам радио и мајци за вуну дао сам 350 дин.

17. XI 1942. Радио сам као и обично.

18. XI 1942. Купио сам овна за 1700 дин.; задужио сам се газди доста. Пре подне сам био у школи, после подне сам радио. Снег је нападао до колена.

19. XI 1942. Амерички командант искрцаних трупа у Сев. Африци генерал Ајзенхауер дао је власт Дарлану бившем врхов. команданту свих француских борбених снага. Команду је преузео шеф државе Петен. Немачко-италијанске трупе се изкрцале у Тунису. Енглези су после пада Тобрука напредовали даље на запад и заузели су Деру. У Стаљинграду борбе се воде око блокова зграда. На свима осталим деловима фронта Руси врше снажне противнападе.

20. XI 1942. Пре подне сам био у школи. После подне ишао сам код газдине куће, те носили неке греде и дизали месо. Увече сам свршио рачун, пошто газда сутра слави; опсиговао сам сву зараду и остао сам му дужан 2200

дин. Данас смо дигли месо на таван.

21. XI 1942. Данас не радимо. Писао сам задатке и учио неш[то]. Мало сам се провозао и шетао. Време је веома хладно. Наређено је да свако мора продати јабуку. Ухваћена су четири четника из одреда Милића Мојсиловића и дотерана у Ивањицу.

22. XI 1942. Осовинске и англоамеричке трупе дошле су у додир. Американци су стигли на границу Туниса. Бенгази је заузет. Ратко Давидовић „Зубар“ ухваћен је; прича се да га је пријавила његова жена Љуба „Тутунка“.

23. XI 1942. Пре подне сам ишао у школу; после подне сам радио. Узео сам од газде 30 килог. кукуруза. Прешли смо да радимо кући.

24. XI 1942. Похватани су и затворени Свето Поповић „поп Свето“, Мирчета Вучићевић, Саво Ацић, поп Жарко из Лука. Цела Ивањица се пита зашто? Не може нико дати позитивна одговора. Ишао сам по селу за неке јабуке; сутра треба да товаримо [нечитко]. Има се посла преко главе. Дао сам мајки 300 динара за неки сир.

25. XI 1942. Ови што су похватани њих једанаест (и Недељко Стефановић учитељ и други су ухваћени данас), спроведени су у затвореном аутомобилу за Чачак; руке су им биле везане. Ишао сам те примао јабуке.

26. XI 1942. Примао сам јабуке. Зима је велика, пут рђав, да сам увече веома уморан.

27. XI 1942. Изостао сам од школе, због јабука, јер газда није ту. Посао је веома напоран и тежак, али опет гура се.

28. XI 1942. Мароко, Алжир, Тангер и Казабланка су окупирани. У Тунису борбе истакнутих оделења. У Марморики борбе заштитница. На великом луку Дона масовни совјетски напади; постигнути су успеси, који прете да угрозе јужни немачки фронт.

29. XI 1942. Лука тврђава Тулон су запоседнути од немачко-италиј. трупа; бродови који се налазе у луци потопљени су од посаде. Француска војска је демобилисана. Дуж целога источног фронта бије се огорчена битка.

30. XI 1942. Пре подне сам био у школи, после подне сам чистио коже, па сам био страшно уморан.

1. XII 1942. Пуштени су Мирчета, поп и остали, који су били с њима спроведени; велики број грађана је изашао да их дочека. Радио сам као и обично.

Наставак дневника број 3, дневник број четири (4)

5. VII 1944. Дошао је Перо; већи део времена провео сам са њим разговарајући. Он се налази на боловању од маларије. До подне сам радио. Ми омлад. годишта 1927, 1928, 1929. позвани смо и дате су нам дужности, тј. служба равногорском покрету. Ја сам вођа тројке.

На купању нешто сам се био наљутио на Иру и нисам хтео да говорим са њом. Мало доцније пођем ја у Радуловића кад она, Перо и Бране леже у

Драговом; ја приђем код оне двојице не обраћајући пажњу на њу; легнем на траву мало подаље од њих. Она приђе до мене, леже на мене и поче да ме голица, ја се премести, она опет дође, док је нисам докопао и [нечитко] нос.

6. VII. 44. Партизани су напали на Нову Варош. У њој се налазио Калаит Вук са четницима; борба је била тешка и огорчена. Почела је у поноћ и трајала до изјутра. Захваљујући војној надмоћности партизани су заузели бункере и Нову Варош. Ноћи између 4. и 5. довлачени су Калаитови рањени четници камионима у болницу. Такође и преко данашњег дана. Преко целог дана у Ивањицу стижу избеглице из Нове Вароши; они примају да су избегли из борбе и да не знају колико је се пребацило партизана овамо. Кажу да су при нападу на Нову Варош употребили и коњицу. Отишла је једна чета Бугара на Катиће да извиди шта има тамо. Круже верзије да су стигли до Мочиоца, али изгледа да је тачно да се налазе у Новој Вароши и са оне стране Увца. Калит је запосео нове положаје.¹² Дељен је шећер за месец мај, по 300 гр. на једног члана и на заробљ. по пола килог. Кукуруз је дељен по 6 кг. на члана, цена му је 26 дин. Шећер кошта 125 д.

7. VII 1944, 16 тог., 5 мес. и 9 дана. Данас је празник, нисам радио. За Нову Варош се прича да у њој нема никога, тј. један је Турчин дошао код Калаита, који се налази у Штиткову и известио га да су се партизани повукли. Вук му није веровао и није ишао за Нову Варош. Воде се огорчене борбе са партизанима на Бистрици. Извршена је сахрана једног Вуковог четника; он је био рањен и у нашој болници подлегао је ранама. Света је на погребу било доста. Избеглице из Н. Вароши налазе се још у Ивањици; они се хране код Граничне страже. Чуо сам да ми је Миле жив и здрав. С друге стране од једног друга Мила чујем да је побегао код партизана и да се налази на Златибору; да ли вест одговара истини не знам.¹³ Данас први пут у моме животу имао полни сношај са „индивидуом“. Од књига сам завр. „Мртви победник“, „Вештина живота“ и „Др Бенеш“

8. VII 1944. Као вођа тројке отишао сам да примим дежурство у сухопутној станици; са мном су била и два моја пратиоца. У школи нисмо затекли никога; мало доцније је дошао је г. пор. Ратко. После уобичајених поздрава он се обрати мени: „Која је тројка на дужности?“ Одговорих: „Госп. пор. на дужности је тројка под бројем (осам) 8.“ „Врло добро!“ „Стараћу [се]“ одговорим и поздравим. Онда ме пита да ли радим, па пошто му одговорим да, нареди ми да идем. Цео дан сам радио. На подне сам се купао и разговарао са „индивидуом“; рекла да ће доћи сутра после службе. Савезници на свима фронто напредују; кажу да су Руси дошли 12 км до источно-пруске границе.

9. VII 1944, недеља. Устао сам рано. Док топло јулско сунце купа тесне улице Ивањице са њеним малим белим кућицама, али и на „бој“; ја распремих собу и одох да се шетам. Дан је несносно врућ. У 11 h ишао сам да се купам. Пошто сам уговорио утакмицу са Рудником отишли смо у 1 h камионом. Доле

12 Ослобођење Нове Вароши у: Мирко Ђуковић, *Санџак*, Београд 1964, 493, 494.

13 О одласку Милована Кушића у партизанае у: *Ивањица*, 461, 462.

смо се купали, играли шаха и шалили се. Око 5 изашли смо на терен, а у 5,30 h почела је утакмица. Изашли смо у следећем саставу: Блажо, Бране, Перо, Јово, Миле, Миро, Перо Мићов, „Курђуба“, Мико, Мија, Слобо. Прво полувреме смо били надмоћни и завршило се је са 1:1. У другом полувремену долази до свађе између наших играча и они воде са 1:2, 2:2, 3:2, 4:2. Они су играли врло оштро. У технички дотераној игри били смо бољи. Многе шансе нису искоришћене. Најбољи: Перо, Миле, онда за њима су „Попац“. Неки кажу да и ја [нечитко] спадам у ове. Судија необјективан.

Камионом смо се вратили. На павиљону је било матине. Света доста. На утакмици сам испребијан и уштукнуо у руку. Један од њихових играча прави колос, наравно у ципелама, а ја бос; ударио је у моју тако јако да према његовим речима „колико сам ударио увио сам ногу, “и бре мали имаш ту ногу“, док је мали за то време претурао се по трави.

10. VII 1944. Уморан од јучерашњег дана једва сам устао; глава ме је још болела. Сео сам да радим у 8 h и радио сам цео дан. Сада радим израд. Рај. Спасића. Цело пре подне је падала киша; кажу да ваља „милијарди“. У 6 сам устао, умιο се и отишао сам да се шетам. Био сам са „индивидуом“; не љути се што нисам дошао јуче на купање, а ја на њу што није дошла пре подне. „Попац“ је дошао из Чачка. Добио сам од Раја карту. Избеглице из Нове Вароши налазе се још у Ивањици.

11. VII 44. Радио сам цео дан. Помагали су ми Перо и Бране; зарадио сам 1500 дин. Дан је био кишовит. „Индивидуа“ ми прича да је за онога човека ствар у реду и да је успео да се пребаци преко границе. Мало је се пронела вест да је био стрељан. Она нешто врда.

12. VII 1944, *Петров-дан*. Преко целога дана [нечитко]. Устао сам касно. Пре подне сам провео на павиљону. После подне сам био на матинеу; наравно нисам играо. Увек када је нека приредба или матине, када бих као и остали био весео и расположен, ја сам тужан и замишљен. Зашто? Сигурно да ми није све у реду. Перо Мићић ми каже (разговарали смо о свршетку рата) да упамтим да ће рат бити завршен до октобра тј. у септембру; примирје ће бити 2. септембра. Када буде дошао морам га опоменути. [нечитко]

13. VII 1944. Када сам се пробудио око 6 сати осетим да ме рука јако боли. Мислим проћиће, кад оно све више; онда зуб, па глава и ја ти никуда из кревета. У томе дође Перо и седео је самном доста и масирали ме. Око 11 дође „индивидуа“ и она ме је масирала; срећом зуб и глава ме престадоше, само ме рука још болела. Око 4 сата сам устао и мало прошетао. Око осам је долазила „индивидуа“ ...

Пред полициски час грађани се сакупили у групице и нешта коментаришу. Најзад сазнадох да је на Кушиће дошли партизани; кажу дошао је извештај. Ја не верујући томе одем и одмах заспим.

14. VII 1944. Изненадих [се] кад питам неколико њих јутрос рано: како долазе преко Мораве; запитах их и кажу да је ноћас много из Ивањице бежало

у село, бојећи се напада партизана. Из свега тога изгледа овако је било: једна група партизана од 100 људи дошла је до Јавора према Кушићима, одатле окренули за Ковиље, Зајечак, Ерчеге ту су доручковали и одатле за Голију. Мало сам радио. Добио сам од Цила писмо, које ми као и остала причинило много радости. Пред вече сам отишао да се купам и тамо су ме „Браца“ и Перо бацили у јаз. „Браца“ ме је гађао бусењем и погодио ме неколико пута; наљутио сам се и осветићу му се. Наредбом забрањено је: 1) скупљање више од два лица на ул. 2) корзирање, 3) игранке, матинеи и томе слично.

Миро Вучићев, кога су позвали у шуму дошао је данас; пустили су га зато што нема 17 година. Миле [нечитко] отишао је добровољно на курс за радио-телеграфисту. Курс траје 3 месеца.

15. VII 1944. Устао сам рано да радим. Имао сам одређени посао па сам прилегао на посао. Пре подне су дошли Перо и Бране и они су ми помагали. Пролетело је много формација англо-америчких бомб. у правцу севера; била је узбуна. После подне сам ишао на купање и играли смо лопте. Добили смо позив за фудбалску утакмицу од Ариља. Ови су питали „Рудник“ за камион и неке играче, они нису хтели и од свега нема ништа. Рука ме нешто стално боли; изгледа да је реуматизам. Пред вече сам отишао на гробље да запалим свеће за Дула, Мирка, Мила и мене. Дошла је „индивидуа“ и нешто смо се посвађали. Како говоре Совјети су стигли на границу Источне Пруске; савезници напредују на свима фронтот.

16. VII 44, *недеља*. Пошто је празник спавао сам врло дуго. Пре подне сам ишао код Пера Мићића и играо шаха. У задње време играм врло добро шаха и један сам од најбољих међу мојим друговима. Пошто сам ручао отишао сам на купање. Мислио сам да идем у Прилике на концерат, који приређују омладинци из Прилика; дају „Сеоског лолу“ али сам се предомислио. На водопаду ме нађе „индивидуа“ и пита хоћемо ли у „Шљивак“; наравно да сам пошао. Одатле предложи да идемо у Перово поље на јабуке; на путу однекуд испадосхе Перо и Бреш. Она ми каже пошли да нас прате и ми се вратимо. После овога наљутио сам се и она је се вратила сама. Отишао сам у „Радуловиће“ и одатле низ Моравицу натраг. Купао сам се доста, јер је дан био топал. После купања ја, Миро, „Пумбе“ , „Моске“ шетали смо се „уз поље“ и смејали се „Москетиној“ „храбрости“. Наиће она избеглица што служи код Пера; ја кажем „Моски“: „Види ону да те упознамо, име јој је Миша.“ Он се уозбиљи; мислио је озбиљно.

17. VII 44. Радио сам као и обично. Пошто сам у подне завршио одређени посао, отишао сам на павиљон. Тамо сам играо шаха и када је се време пролепшало купао сам се. „Индивидуа“ ми предложи да идемо у „Шљивак“. У „Шљиваку“ смо седели и онда кренемо у „Радуловиће“. Успут смо се препирали; пошто смо набрали јабука и вратили смо се другим путем, пратила су нас нека деца. Када смо дошли до једног места захтевао сам да седнемо; она није хтела. Одједанпут сам плануо и отерао је у материну; она је продужила, а ја сам се вратио натраг; био сам врло љут. На павиљону сам се купао и играо шаха.

Ишао сам да гледам пшеницу; она је добра, само су је бугарски коњи мало упропастили. Предвече је се наоблачило и почела је да пада киша. Написао сам „пријатељу“ писмо. Од њега сам такође примио.

18. VII 44. Болела ме је глава, те сам лежао у кревету до 10 h. Ишао сам са Пером у „Радуловића“ и секао два колца; ограда ми се срушила те морам да дижем. Киша нас је затекла па смо морали трчећи натраг. Доцније сам уредио собу, овејао пшеницу, чистио клозет и предвече изашао и играо шаха. Слушао сам Лондон. Руси напредују снажно, заузели су Вилко; пруга између Лавова и Брест Литовска је пресечена. Немци се грозничаво утврђују у Источној Пруској. Председник владе Шубашић био је у Италији [г]де се састао са двојицом представника народно-ослободилачког покрета и са њима отпутовао за Лондон. Вечерас смо ћаскали и претресали успомене од Ускрса, када је било хватања за „ношење муниције на немачке позиције.“ Ево једне кратке песмице: „Ми носимо муницију на немачку позицију. Кад је било у Лукама паде Немац у мукама.“

Са „индивидуом“ се нисам виђао. Одлука да не почнем први да говорим остала је на снази и важиће све дотле док она не почне прва и обећа оно да испуни што сам захтевао 17, тј. јуче. Шта ли ће из свега овога произићи видећемо. Говори се о позивању годишта 1924, 25, 26, 27.

19. VII 44. Пре подне сам радио. После подне сам отишао са Пером у поље, где смо дуго седели и разговарали о свему. Дан је се нешто пролепшао, па сам се купао. „Зизика“ ме гледа и каже: „Вала, Јово умеш да се купаш, јер ја купање не сматрам док се не уквасим цела. Ти се сада купаш, а где ли се Миле купа?“ Купа се негде, ако није заглавио јаругу“ одговорих и самога ме зачуди каквим сам гласом то изговорио. После тога играо сам шаха, читао и шетао. Прочитао сам „Глухо Доба“ од Матић и Вучо. „Кад се униште илузије“ Стеван Бенин. Добио сам од Дула 1887 тј. примио сам његову плату. Прича се о новом позивању на вежбу од 15 год. до 27 год. Шалили смо се и зафркавали Миро, „Моске“, „Јојо“ и ја. Мићун „Крцун“ показао је нам неколико успешних вицева: 1) Прислоњен уз зид не мош да дохватиш неки предмет. 2) Да држиш неку ствар у руци, ми ћемо сви видети шта држиш, а ти нећеш (ухвати се за уво) 3) Не можеш да станеш једном ногом уза зид. Време је облачно. Ако не буде позива ићи ћу у петак за Братљево; ако пођем изгрдићу „индивиду“, ала ћу је „gessen“. Увече сам шетао.

20. VII 44. Радио сам цео дан. Рука ме у рамену боли; изгледа да је реуматизам. Добио сам писмо од Дула¹⁴, Десе¹⁵ и Раја¹⁶. На подне сам се сунчао један сат и играо шах. Мислио сам да идем на Братљево, али сам сутра дежуран и кажу да ће бити вежбе и нисам отишао. Код „Шљивака“ „индивидуа“ ми приђе, поче да се смеје, гађа ме јабукама и намигује; ја се правим озбиљан и не

14 НМЧ, и 4093.

15 НМЧ, И 4094, Писмо Десанке Јелић Јовану Кушићу, Смедеревска Паланка, 15. јул 1944. године.

16 Писмо Рајка Рајковића Јовану Кушићу, Смедеревска Паланка, 7. јул 1944. године (фотокопија).

говорим ништа. Зовну ме „Јово“; ја и даље озбиљан скочим у воду и отпливах до павиљона. Вечерас испратим „пријатеља“ (Мира Поповића) до куће и када се враћам она смеје се; продужио сам не обазирајући се на њу. Писао сам Деси и Рају.

21. VII 44. Пошто сам као вођа тројке дежуран данас устао сам рано. Отишао код команд. општине и он је ме је послао да носим акт за Прилике; на путу сам добро прошао. Дошли су лучари и по њима сам послао ујаку писмо. После подне сам се купао у „Радуловиће“; вир је одличан и отсада ћу стално ићи тамо. Сутра идемо на обуку од 15-24 год. Зборно место код [нечитко] цркве. Са „индивидуом“ ништа. Изгледа морам тражити нову љубав, али идеалну, јер ова је била реална. Спремао сам се вечерас за полазак за Златибор; мислим да идем после ове обуке ако моћнем. Ту ће бити добар [нечитко].

22. VII 44. Сањам и спавам да сам на павиљону, да играм шаха; кад кроз сан чујем кораке, пробудим се, а „Јоја“ дошао код прозора и зове. Устанем и одемо; зовнемо „Попца“ и кренемо за Глијелчу, тамо смо стигли око 8. Скоро целе дужине пута ја и „Попац“ ишли смо безим темпом. Од г. цркве отишли смо на једну пољану и вежбали. Ивањичани су распоређени у једној чети у I ком. Мићун Бојановић. Најбоље радимо од свих чета и [нечитко] један наредник нас је похвалио, На обуци има нас око 220 омладинаца. После ручка смо читали о тројкама и њиховој делатности. После опет вежбе и пуштени смо кућама. Кад сам дошао окупао сам се. Од Десе сам добио писмо. Вечерас пишем њој. Према Деси гајим много симпатија, као добар друг и пријатељ и она ми се много свиђа. „Индивидуа“ и остале „женске“ ваљде искористиле што нисмо ту, па се са Бугарима у „Шљиваку“; али све ће проћи и доћи ће наших 5 минута.

23. VII 44, *недеља*. Отишли смо на вежбу и на зборно место смо стигли рано. Говорили су Угрен Ђурчић и Јездо Ђукић о Равногорском покрету и о новој српској држави, како се замишља: да ће се држава граничити све дотле, где год буде имало српских хумки. Држава ће бити подељена на економске покрајине: Шумадију, Војводину, Крајину, Кордун, Лику, Црну Гору, Далмацију и Сплит са 10 околних срезова, пошто је у њему претежни број Хрвата. За Хрвате и Словенце ће се допустити да ли ће нам прићи или не, пошто се претходно изврши освета. Колонизација је такође предвиђена: сиромашним људима из пасивних крајева ће бити дозвољено да се населе у плодне крајеве; сваки ће добити 10 h имања и остале потребе, алатке и кућу. Овај новац неће вредети и каже ако имате новца уложите у некакве ствари, да би тај новац дошао у руке зеленаша и баш њима пропао. У будућој држави Срби ће водити главну реч, не као у трулој Југославији.

После мало занимања и теорије о тројкама, којих има три врсте: клинасте, обухватне и степенасте. Кући смо пуштени у 12 h часова, због концерта, који је приређивала Приличка омладина; давали су „Сеоског лолу“ - било је очајно. После сам се купао и шетао.

У нашем срезу се налази партизан Радуловић (бивши четник) са 50 људи.

На Црепуљани га је напала Моравичка бригада, али му нису могли ништа, јер је наоружан аутоматима. Са њима тј. притекао му је у помоћ у борби и Периша Перишић. Сада је прешао у тројке и борбе нема. Било је губитака на обе стране. Потера за Радуловићем се наставља.

24. VII 1944. Уморан, тешко сам се пробудио; зовнуо „Попца“ и полако кренули за Глијечу. На путу нас је ухватила киша, па смо мало и покисли. Једва смо изашли на зборно место; болела ме је глава и ноге да сам се једва вукао. Мало смо занимали и онда добили вољно. Било је облачно и врућине није било. Заједно као и претходна два дана ручали смо заједно ја, „Попац“, „Пумбе“ (Миро Вучићевић) и „Јоја“. Увек је један од нас четворице био жртва зафркавања. Пустили су нас у 6 h. Страховито уморан дошао сам, окупао се и отишао до Стеваније, да видим када ћемо да пожњемо пшеницу. Договорили смо се у среду пре подне. „Индивидуу“ сам виђао, али пошто не говорим (тј. хоћу да се мало шалим) нисам јој ни прилазио. Деси сам написао писмо и послао јој једну слику. Чуо сам да је Мира купила једну њену (Десе) хаљину од Бугара и сада је носи изгледа да је тачно.

25. VII 1944. Пошто сам устао, raspремio кућу и собу отишао сам код Бугара у штаб да извадим пропусницу, да могу проћи на Мрочевац да жањем пшеницу. После мувања тамо овамо једва сам добио пропусницу. Добио сам од ујка писмо, он је добро и незна шта је са Милом. Одмах сам му одговорио, писао му је и Војин. После подне сам се купао у „Шљиваку“ где је свирала Бугарска војна музика; било је доста света из Ивањице. „Индивидуа“. Ја јој кажем: „Не разговарам са сељацима.“ Она се смеје и каже: „Не разговара.“ Седео сам са Надом и разговарао дуго; ова ми се девојка свиђа и са њом бих се занимао ако бих она хтела. Био сам код Стеваније и уговорио да сутра жањемо пшеницу. Шетао сам се са Миром и „Москетом“ (Драган Николић) и шалили се; вечерас је „Моске“ био жртва. Боле ме ноге и глава ми бучи.

26. VII 1944. Устао сам у 5 h и отишао да купим ракију за раднике. Стално сам очекивао да ће ми радници наићи да идемо на жетву. У 7 h су дошли и почели смо рад; било их је седморо. Радили смо без одмора (јер су они журили на сабор) и до подне је било пожњевено и повезано. За неки дан ћу доћи са Стеванијом да превеземо код ње. Купао сам се у Шљиваку и дискутовали смо са „Зизиком“ (Љиљана Спасовић) и Мицом о равноправности, коју траже жене. Дотакосмо се и проналазача и не само Марија Кири и Марија [нечитко] једини адут у њиховим рукама. Препирали смо се три сата. После смо отишли на Перове јабуке. Радио сам 4 h увече. Граничари и пољска стража, који су отишли на терен, нису још дошли. О Радуловићу нема ништа; јуре га четници, пољска стража из Рашке и Ивањице и такође граничари.

27. VII 1944. Устао сам рано и сео да радим. Прошле ноћи пролазиле су формације англоамеричких авиона над Ивањицом и Шљивићима бациле 2 бомбе. Била је сахрана [нечитко] Савићу који је се удавио на купању у Моравици. Света у Ивањици било је доста. Англо-американци бомбардовали су данас Сијеницу бомбама најтежег калибра; бацане су бомбе од 2000 кгр.

Штета је знатна тј. ретко где има читавих кућа. Губитци становништва прелазе преко 500 особа; 30 девојака у ћилимарској школи погинуло је. Број Немаца прелази 200.¹⁷ Бога ми ови се не шале: прелећу преко Ивањице, а ми потрчи да гледамо; десиће се и нама као Сјеничанима. Бугарска посада одавде отишла је; дошла је да њих смени нека дружина (која се употребљава где год се појаве партизани) има их 100 људи. За 2-3 дана иду и они. Посаде на бункерима нема. Око 2 h отишао сам на купање. Са једног високог пања дуго сам оклевао да ли да скочим, а купачи су сви гледали у мене, а ја их завитлавам и кажем: „Баш навалили мени да сутра једете панајију и нећете, јер нема ко да спреми.“ Јоја (Војо Маринковић): „Не брини, Ира ће ти спремити“. Одједанпу[т] рекох да си кукавица и скочих...

После рада отишао сам на павиљон и играо шах. У шаху сам све бољи и бољи; са Мишом Никачевићем играо сам нерешено 1:1. Увече сам читао „Хамлета“. „Индивидуа“ каже неће да говори са мном, а и мени много стало до тога: оћеш, нећеш, марш у ... Дан је био топал.

28. VII 1944. Радио сам. Пазарни дан; света доста, такође и посла. Нисам ни ручао. Предвече, када је се свет разишао, отишао сам да се купам; кратко речено побегао сам. Тамо смо се јурили и гађали јабукама. Моји су другови одустали и ја сам остао сам; „противници“ су ме јурили, у „борби“ изгребао сам се и посекао на нози. Отишао сам код Олге Војиновић и са њом разговарао два сата. Причали смо о свему: она је се повукла, нигде не излази, о окупаторима са гнушањем говори; дакле изгледа добра девојка. Прича ми о вези Бора бугарина са ивањичким девојкама: Љуба, Ира, Мира, Јела и остале и шта су поједини људи причали о Стамени, Бранки. Пљусну киша па сам морао ићи. Снопље од пшенице је покисло и сутра морам вући код Стеваније. Увече сам шетао и играо шах. „Индивидуа“ ми се јавља и вечерас ме ухвати за руку, ја продужих не осврћући се.

29. VII 1944. Радио сам цео дан. Пшеницу сам превукао код Стеваније. Предвече је падала киша неколико часова. Преко целог дана сам нерасположен и замишљен. Увече сам се шетао. Ситуација је сјајна; борбе се воде у предграђима Варшаве. Завршио сам по други пут „Клеопатру“.

30. VII 1944, недеља. Спавао сам дуже него обично. У 8 h смо нас неколико отишли у „Радуловића“; понели смо били за јело и ту смо доручковали, играли шаха и шалили се. Око подне паде јака киша и морали смо ићи у варош. Играо сам шаха са „Попцем“, а мангупи се искупили, па убацују фигуре, галаме и завитлавају; изгубих стрпљење, па шамаром Драшка мар! Он ти поче да се дере, ја скочим иза стола; хтедох да истресем тј. да бришем онај под, али ови не дадоше. Али тако олако неће проћи, удесићу ја њега. Седела је на павиљону „индивидуа“, изгледа све због једног Бугарина, који је седео према њој; са њом говорим али хладно – моје држање према њој изгледа да је чуди. После подне

17 Детаљније о губицима у савезничком бомбардовању у: Милош Бојанић, *Број настрадалих цивила у савезничком бомбардовању Србије 1943-1944. године: досијуини подаци, процене и анализа*, Јухорски запис, Својново-Крушевац 2018, 145, 147.

сам био нерасположен и шетао сам се сам уз поље; са друговима нисам шетао нити им се обраћао. Сретну ме Ацо и „индивидуа“; на павиљону сам ишао. Ацо ме пита што сам нерасположен, сигурно због Ире, ја кажем: „Нисам ја за њу сада интересантан.“ Она ме ухвати за руку, погледа ме враголасто и рече шаљивим тоном: „У реду, видећемо“. Било је матине код Мића Петровића, нисам ишао. Дошли су Бугари да поседну бункере и Мркочевац. Време је променљиво.

31. VII 1944. Радио сам до ручка и онда отишао на купање, (сада радим неки израд). Купао сам се са Пером и Иром (они су се помирили) када ме Ира зовну и рече шта ћу да јој кажем: „Може ли само малко, ма шта, само малчице?“ Она се смеје. Рекох: „Сањао сам те“. Она: „Стим боље за мене“. Био сам у „Радуловића“ и скакао са једног пања (висина је велика, скачем обично). Код павиљона ме „пријатељ“ „Попац“ пита да ли сам љут на њега; не зашто да се на тебе љутим. Ту се нађемо са „Тутом“ (Добрила Димитријевић) и Цаном и разговарасмо о свему; питајући ме шта ја мислим о њима. „Па шта мислим, ви сте балавице.“ „Како ми балавице када смо старији од тебе?“ „Ви сте гуске и остајете.“ Мало сам их завитлавао. Путем питају ме они: „Хоћу ли да се женим?“ „Сигурно, само чекам да добијем од владике одобрење.“ Оне: Озбиљно! Цана: „Ја бих се онда у тебе разочарала!“ „Ма ћутите ви сте балаве.“ „Море мани, шалим се“. Радио само до 8 h, шетао се; када сам хтео да легнем чујем свађу између пољске страже тј. њиховог командира и мајора Павићевића. Ствар је била у овоме: пољска стража захтева да се затвори ова кафана као и остале кафане у 8 h. Пав. не допушта и тера напоље патролу; ови се буне. Долази Драгош (коман. Пољ. страже) и свађа се наставља. Драгош виче: „Ја сам овде власт, а твоја је власт на граници, а не овде“; дотрчаше граничари и пољаци и све и све ништа. Дошао је један пољак, он је рањен у борби са партизанима.

1. VIII 1944. Радио сам цели дан. Дошли су са терена граничари и пољаци; губитци су два човека. Борба са Радуловићем била је 30. VII на Клековици. Напали су партизане са циљем да их униште, на ручку када су партизани били; извршен је напад, борба је трајала 3 сата и партизани су се повукли; изгледа да су се шалили по причању учесника. Расположење променљиво.

2. VIII 1944, *Свешти Илија*. После цркве отишао сам на павиљон, седео, играо шаха и читао; почео сам да читам „Полни живот“ од А. Костића. После ручка на павиљону (сада се [...])

(Народни музеј Чачак, И 4092)

Резиме

Ученик грађанске школе Јован Кушић (Ивањица 1928-Сремске Лазе 1944) водио је дневник као петнаестогодишњи дечак за време Другог светског рата. Дневник из окупиране Ивањице сачуван је за период од 10. маја до 1. децембра 1942. и од 5. јула до 2. августа 1944. године. Вођен је у паузама између игре, ђачких обавеза, прве љубави и напорног рада у опанчарској радионици. Недостаје крај дневника, пред одлазак у партизане, у Прву личку бригаду 15. августа 1944. године. Дневник је писан мастилом и оловком на пресавијеним табацима канцеларијске хартије, сложеним у свешчицу у картонским корицама, пресвученим мраморираном хартијом. Дневник спада у ретка сведочанства о свакодневници мале вароши у Другом светском рату.

ZORANA VOJOVIĆ

THE DIARY FROM THE SECOND WORLD WAR KEPT BY JOVAN KUŠI

Summary

The student of the Town School Jovan Kušić (Ivanjica 1928-Sremske Laze 1944) kept a diary as a fifteen-year-old boy during the Second World War. The diary was saved from occupied Ivanjica for the period between May 10 and December 1, 1942 and between July 5 and August 2, 1944. It was kept during the breaks of play, school duties, the first love and hard work in the cobbler's workshop. The end of the diary is missing, just before joining the Partisans, the First Lika Brigade, on August 15, 1944.

The diary was written in ink and pencil on the folded sheets of office paper, arranged in a small cardboard notebook covered with marbled paper. The diary belongs to rare testimonies on everyday life of a small town in the Second World War.

СВETИСЛАВ Љ. МАРКОВИЋ

Висока школа техничких струковних студија Чачак

НАСТАНАК ФУДБАЛА У ЧАЧКУ ПРЕМА СЕЋАЊИМА ДРАГОСЛАВА БОЈОВИЋА РУНДА

АПСТРАКТ: Непуну годину по окончању Великог рата у нашем граду је почело организовано бављење спортом, који по популарности и масовности у свету и код нас далеко превазилази све остале. У раду је приказан зачетак фудбалске игре у граду на Морави, као и његов развој у међуратним годинама на основу писаних сећања савременика и учесника тих догађаја Драгослава Бојовића Рунда. Из његовог угла приказано је ривалство два тада доминантна градска клуба „Јединства“ и „Борца“. Оба клуба, формирана на чисто аматерским основама, спортски су се надметала, а фудбалери се свим срцем борили за боје својих екипа. На зеленом терену били су жестоки ривали, а у приватном животу пријатељи и добри другови.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: фудбал, Чачак, „Јединство“, „Борца“, Драгослав Бојовић Рундо.

УВОД

Фудбал је, без сумње, најпопуларнија спортска дисциплина на земаљској кугли.¹ Ни Чачак ту није изузетак.² Довољно је видети број фудбалских клубова који данас егзистирају на територији Града Чачка, колико има активних играча, а да о љубитељима ове игре и не говоримо. Капетан Краљевске војске Тадија Рајичић, рођен у Прањанима, у редакцији Радио Чачка причао је (1968) да се 1907. закотрљала фудбалска лопта на Авлациници. Између два импровизована гола заиграли су војници. Неуки и трапави, у војним цокулама,

1 Постоје подаци да се за играње лоптом ногама знало у древној Кини још 3.000 година пре наше ере. Међутим, прва фудбалска правила су саздана 1863. у Енглеској. Фудбал су у нашу земљу донели студенти који су се школовали у иностранству. Први наши клубови основани су крајем 19. века у Суботици и Београду. Званичне утакмице југословенске репрезентације и национални шампионати организују се тек након Првог светског рата.

2 Темел фудбалској игри у чачанском крају давно је постављен, пре више од 100 година, а генерације су га, потом, ојачавале и надзићивале. Намножили су се клубови и играчи. Чачански фудбал се може похвалити са 39 активних клуба и преко 2.000 фудбалера. Израсли су и зелени терени са пратећим комфорним просторијама. Ову фудбалску кућу зидали су и спортски ентузијаста из многих села са леве и десне обале Западне Мораве.

често су промашивали лопту, али не и своје другаре на терену. Резултат није битан, али се зна да су двојица завршила у војној амбуланти са сломљеним потколеницама, па је командант пука забранио даље играње са овом округлом, „ђаволом“ ствари. У монографији „Сто година фудбала у Србији“ записано је: „У значајне датуме за почетак развоја фудбала у Србији спадају: ...оснивање (клуба) Душана Силног у Чачку 1910.“³

Неколицина чачанских омладинаца са фудбалом се упознала у ратном избеглиштву, па су они били и први фудбалери у граду на Морави.⁴ Према истраживањима Милоша Тимотијевића фудбал се почео играти на Алвациници, први клуб била је „Викторија“ (основана 1919), а прва утакмица играна је са Ужичанима (2:2) у јулу 1919. године.⁵ Сматра се да је оснивач првог фудбалског клуба у Чачку Фердо Секованић, који је ту игру први пут видео за време Великог рата, када је боравио у Африци. Правила за њу нашао је, по повратку у Чачак, у књизи „Витешке игре“. Обилазећи пољане око Чачка, закључио је да је Алвациница најпогоднија за стварање првог фудбалског терена. Тамо је са неколико младића обележио игралиште и напумпао фудбалску лопту. Није тешко претпоставити да се младим Чачанима нова игра одмах свидела, па су је играли на Алвациници, на пољани код Соколског дома, у црквеном парку и на другим местима. Управо у црквеном парку, на месту садашње кошаркашке хале, одиграна је и прва међуградска утакмица против Ужичана.⁶

Почетком треће деценије 20. века младићи (шегрти, калфе, ђаци и ретки студенти) на варошким пољанама у Циганмали, Палилулама, Казаници, Прђиловици и Љубићу играли су, углавном, са „крпењачом“ на два гола, а потом су се рађали дивљи клубови: „Овчар“, „Каблар“, „Обилић“, „Танаско Рајић“, „Железничар“, „Слобода“, „Палилулац“, „Хајдук“, „Моравац“...⁷ У Чачку је 1922. основан Спортски клуб „Јединство“ са фудбалском, хазенском, лакоатлетском и тениском секцијом. Фудбалери су се сељакали и играли на Авлациници, Вашаришту, Црквеном парку и Расаднику, Васићића рупама (Циганмали) да би на захтев Управе клуба Одбор чачанске општине доделио земљиште у Горњем Врањаку крај Западне Мораве за градњу игралишта. Ограђено игралиште је завршено 1930. У Управи „Јединства“ били су познати адвокати, банкари, трговци и други угледници. На том стадиону је одиграна и

3 *Спортски водич кроз Чачак 2004*, 2004, 41.

4 Академик Татомир Анђелић, чачански гимназијалац, у књизи „Тим Борца био је комплетан“ подсетио се: *Године 1920. основали смо фудбалски клуб „Викторија“, који је окупио оне који су се колико-толико умели снаћи*. Међутим, истакнути спортски учитељ и активиста Славољуб Секованић Фердо био је категоричан да је прва фудбалска утакмица у Чачку одиграна између домаће „Викторије“ и екипе из Ужица (1920), након гимнастичког програма у Црквеном парку, а завршена је мирољубивим резултатом 2:2. Први чачански фудбалери су тада наступили у белим дресовима и шорцевима, али и са краватама.

5 Милош Тимотијевић: *Соколи Чачка 1910–1941*, 2006, 65 и 66.

6 *Зачеци и развој спорта у Чачку*, у: „Чачански глас“, год. XXXI, бр. 7, 16. фебруар 1962, 10.

7 Александар Керковић: *Тим „Борца“ био је комплетан*, 1986, 17–19.

прва утакмица под светлошћу рефлектора⁸ у августу 1932. године.

Двадесетих година оснивани су и клубови као што су „Млади радник“, „Арсенал“, „Трговачка омладина“, који нису дуго трајали, јер није било довољно средстава, а спортска опрема није била баш прилагођених цена за сиромашне џепове.⁹ Међу бројним предратним фудбалским клубовима у Чачку и околини највише успеха и најбољу организацију имало је „Јединство“, које су нове власти анатемисале као буржоаски клуб и приморале на гашење.

Међутим, највеће контроверзе везане су за оснивање најпознатијег и најуспешнијег чачанског фудбалског клуба – „Борца“. Док историчари сматрају да је клуб основан на самом почетку тридесетих година прошлог века, многи у Чачку су убеђени да је клуб основан 1926. године. По тој верзији, група синдикално организованих радника уочи 1. маја 1926. основала је Фудбалски клуб „Борац“. Први председник „Борца“ био је столарски радник Јован Јоловић. „Борац“ тек 1937. од општинских власти добија земљиште за градњу свог фудбалског терена близу игралишта „Јединства“.¹⁰ Године 1938. Фудбалски клуб „Борац“ се фузионише са „Трговачком омладином“ и добија име „Омладинац“, које задржава све до рата. Чачански тимови у том периоду играју у лиги Западно-моравске жупе и нижим ранговима. Прваци Западно-моравске жупе („Јединство“, више пута, и „Борац“, 1933/34) неуспешно су играли квалификације за савезну лигу.¹¹ Поред ова два тима, у годинама пред Други светски рат запажено место имају и „Арсенал“ и „Железничар“.¹²

Фудбалска лопта се није котрљала само у вароши, већ и у појединим селима. Тако је у Бресници игра на два гола почела још 15. августа 1927. Новоформиран клуб је назван „Вољавча“, а међу оснивачима су били

8 За невероватно је податак да су у Чачку 1932. обављене припреме за одигравање прве ноћне утакмице. Око терена је постављено неколико бандера, али је напон струје био слаб, па када је укључена једна сијалица она је добро осветљавала „свој“ део терена. Нажалост, када се укључи и друга, светло на првој би почело да слаби. Све у свему, на терену је био полумрак, па није помогло ни то што је лопта била офарбана у бело. Утакмица у којој је „Борац“ играо против крагујевачке „Славије“ одиграна је 6. августа 1932. Чачани су пети по реду у Југославији имали прилику да гледају фудбалску утакмицу под рефлекторима. Пре њих ту привилегију имали су: Београђани, Загребчани, Нишлије и Краљевчани. / Светислав Љ. Марковић: *Прву фудбалску утакмицу у Чачку под светлошћу рефлектора организовао је „Чачански глас“*, „Чачански глас“, Чачак, год. LXXXI, бр. 31, 15. август 2014, 33./

9 Светислав Љ. Маарковић: *Прилози историји чачанског сјорша*, 2007, 265–310.

10 Александар Керковић: *Тим „Борца“ био је комилешан*, 1986, 23–26.

11 Клубови из Чачка првенствене утакмице играли су са ривалима из Крагујевца („Шумадија“, „Раднички“, „Славија“, „Јадран“, „Рапид“), Краљева („Ибар“, „Морава“, „Раднички“, „Железничар“), Ужица („Ера“, „Грађански“, „Железничар“), Ивањице („Јавор“), Горњег Милановца („Таково“ и „Грађански“), Крушевца („Обилић“, „Трговачки“, „Цар Лазар“), Параћина („Јединство“). Ипак, прави спектакли су били када су међусобно одмеравали снаге градски ривали „Јединство“ и „Борац“ („Омладинац“).

12 „Јединство“ је у пријатељским сусретима са ондашњим великанима југословенског фудбала (БСК-ом, „Југославијом“ и БАСК-ом) пружало достојан отпор. Млађи брат „Борца“, који је водио (од 1937) први школовани тренер у овом делу Србије инжењер Драгомир Тошић (репрезентативац Југославије на Првом светском првенству у Монтевидеу, 1930), имао је мање успеха, изузев 1934. године.

опанчар Љубинко Иконић, радник Урош Новаковић, земљорадник Гвозден Милутиновић и студент Гаврило Јовичић. Потом је клуб неколико пута мењао име: БСК (Бреснички спортски клуб), па ФК „Земљорадник“ (1933), а после Другог светског рата „Рудар“.¹³ Њихове комшије, Мрчајевчани, основају свој „Орловац“ 1932. (од 1932. до 1934. клуб се звао „Слобода“). У Љубићу 1937. стартује „Полет“. У Пријевору је истоимени фудбалски клуб основан 1939. године.¹⁴

ДРАГОСЛАВ ДРАГАН БОЈОВИЋ

Драгослав Драган Бојовић, у младости познат под надимком Рундо, један је од пионира фудбала у Чачку. Рођен је у Чачку 1910. године и цео живот је провео у граду на обали Западне Мораве. Живео је у Улици Милоша Обилића, у делу између улица Цара Лазара и Епископа Никифора Максимовића. Преминуо је 21. јула 1996. године, а сахрањен два дана касније на Градском гробљу.¹⁵ У непотписаном чланку објављеном у локалном листу дате су основне информације о њему:

На чачанском гробљу, 23. јула ове године, сахрањен је у 86. години Драгослав Драган В. Бојовић, звани Рундо. Драган је до 1934. године био члан Фудбалског клуба „Јединство“, где је подједнако усешно играо на месту бека, халфа и полушке. У истом тиму играли су другови из његове генерације: Синиша Раваси, Славко Рељић Кемџиш, Мика Перковић, Миливоје Радовановић Фарбин, Љубинко Мајсторовић, Жикица Давидовић, Перо Љујић и многи други. О историјашу фудбала знао је веома много, али је то, на жалост, остало незабележено: како се „тонила“ лојша покрај Мораве, рађале нове генерације фудбалера, снимали победнички снови... У сећању старијих Чачана Драган Бојовић Рундо остаће ујамћен као један од најбољих фудбалера свој времена и нашег прага.

Наредне године у истом листу објављен је знатно дужи чланак који потписује Б. Бојовић – „Баја“ под насловом *Сећање на Драгана Бојовића – „Рунда“* и надсловом *Прилој историји фудбала у Чачку*. У њему се каже:

Двадесетих година овога века у нашем граду је почело организовано бављење спортом који по популарности и масовности у свету и код нас далеко,

13 Милан Баковић: *Фудбалски клуб „Рудар“ Бресница (1927–2007)*, 2007, 11–14.

14 *Спортистки водич кроз Чачак 2004*, 2004, 192, 197, 201.

15 Некролог је објављен у „Чачанском гласу“ 26. јула 1996. године.

превазилази све остале.

Средином прошле године у Чачку је умро Драгослав–Драган Бојовић звани „Рундо“. Тим поводом је у „Чачанском тласу“ даша крајка цртица о Драгановом успешном игрању у Фудбалском клубу „Јединство“ до 1934. године на позицији бека, халфа и полушке. Био је један од најбољих играча тог времена, посебно га је красила игра подједнако левом и десном ноћом, брилијантна техника, традиционална игра финих манира без трубости. У тој генерацији били су још: Синиша Раваси, Славко Рељић „Кемеш“, Мика Перковић „Кезун“, Миливоје Радовановић „Фардин“, Љубинко Мајсторовић, Жикица Давидовић, Јордан Смиљанић „Слињо“, Милош Минић, Петар Љујић, Мишар Мишровић (браћ народног хероја Рајка), Милојко Ковачевић „Кицо“, Саво Михајловић „Лебација“, Милојко Шапоњић „Шурдоња“, Милушин Ђоковић „Тикало“, Радичевић „Мачишта“ (браћ познатог књижевника Бранка В. Радичевића), Димитрије Ђурић „Ђуран“, Раде Ђенић, Тошић „Појче“, Љубиша Бојовић (Драганов браћ) и многи други. Боје ФК „Борац“ у то време бранили су: Славко Штулар, Михаило Злајић (Миш), Драгослав Киковић „Пиле“, Радован Тољић, Јовиша Величковић, Владе Јелушић, Рајко Машиновић, Јовиша Луковић, Чедо Илић, Перо Бановић, Драган Љујић, Раде Зорановић, Лале Ђерамилац „Окачењак“ и многи други.

Оба клуба, формирана на чисто аматерским основама, спортисти су се наметала, а фудбалери се свим срцем борили за боје својих екипа и тлада. На зеленом терену били су жестоки ривали, а у приватном животу пријатељи и добри другови.

Поред активног играња ФК „Јединство“ Драган је био један од вредних традиционала фудбалских терена. Било је то око 1928–1930. године када је тадашња Оштинска улица „Јединству“ доделила простор у „Врањак“ крај Мораве за изградњу терена.

На крчењу врбака, вађењу пањева и осталој расчисти, учествовало је доста добровољаца који су, улажући много зноја и труда, успели да изграде терен, ограду и трибине. На свој начин значајан допринос активностима око изградње игралишта дала је и Нада „Палилулка“, кћи председника Окружног суда Манојловића, која се ангажовала на припреми и слању хране традиционалима. Од траће, која је набављана у Вишеграду, најправљена је колиба у којој је Миодраг Стојановић звани „Јоцо Пижон“ даноноћно боравио и радио на обезбеђењу објекта. „Пижднова“ самохрана мајка Ђука није дочекала да јој се син јединац врати из НОБ. Поинуо је у Босни 1943. године као борац Друге пролетерске бригаде.

После неколико година хировишта и набујала Морава однела је део ограде, терен и срушила трибине. Неседичним поновним ангажовањем фудбалских заљубљеника штеља је врло брзо ошклоњена. Данас се на том месту налази помоћно игралиште ФК „Борац“ на коме старији играчи тренирају, а млађе генерације стиичу основна фудбалска знања.

Као прилои овом подсећању на прве фудбалске кораке у Чачку нека остану у незабораву имена традиционала тог, за тадашње прилике велелејног спортистског

објекта: Драган Бојовић „Рундо“, виши трајевински шехничар, Алекса Јовановић „Аца Пејзан“, студент права, Предраг Ројковић „Рого“, а младима са знањем како се некада радило и традило, добровољно, са љуно енџуџизма.

СЕЋАЊА ДРАГАНА БОЈОВИЋА

Можда је ово прилика (а повод је стогодишњица активног играња фудбала у Чачку) да демантујемо непознатог аутора напред наведеног чланка, који тврди да је Драган Бојовић о историјашу фудбала знао веома много, али је то, на жалост, остало незабележено. Наиме, у архиву породице Бојовић налазила су се сећања Драгана Бојовића на прве године стварања фудбала, фудбалских клубова и изградњу фудбалских терена у Чачку. Бојовић је своје импресије и сазнања о зачецима фудбалске игре у граду на Морави писао тешко читљивим рукописом у свесци формата А5. У сачуваној свесци налазе се 33 странице текста, који преносимо у целини без исправки:

Године 1919, одмах из Првог светског рата, основан је фудбалски клуб „Викторија“. Играче су сачињавали углавном ђаци, а међу њима и један радник – по народности Мађар, који је као монџер радио на оградама челичног моста узаној колосека, а који је био минираан љриликом љовлачења нељријашеља из наше земље. Тај монџер се звао Лоци, био је одлично физички трајен, добар шехничар, итрао је одлично лавом и имао јак и прецизан шуџ. Он и још двојица ђака, и то Младен Павловић и Милан Плазинић важили су у оно време за најбоље итраче „Викторије“.

Итралиште је било до бегема, у нељосредној близини железничког моста, односно између два моста – друмског и железничког. На џом љросџору најљре је џребало крчиџи љаневе, заџрљаваџи руџе, равнаџи џерен да би се осџособио за фудбалске џрениџе, а у циљу одџравања фудбалских уџакмица. Радове су изводили сами итрачи и симџаџизери фудбала. На џако уређеном итралишту одржавале су се љријашељске уџакмице са клубовима из разних итрадова Србије. Итрачи нису имали дресове и фудбалске циџеле, џако да су од љрисуџне љублике љозајмљивали дубоке циџеле или цокуле, уместо љравих коџачки. Итралиште није било ограђено, а љриликом сваке уџакмице доношене су клуџе из итрада за оне љосеџиоце који су куџили карџе за седење. Колико се сеџам карџе је љродавао Милош Шљивић, џрџовац из Чачка. У џо време није било много уџакмица, јер клуб није био реџсџиран у фудбалском љодсавезу. Један од најбољих клубова у оно време, ФК „Синђелић“ из Ниша, љосџовао је 1920. љодине у Чачку итрајући уџакмицу са СК „Викторијом“. Резулџаџ је био 4:2 за „Викторију“. Инџересанџно је да ниједан љол Нишлија није био реџуларан, јер је љоџиџа у оба случаја била на средини љол линије. Хџели су да најџџиџе џерен уколико им се не љризна љол. Тако је било у оба случаја. Да не би најџџиџи џерен, „Викторија“ им је у оба случаја љризнала љол на крају, иџак, љобегдила са 4:2.

Заџим је љосџовао „Злаџибор“ из Ужица, са којим је „Викторија“ најљоре

прошла, јер су браћа поломиле ноге играчима „Викторије“ Ђорђу Милекићу и Милошу Плазинућу. Па ипак, Ужичани су изубили утакмицу.

„Викторија“ је имала одличан тим. Све своје противнике проиш којих је играла у Чачку, побеђивала је. Играчи су били снажни, добро трађени. Технички су играли веома добро, јер су неки омладинци приликом повлачења војске 1915. године заједно са војском доживели велику болешћу, пребацивши се на Крф, а затим у Француску. Тамо су играли фудбал у неким француским клубовима. По завршетку рата наши ђаци са ђацима из Француске створили су веома јаку екипу, можда једну од најјачих у Србији. У ондашњој „Викторији“ играли су следећи играчи: Русо Станишић, толман, бекови Мијо Дуњић и Мико Зорановић звани „Пиколо“, халфови Младен Павловић, Милан Плазинућ и Мићо Аћимовић, навала: Ђоко „Долац“, Милош Плазинућ, Ђорђе Миликић, Лоци, по народности Мађар, и Цане Кордић. Било је и грутих, али ови су се најдуже задржали у екипи. На овом игралишту остало се до 1922, када је пребачено у расадник, али ни на том месту се није дуго остало, односно само 1923. године. На том игралишту, колико се сећам, одиграна је утакмица против „Зоре“ из Јагодине и „Такова“ из Горње Милановца. Већ тада се настало са осам играча, тако да је крајем 1923. године дошло до расформирања, јер су скоро сви отишли на студије у Београд. Неки од играча играли су у најјачим клубовима у Београду.

Након расформирања „Викторије“ почели су ницасти нови клубови са другим називима. Тако је формиран СК „Рајић“ и СК „Слобода“. СК „Рајић“ су основали Палилуци и омладинци из центра града, а „Слобода“ је углавном била састављена од радника и делимично ђака. Игралиште је било на вазаришту. Наиме, то је део чачанске сточне пијаце која се налазила у близини железничке станице. На том месту се није дуго остало, јер није испуњавало најосновније услове за тренинге и јавне приредбе. Ту је одржано мало утакмица, а једна од значајнијих била је 1924. године између СК „Рајић“ (бивша „Викторија“) и Војне академије. Резултат је био 2:1 за Војну академију. Тим Војне академије (академца) имао је веома јаку екипу, а СК „Рајић“ је за њу утакмицу био појачан са једним играчем из Горње Милановца. То је био Миле Бојовић, који је играо бека и био један од најбољих играча „Рајића“.

Године 1925. дошло се до нових шерења за тренинге и јавне приредбе. Наиме, добијен је шерењ у крућу касарне и ту су одигране неке утакмице, као на пример са „Хајдуком“ из Ваљева. Положај игралишта је био ујаван на железничку студију.

Године 1926. дошло је до фузије између СК „Рајић“ и СК „Слобода“ у нови клуб ФК „Јединство“. Први председник био је Живорад Радовић, а секретар Ранко Гојић. Те исте године војне власти су забраниле тренирање и одржавање јавних утакмица на овом месту, али су дозволиле да се нешто даље од крућа постави ново игралиште, паралелно са њим Чачак–Краљево. На овом игралишту је тренирао и СК „Обилић“.

Пре формирања ФК „Јединство“ омладина из улице Милоша Обилића основала је фудбалски клуб „Обилић“. То је било месеца јуна 1925. године. Клуб

у почетку није имао председника, већ само секретара и блајника. Секретар је био Иван Мирковић, а блајник Милош Тошић. Први је завршио војну академију и био генералштабни официр—пуковник, а други је завршио правни факултет. Пошто нисмо имали спортску опрему ни лојшу, што смо плаћали чланарину и створили смо касу узајамне помоћи са циљем да се на овај начин дође што пре до потребних средстава. Сваки члан клуба морао је из касе узајамне помоћи да узме 5 динара а кроз 7 дана да врати 7,5 динара. Средства прикуљена од чланарина и касе узајамне помоћи нису била довољна да би се набавила спортска опрема и лојша, па се морало размишљати о додатном начину стварању нових додатних средстава, како би се ово остварило. Тако смо држали живину да нам кокошке носе јаја, која смо продавали и на тај начин смо дошли до повећаних средстава за кувовину опреме и лојше. Главни живинарник био је у подруму куће нашег члана Ивана Мирковића, а у сушери — до подрума била је наша канцеларија и ту смо одржавали седнице.

Интересантно је да нам отац покојног Ивана, Владислав Мирковић, није правео питање, већ је блајнаклоно легао на наш рад. Он је разумевао нашу иницијативу и сматрао да је боље да и то радимо него да се манујирамо. Клуб је материјално издашно имао покојни Велимир Пројадовић звану „Дојак“, јер је он једини радио као молер. Тако смо успели да 1926. године купимо комитетну фудбалску опрему.

Прву утакмицу смо одиграли 1926. године против „Младог радника“ на терену сточне пијаце — вашириште. Резултат је био 5:1 за нас. У том клубу, који је био формиран од стране синдиката, и сачињавали су га радници, односно искључиво раднички подмладак из редова разних заната изузев трговачке омладине. Тако су у том клубу били следећи: Михаило Перковић звану „Кезун“, Јован Весковић звану „Цреља“, Михаило Злаћинић, Владе Јелушић, Милан Бујошевић, Јовиша Луковић, Пиле Киковић, Пурко Рагомановић, а касније и Славко Скупар. Када је Мика Перковић видео како ми играмо, одмах је прешао у наш клуб. За његов прелазак у наш клуб није било пресудно што смо одлично играли већ и због тога што је међу нама владала слоја и одлично друштво. Затим смо отишли у Ужичку Пожегу, где смо одиграли утакмицу против тамошње клуба „Глорија“. Иако смо били исувише млади, били смо добро тренирани и физички потпуно spremни, тако да смо могли да се носимо са физички јачим као што је била „Глорија“. Ми смо играли технички дошера фудбал и то је од пресудног утицаја на резултат који је постигнуто, а било је 5:0 за нас.

Поштом смо уговорили утакмицу са подмлашком СК „Таково“. Споразум је био такав да и ми и они дођемо на утакмицу возом, а вратимо се пешаком. Милановчани се нису држали споразума, јер смо играли са првим тимом у коме је било пола играча из подмлашка. Наравно, утакмицу смо изгубили са 5:1. Друге недеље су они дошли код нас под istim условима. Утакмицу смо предали да одиграмо на игралишту СК „Јединство“ као предигра њиховој утакмици. Војне власти нису дозволиле да се утакмице одиграју на истомејем игралишту, али су

одобриле да се померимо до њуша Чачак–Краљево, који је био у саставу касарнској крута. Утакмицу смо добили са 6:0, а Милановчани су се морали враћати пешке.

Када је дошло до фузије и стварања СК „Јединство“ 1926. године, многи играчи бивших клубова прешли су у Обилић, као Предраг Појовић, зван Боци, Луле Вуловић, Бојдан Бурић, Драган Дражовић, Синиша Раваси, Миладин Боковић и други тако да је „Обилић“ имао веома јаку и снажну екипу.

Те године, пошто нисмо имали председника у клубу, а то значи ниједној старијеј–озбиљнијеј човека, одлучили смо се да замолимо једног човека, који је становао у нашој улици и био запослен у шумској управи у Чачку, који се презивао Жикић, да се прими за председника. Он се одазвао нашем позиву прихватањем да буде председник.

До јула месеца 1927. године, једно фудбалско игралиште било је у крућу касарне, а онда су нам војне власти ускратиле право да и даље користимо ово игралиште. Управа СК „Јединство“ се обратила оштини да се одреди ново место за игралиште. Оштина је одобрила преко њуша касарне звано „Алвациница“, али смо морали да сачекамо док се појне пешеница. На том игралишту су тренирали СК „Јединство“ и СК „Обилић“.

У оно време, у једном делу Западне Србије било је доста интересовања за спорш, нарочито за фудбал. У Чачку су била два клуба „Јединство“ и „Обилић“, у Краљеву „Ибар“ и „Морава“, у Горњем Милановцу „Таково“, у Ужицу „Ера“. Ниједан од ових клубова није био учлањен у фудбалски савез, играчи нису били верифицирани. Играле су се само пријатељске утакмице, углавном за време ферија–распушта. Да би се ови клубови учлањили у савез, требало је организовати неко такмичење, створити код клубова интерес. Покојни Јован Ружић, бивши играч београдске „Југославије“, а касније функционер у Југословенском националном савезу у Београду, покренуо је иницијативу да се организује такмичење клубова дела Западне Србије и понудио пехар. Иницијатива Ј. Ружића је прихваћена и тако је дошло до такмичења за пехар Ружића. Прописане су пропозиције за одржавање такмичења. По тим пропозицијама требало су да учествују играчи Чачак, Ужице, Горњи Милановац и Краљево. Пошто су у Чачку постојала два клуба, „Јединство“ и „Обилић“, а за пехар могао је да учествује само један, то су у међусобном сусрету требали да реше питање првака, који би ишао на такмичење са осталим клубовима из ове поменутих градова. Тако је био заказан сусрет између СК „Јединство“ и СК „Обилић“. На тој утакмици „Обилић“ је водио са 1:0, до пред сам крај утакмице, када је „Јединство“ преко Микана Јевшовића званој „Кањо“ успело да изједначи. Утакмица је одиграна под веома чудним околностима, због чега што је „Обилић“ од 20-ог минути играо са 10 играча, јер је десни бек Бојдан Бурић био толико повређен да је одмах упућен у болницу. Пошто се у регуларном току утакмице није добио победник, то су се играли продужеци два пута по 15 минути, те ни тада није одлучен победник. По постојећим пропозицијама морали смо суиградан да одиграмо нову утакмицу. СК „Обилић“ је био хендикеиран што је морао да игра са 10 играча, с обзиром

да се уместо повређеној није могао убацивати нови итрач. У поновљеном сусрету „Обилић“ је изгубио са 1:0, па је „Јединство“ стекло право да се такмичи за пехар Јове Ружића.

Прва утакмица одиграна је у Чачку на италијану преко пута касарне званом „Алвациница“, са СК „Таково“ из Горње Милановца. „Таково“ је имало веома јак тим, јер је имало неколико итрача из редова војске. И тако јак тим био је поражен од „Јединства“ са 4:1.

(постоји слика публице са утакмице)

Другу утакмицу играло је „Јединство“ у Ужицу са СК „Ера“, која је завршена победом „Јединства“ са 6:1. Последњу утакмицу „Јединство“ је одиграло у Краљеву са СК „Ибар“. Резултат је био 3:1, и тако је „Јединство“ освојило пехар Јована Ружића.

Мени се чини да је те године формирана Зајадноморавска жупа, да су у такмичењу учествовали сви клубови који су се такмичили за пехар Јове Ружића, а да се касније придружио и „Цар Лазар“ из Крушевца.

Организовање такмичења за пехар Јове Ружића имало је снажне подстиреке на даљи развој фудбала у овом делу Србије, клубови су се боље организовали и побољшан је квалитет игре, посвећивана је већа пажња тренинзима, а што значи да се обраћала пажња на побољшање физичке спреме, технике и тактике.

Године 1927. дошло је до сусрета у Крушевцу између „Цар Лазара“ Крушевца и СК „Јединство“ Чачак. Наиме, те године је „Цар Лазар“ отиграо ново италијанско и позвао на играње СК „Јединство“ Чачак. „Јединство“ је тада имало веома снажан тим, али су му недостигала два халфа, па су од „Обилића“ затражили Драгослава Бојовић и Драгића Драшковића да им помогну у том сусрету. Нас двојица смо месец дана пре сусрета тренирали са „Јединством“ како би се што боље припремили и постигли што бољи резултат. На два дана пред полазак у Крушевац пољман првог тима „Јединства“ Ј. Смиљанић поставио је захтев, односно тражио је да му се исплати извесна сума новца, јер без тога не би могао да наступи на тој утакмици. Старији итрачи су му рекли да они не постављају никакав захтев, али да фудбал играју из личној задовољства, да ће се борити за боје клуба и своја прада. Јордан није прихватио ситуацију својих другова, клуб га није повео, а он је дошао у Крушевац о свом трошку, као посматрач. Његово место заузео је Војислав Филиповић зван „Фактор“. Утакмица је била врло бурна, динамична. Када се завршило прво полувреме било је 1:0 за „Јединство“, а Смиљанић се понудио да брани у другом полувремену, што нико од итрача није хтео ни да чује. Утакмица је завршена 1:1 – без победника. Тим „Јединства“ био је састављен од итрача искључиво из Чачка – Чачана, дакле није било ниједног итрача са стране. Међутим, по нашој публице могао се запитати да је у тим „Цар Лазар“ било итрача из других градова, на пример Скопље, Ниш, Лесковац. „Јединство“ је било јаче за све време утакмице, јер је дао два гола, од којих један није признао, наводно да је постигнут из офсајда. На тој утакмици играли су следећи итрачи: пољман Војислав Филиповић, зван „Фактор“, бекови Светозар

Шийешић и Коста Мињовић звани „Која Баба“, халфови Драћић Драшковић, Борђе Миловановић и Драгослав Бојовић, навала Војислав Вељашевић звани „Човек“, Пешиар Љујић, Душан Мишировић, Луле Вуловић и Гито Милетић.

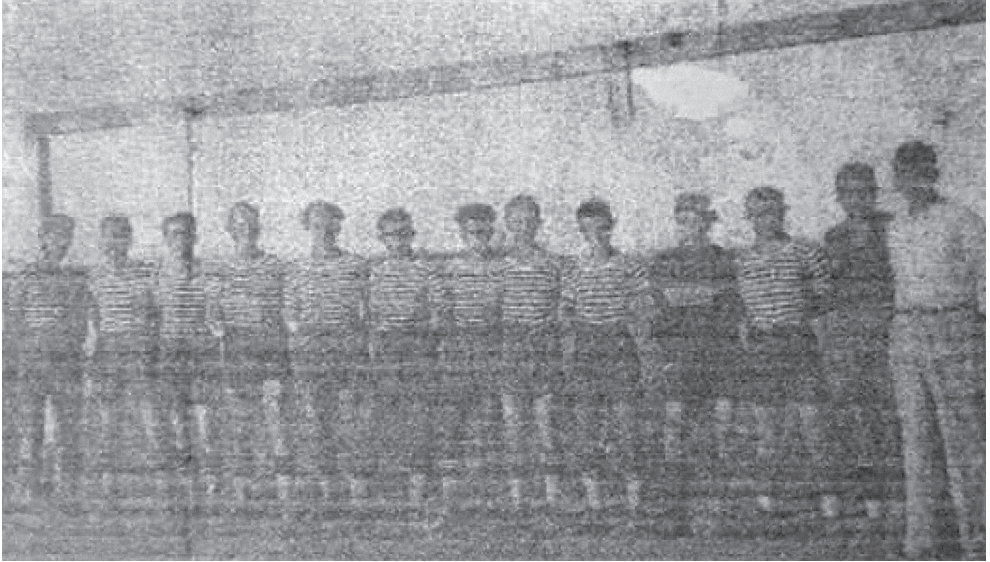
Почетком 1928. године дошло је до фузије између СК „Јединство“ и СК „Обилић“. До фузије је морало доћи услед штоа што су оба клуба преиоловљена у погледу броја играча, јер су многи отишли на студије, неки у војну академију, или стручне школе којих није било у Чачку. Оснивачка скупштина одржана је почетком марта 1928. године у кафани „Зеленора“. За председника је изабран Александар Борђевић, банкарски чиновник, за подпредседника Миле Димиријевић ојанчар, за секретара Предрај Ројојевић, студент права, а за блајатника Јован Стојиљковић, шривоац. На скупштини је постигнута сагласност да се и даље задржи име „Јединство“. На скупштини су постављени—огређени задаци и огређене смернице у будућем раду. Један од најважнијих задатака био је израда новаг италијанског, а то значи рад на кречењу врбака крај Мораве, пошто је та локација одобрена од стране оштинске, затим поставили отрагу и израдили дрвене трибине. На читавом терену било је много врбових пањева старих сигурно сто година, а да би се њих извадио морало се ископати 4–5 метара у пречнику. На том терену рађено је пуна три месеца. Грађа за отрагу и трибине куљена је у Вишеграду, а средства су добрим делом прикуљена од прихода са улазница и добровољних прилога. Рад је био добровољан а одзив је био зајачен. Нарочито су се залагали Александар Јовановић, тражевински инжењер, Предрај Ројојевић, студент права, и Драгослав Бојовић, ученик четвртог разреда Гимназије.

Рад на изради италијанског одвијао се од изјутра до увече. Предрај Ројојевић је израђивао стално да после рада (око 19.30 h) онако знојав скаче са трибина у Мораву па је услед штоа оболео на плућима, којој болести није могао да одоли, јер је умро 1930. године. Исто тако се у пуној мери залагао и Миодрај Стојановић звани „Јоцо Пижон“, који је од трађе најравио колибу и у њој спавао да би сачувао исту од епидемијалне крађе. Такође у пуној мери се залагала Нада Манојловић, кћи покојног Манојловића, председника Окружног суда, која је доносила у великом лонцу кувану храну, наравно бесплатно. Ја сам, иакође, целе ферије, од изјутра до увече био на изради италијанског. Трибине које су подигнуте нису се дуго одржале, јер 1928–1929. услед великог надоласка Мораве трибине су порушене и однете, а отрада до Мораве и сама полегла.

Прву утакмицу на новоизграђеном италијанском одиграли смо са СК „Ера“ из Ужица. Утакмица је изиграна са 5:1, што није никакво чудо када се има у виду да сво време тражења италијанског нико није тренирао, а Ужичани су имали доста играча из редова војске.

Године 1929. ми смо се такмичили у Крајевачком пограничном подsaveзу. Те исте године забрањен је даљи рад фудбалском клубу „Млади радник“. Међутим, управа овог клуба сазвала је оснивачку скупштину и формирала нови клуб са истом управом, играчима, али новим именом СК „Борац“.

Године 1930. дошло је до поновног оснивања СК „Обилић“, али није као шакав остао, јер је брзо дошло до расформирања. Ове године није било нешто значајнијих догађаја, осим сусрећа у Чачку између СК „Јединства“ Чачак и СК „Југославија“ Београд. Резултат 4:1 за „Југославију“. /слика/

Екипа ФК „Јединство“ из 1930. године (слева надесно): Жикица Давидовић, Сениша Раваси „Шишко“, Славко Рељић „Кемџеш“, Саво Михајловић „Лебација“, Миливоје Радовановић „Фарбин“, Љубинко Мајсторовић, Милош Минић, Драган Бојовић „Рундо“, Љубиша Бојовић, Миле Костић, Мика Перковић „Кезун“, Милојко Шайоњић „Шурдоња“ и Дикан Јовановић члан Управе клуба

Те године дошло је наређење од Крајугевачког нотометског подsaveза да сви играчи морају бити прегледани од лекара и снабдевени здравственим уверењима, шако да без истога ниједан играч не може да наступи ни на једној првенственој утакмици. Играчи су прегледани од стране општинског лекара Ненада Станковића и то бесплатно, у општој амбуланци. На тај начин су сви играчи имали лекарско уверење.

Године 1932. поред првенствених утакмица одржани су и пријатељски сусрећи са јачим клубовима, као што је „Баск“, ради одмеравања снага и сагледавања наших вредности. Осим штога, после сваке овакве утакмице стицали смо веће искуство, а и повећавало се интересовање код публике. Од две утакмице колико смо играли, једну смо добили а другу играли нерешено.

Те исте године, под покровитељством „Чачанског гласа“, а на иницијативу његовог гласног и одговорног уредника Ђорђа Миловановића организован је турнир

клубова „Јединство“, „Борац“ и „Арсенал“ из Чачка и „Славија“ из Крагујевца. Утакмице су шребале да се одиграју под електричним светлом. Вероватно да су то прве утакмице у Србији које су шребале да се одиграју под електричним светлом. Нажалост, турнир није одржан. За турнир је владало огромно интересовање. Међушим, колико се сећам, СК „Јединство“ није учествовало на том турниру иако су сви играчи дошли са опремом и великим расположењем за игру. Пре почетка турнира пронео се глас да су се на италијану појавили илегални леици, па је преко начелства саопштено председнику „Јединства“ да не учествује на турниру. Ми играчи нисмо знали за ову забрану, па смо се и сами чудили да смо са опремом дошли на италијане и да не можемо да учествујемо на турниру. Чини ми се да је одржана само једна утакмица и то комбинованој тима „Борац“ и „Арсенала“ против „Славије“. Резултат 2:0 за „Славију“. Светло је било врло слабо иако да се лоица видела на 4–5 метара удаљености.

Године 1933. један од значајних догађаја био је сусрет између СК „Јединство“ и СК „Борац“ тог истог Крагујевачког нотометног подсавеза. Та утакмица шребала је да реши, односно да да првака Чачка 1933/34. „Јединство“ је имало снажан тим, а „Борац“ је тада био појачан браћом Мишировић и Анђелком Пајером. Они су били пре тога играчи „Јединства“. Веровали су да ће иакав „Борац“ бити у стању да реши утакмицу у своју корист и на тај начин постану прваци Чачка 1933/34. године. Утакмица је завршена са резултатом 1:0 за „Јединство“ иако је од тог минута морало да игра са 10 играча, јер је Драгослав Бојовић био шеже повређен иако да није могао да настави утакмицу. „Борац“ није могао спортиски да поднесе пораз, већ је уложио жалбу наводећи у својој жалби да је Петар Љујић истовремено наводно био члан СК „Спартак“ из Суботице. Утакмица је заиста била поништена и наређено је да се одигра нова. Ја сам сигуран да није било разлога да дође до поништења утакмице, јер да је Петар Љујић био истовремено члан оба клуба, тада би утакмица била решена са 3:0 (парфорфе) за „Борац“. Мислим да су разлози политичке природе. Колико се сећам, подсавез су држале присталице „Радничког“, а председник истог био је адвокат Михаило Ивањи, који је истовремено био председник Крагујевачког нотометног подсавеза. Наш став био је у то време чисто спортиски, а и што се тиче политичке ми не да нисмо били заинтересовани за политику, ми смо се интересовали за политику, али да у тој политици има спортовог морала да се утакмице не добијају за зеленим столом, већ на спортом пољу. И то је био једини разлог што нисмо пристали да одиграмо нову утакмицу, па чак нисмо хтели ни да се жалимо. И иако је „Борац“ постао првак Чачка 1933/34.

Чачанска омладина и околина имала је пуно смисла и пољета и воље да се бави спортом. Поред фудбала, омладина је показивала интерес и за друге спортове: атлетика, одбојка, иливање, веслање, бокс, рвање, хацена, гимнастика, бициклизам и друге спортове, али у недостигању шерена, тренера и финансијских средстава није било могуће бавити се и неким другим спортом. И иако су таленти проидали и нису могле доћи до изражаја природне способности.

Ондашње државне власти нису биле заинтересоване за спорти, изузев соколова, који су били повлашћени од сиране властодржаца, јер се сматрало да су соколони дубоко национално привржени држави. По ондашњим прописима, са свих фудбалских утакмица издвајао се један део средстава (5%) за Национално соколско друштво „Соко“. Фудбал је имао велику традицију, јер је у граду постојао клуб („Викторија“), који је по својим квалитетима одскакао од многих градова у Србији. Та барања лојом преносила се са генерације на генерацију, одржавајући на тај начин континуитет. Па и данас Чачак има велики број добрих фудбалера, способних да играју и у јачим клубовима.

У почетку је било врло тешко играти фудбал јер су у већини случајева родитељи фудбалера штротци и занатлије. Заправо њихово схватање и значај бављења физкультуром, а посебно играњем фудбала, било је крајње заостало и конзервативно, тако да су својој деци забрањивали да играју фудбал, а пошто кад је на утакмици „Викторија“ – „Златибор“ Ужице дошло до ломљења ноге Милошу Плазинућу и теже повреде Ђорђа Миликића од сиране браће Жуја из Ужица, играчи су крадом од родитеља одлазили на штротне, док они чији су родитељи били штротци или занатлије, своје синове су држали у радњи, да би им на тај начин ускратили велико задовољство играјући фудбал. Одлазак на сирану, ван Чачка, представљао је велики проблем и ризик ошати од куће, без знања родитеља. Фудбалери су се некако налазили, правдали се на овај или на онај начин, а најчешће се правдало одласком у село или код друа ради учења, брања шљива или нешто друо. Мајке су имале више разумевања за своје синове и увек су биле на сирани својих синова. Кроз тешка искушења је пролазио чачански фудбал крчећи пут даљем развоју спорта, посебно фудбала. Било је великих сметњи од чачанске царшце, која је имала знатан утицај не само на развој спорта, већ и на сав остали развој. Имућнији штротци су били веома шкрти кад би смо им се обратили за помоћ. Ретки су били случајеви да је било штротоваца или занатлија који би били расположени да пруже финансијску помоћ. Још рећи су били случајеви пружања макар и најмање помоћи, за разлику од чачанске царшце.

Приходи од улазница нису били довољни да покрију расходе, па су чланови управе из својих средстава надокнађивали веће трошкове. Приређивале су се забаве, организован је избор за мис Чачка, са циљем да се прибави што више средстава да би клуб могао да егзистира.

Утакмице са јачим клубовима привлачиле су већи број гледалаца, па према томе и приходи су били већи, као на пример приликом постовања СК „Јутославија“ из Београда било је присутно око 3.000 гледалаца. Публика је била права спортска. Понашање за време и после утакмице било је изванредно. Нису се чули пордни изрази, није било бацања каквих предмета на игралиште. Једном рецју, држање публике било је на високом спортском нивоу. Међушим, то није било сличај кад смо одлазили у Ужице, Краљево или Горњи Милановац. Ошуда смо се враћали разбијених глала или ноју.

СК „Јединство“ као настѡављач СК „Викторија“ и носилац фугдбала у Чачку и његов прѡвѡдник није се бавио политиком и у њом смислу није био обојен ниједном политичком бојом. То је био чисто грађански клуб у коме су имали исти права: ђаци, радници и понеки интелектуалац. Односи између играча били су више него друтарски. Играчи су били заступљени у управу клуба и имали су знајној ушницаја на политику коју је водио клуб. Такав је однос био и према свим члановима клуба, симпатизерима и навијачима. Постојала је чврста веза између играча и навијача. Једном речју, то је прѡдстављало једну велику породицу, у којој је владала слога и друтарство. Велика ѡажња је ѡклањана развоју младих људи. Однос је био беспрекоран, ѡако да у клубу није било људи који би својим ѡнашањем нарушавали већ успљени ред. Водила се брига о сиромашнијим играчима, њиховом запослењу и условима ѡд којима раде. Тако смо морали да увучемо у управу клуба Панчића, који је био од власника Фабрике хартије само ради тога да би смо успљили Михаила Перковића, званој „Кезун“, који је као играч и као човек био беспрекоран, али који је имао шежак ѡсао јер је радио као каменорезац код Франческа Бербеље. То је био највећи ѡпоран ѡсао ѡако да није могао редовно да тренира, ѡа се неопитно огражавало на његов учинак на терену приликом одигравања утакмице.

Године 1931. био сам на одслужењу војној рока, ѡако да сам био ван свих спортишких збивања у Чачку.

Године 1934. „Јединство“ је учествовало на једном турниру у Крагујевцу, који је организован од стране СК „Шумадија“ и на коме су учествовали „Шумадија“, „Славија“ и „Јагран“. Првој дана сусрели су се „Шумадија“ и „Јединство“. Резултат 6:2 за „Јединство“ и „Славија“ – „Јагран“. Резултат 3:0 за „Јагран“. Другој дана су се састали победници да би решили победника турнира. „Јединство“ је играло са „Јаграном“. Резултат 4:1 за „Јединство“. Против „Шумадије“ „Јединство“ је наступило у следећем саставу: голман Јордан Смиљанић, бекови Синиша Раваси и Живорад Давидовић, халф линија Љубинко Мајсторовић, Михаило Перковић, Милојко Шапоњић, навала Милош Минић, Пећар Љујић, Љубиша Бојовић, Драгослав Бојовић и Бирић звани „Ђуран“. Другој дана против „Јаграна“, „Јединство“ је наступило у истом саставу сем Драгослава Бојовића, који је морао да се јави на дужности, јер је био запослен, ѡа је на његовом месту играо Првослав Славко Рељић. Победник турнира било је „Јединство“, коме је пришао леп сребрни ѡехар.

Било је случајева да је морала да се организује петиција зато што је дошао у сумњу приход са једне утакмице. Установљено је да је било више публице него што је било новца са утакмице. Комисија је имала задатак да испита случај и да ѡднесе писмени извештај о налазу. Комисија није у ѡпшностии извршила задатак јер су два члана избежавала да изврше преглед благајне.

11

Тодом 1919 останао из Ц. свештског поста
основан је фудбалски клуб, Виктофрци. Напрема
судашиваши, чланова била, а менту њима м један
радних - то народноста ментор, који је, као ментор
радних м оџву. глумит посеа удано, комсеки,
а који је био ментор у једини по близина
нејачувања м з јаше земље. Тај ментор се је био
која, био м одлична фудбал фудбал, доктор техникар,
и једнако ментор м ментор јак м један ментор. Он,
м јак фудбал била м ментор ментор ментор м ментор
Благодарева ментор су у ова време за ментор ментор
Виктофрци'

Када ментор је био го биса у ментор фудбал
ментор ментор ментор, одична ментор ментор ментор ментор
м ментор ментор. На ментор ментор ментор је била
Крива ментор, ментор ментор ментор, редан ментор да
он се освојило да ментор ментор, а ментор ментор
Виктор фудбалски ментор ментор ментор су ментор ментор
ментор ментор ментор фудбал ментор ментор ментор
ментор ментор ментор ментор ментор ментор ментор ментор
ментор ментор ментор ментор ментор ментор ментор ментор
ментор ментор ментор ментор ментор ментор ментор ментор

Прва страница Бојовићевој рукојиса

Резиме

Поводом великог јубилеја – века играња фудбала у Чачку приређујемо сећања једног од пионира ове игре у граду на Морави. Из његових бележака се може сагледати како су у то време формиране фудбалске екипе, како се тренирало, али и како су грађени и одржавани спортски терени. Било је то време заједништва, дружења, али и великог ривалства најбољих градских клубова. У то време родитељи нису били одушевљени што им се деца баве спортом, али младалачки ентузијазам, енергија и жеља за доказивањем савладавали су све препреке и утирали пут данашњим спортистима и спортским догађајима. Колико је интензиван развој спорта у нашем граду у последњих 100 година довољно говори податак да данас у Чачку егзистира више од 140 спортских клубова у 40 спортских дисциплина и са близу девет хиљада активних спортиста. Наравно, никако не треба заборавити и неколико десетина хиљада бивших спортиста и љубитеља спорта.

SVETISLAV MARKOVIĆ

BEGINNING OF FOOTBALL IN ČAČAK, ACCORDING TO THE MEMORIES OF DRAGOSLAV BOJOVIĆ RUNDO

Summary

On the occasion of the great jubilee – a century of playing football in Čačak, we prepare memories of one of the pioneers of this game in the town by the River Morava. From his notes, we can see how football clubs were founded at that time, how they trained, but also how sports fields were built and maintained. It was a time of unity, friendship, but also a time of great rivalry between the best town clubs. At that time parents didn't like their children's to go in for sports, but youthful enthusiasm, their energy and wish to prove themselves broke all the obstacles and showed the path to today's sports people and sports events. To show how intense the development of sport in our town has been for a hundred years, this fact is enough: today there are more than 140 sports clubs in 40 sports events with almost 9,000 active sports people. Of course, we mustn't forget several tens of thousands ex sports people and sports fans.

Литература

[1] Милан М. Баковић: *Фудбалски клуб Рудар 1927–2007*, Фудбалски клуб „Рудар“, Бресница, 2007.

[2] *Зачеци и развој сјорша у Чачку*, фељтон, „Чачански глас“, год. XXXI, бр. 7, 16. фебруар 1962, стр. 10.

[3] Александар Керковић: *Тим „Борца“ био је комилешан*, Фудбалски клуб „Борца“ – Литопапир, Чачак, 1986.

[4] Светислав Љ. Марковић, Александар Стефановић, Миодраг Матовић, Предраг Ковачевић, Србо Ристановић, Александар Максимовић, Мирослав Ристић, Бранко Стевановић, Марко Милић, Дејан Уљаревић: *Сјорџски водич кроз Чачак 2004*, Агенција „Прозор“, Чачак, 2004.

[5] Светислав Љ. Марковић: *Прилози историји чачанског сјорџа*, Зборник радова Народног музеја, Чачак, бр. 37, 2007, стр. 265–310.

[6] Светислав Љ. Марковић: *Прву фудбалску утакмицу у Чачку под светлошћу рефлектора организовао је „Чачански глас“*, „Чачански глас“, Чачак, год. LXXXI, бр. 31, 15. август 2014, стр. 33.

[7] Милош Тимотијевић: *Соколи Чачка 1910–1941*, Народни музеј, Чачак, 2006.

[8] „Чачански глас“, Чачак.

ИЗВОРНИК
ГРАЂА МЕЂУОПШТИНСКОГ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА
35

Превод на енглески
Светлана СИМЕУНОВИЋ

Коректура
Зоран МАРИНКОВИЋ

Штампа
Штампарија Графопринт, Горњи Милановац

ISSN 0352-5902

РУКОПИС ПРЕДАТ У ШТАМПУ ОКТОБРА 2022.
ШТАМПАЊЕ ЗАВРШЕНО ДЕЦЕМБРА 2022.
ТИРАЖ 300 ПРИМЕРАКА